

SUKUPUOLEN JA PERHEEN REPRESENTAATIOIT SA- TEENKAARIAIHEISISSA LASTENKIRJOISSA

Emma Ahveninen
Maisterintutkielma
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden lai-
tos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Emma Ahveninen	
Työn nimi Sukupuolen ja perheen representaatiot sateenkaariaiheisissa lastenkirjoissa	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Huhtikuu 2021	Sivumäärä 76 + liitteet
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan sukupuolen ja perheen representaatioita viidessä kirjaston queer-teemahyllyn lastenkirjassa. Tutkimuskysymykset ovat: 1) Millaisia sukupuolen representaatioita kirjaston sateenkaarihyllyn lastenkirjoissa esiintyy? 2) Millaisia perheen representaatioita kirjaston sateenkaarihyllyn lastenkirjoissa esiintyy?</p> <p>Aineistoon kuuluvat kirjat Kenta ja barbiet, Villiina ja isosiskopakkaus, Veljeni Henrietta, Emma ja erilainen perhe sekä Lohikäärme, jolla oli keltaiset varpaat. Suomenkielisen queer-lastenkirjallisuuden tutkimusta sukupuolen ja perheen näkökulmasta on tehty melko vähän, vaikka queer-representaatiot ovat kasvussa eri medioissa. On tärkeää tutkia, esiintyykö lapsille suunnatuissa teoksissa monipuolisia sukupuolen ja perheen representaatioita.</p> <p>Tutkielman laajana teoreettisena viitekehysenä ja tutkimusmetodinä on systeemis-funktionaalinen kieliteoria. Lisäksi tutkimuksen viitekehukseen kuuluvat kriittinen diskurssintutkimus, queer-tutkimus ja feministinen teoria. Queer-tutkimuksen, feministisen teorian sekä kriittisen diskurssintutkimuksen yhteisinä pyrkimyksinä on löytää epätasa-arvoisia rakenteita ja käytänteitä, saada ne näkyviksi ja tätä kautta muuttaa niitä.</p> <p>Analyyssissä käytetään välineenä aluksi systeemis-funktionaalisen kieliteorian ideationaalista metafunktiota. Sen kautta tarkastellaan representaatioita ensin nimeämisten ja sen jälkeen toimijuuksia rakentavien verbiprosessien valossa. Lisäksi aineistosta pyritään havaitsemaan mahdolliset stereotyyppiset esitykset ja haitalliset rakenteet.</p> <p>Tutkielman perusteella kirjakohtaiset erot ovat suuria: sukupuolen ja perheen representaatiot ovat osittain moninaisia, ja toisaalta tietyt sukupuolen ominaisuudet ja perhetyypit jäävät vähälle huomiolle. Moninaista sukupuoli- ja perhesanastoa esiintyy, ja toimijoina on eri sukupuolen edustajia sekä erilaisia perheenjäseniä, mutta myös stereotyyppisiä representaatioita voi havaita. Stereotyyppisiä asetelmia kuitenkin myös haastetaan.</p> <p>Naisten toimintaa kuvataan aineistossa kaikkiaan eniten. Miehiä kuvataan lähes yhtä paljon, mutta heidän toimintansa ei näyttäyty aivan yhtä monipuolisena kuin naisten. Muiden sukupuolten edustajia ei juuri ole prosessien toimijoina. Sukupuolten eroja osin korostetaan, mutta hahmot toimivat myös kirjoissa esiintyvien sukupuoliodosten vastaisesti. Stereotyyppien mukaisesti esitetään usein esimerkiksi töissä käyvät isät ja lapsia hoivaavat äidit.</p> <p>Cissukupuolisuus ja binäärisyys korostuvat kaikissa teoksissa paitsi Lohikäärmeessä, jossa sukupuolen moninaisuus näyttäytyy usein positiivisessa valossa. Trans- tai cissukupuolisuutta ei eksplisiittisesti nimetä aineistossa. Aineistossa on myös heterodynerperheestä poikkeavia perhemalleja, mutta ne tuodaan esiin osin vierauden tai hankaluuden kautta. Perheitä ei juuri esitetä yhteisen toimijuuden kautta kahta kirjaa lukuun ottamatta. Melko laajaksi perheen voi tulkita Lohikäärmeessä ja Villiinassa, joissa useat sukulaiset ovat läsnä ja osallistujina verbiprosesseissa.</p>	
Asiasanat kriittinen diskurssintutkimus, systeemis-funktionaalinen kieliteoria, representaatio, lastenkirjallisuus, queer-teoria, feministinen teoria	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KUVIOT

KUVIO 1	Prosessityyppien jakautuminen teoksittain.....	40
---------	--	----

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Hahmoihin viittaavat propriit.....	28
TAULUKKO 2	Sukulaisiin viittaavat appellatiivit teoksittain.....	34
TAULUKKO 3	Verbiprosessien määrät ja jakauma aineistossa	39
TAULUKKO 4	20 yleisintä materiaalien verbiprosessien predikaattiverbiä	42
TAULUKKO 5	20 yleisintä verbaalisten verbiprosessien predikaattiverbiä ..	46
TAULUKKO 6	Relationaalisten verbiprosessien predikaattiverbit	49
TAULUKKO 7	20 yleisintä mentaalisten verbiprosessien predikaattiverbiä .	54
TAULUKKO 8	20 yleisintä behavioraalisten verbiprosessien predikaattiverbiä.	58

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset.....	1
1.2	Aiempaa tutkimusta	2
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	6
2.1	Kriittinen diskurssintutkimus	6
2.2	Systeemis-funktionaalinen teoria	8
2.3	Representaatio	9
2.3.1	Representaation käsite	9
2.3.2	Nimeäminen.....	12
2.3.3	Verbiprosessit.....	14
2.4	Queer-tutkimus ja feministinen viitekehys	18
3	AINEISTO JA METODIT.....	23
3.1	Tutkimusaineiston esittely.....	23
3.2	Tutkimuksen kulku ja metodit.....	25
4	ANALYYSI	27
4.1	Nimeäminen ja representaatiot.....	27
4.1.1	Hahmoihin viittaavat propriit	27
4.1.2	Sukupuoliin viittaavat appellatiivit.....	29
4.1.3	Sukulaisiin viittaavat appellatiivit	33
4.2	Verbiprosessit ja representaatiot.....	38
4.2.1	Aineistossa esiintyvät verbiprosessityypit	39
4.2.2	Materiaaliset verbiprosessit	42
4.2.3	Verbaaliset verbiprosessit	45
4.2.4	Relationaaliset verbiprosessit	48
4.2.5	Mentaaliset verbiprosessit.....	54
4.2.6	Behavioraaliset verbiprosessit	58
5	PÄÄTÄNTÖ.....	61
5.1	Yhteenvedo.....	61
5.1.1	Sukupuolen representaatiot.....	61
5.1.2	Perheen representaatiot	65
1.2	Tutkimuksen arvionti	67
1.2	Pohdinta	69
	LÄHTEET.....	72

LIITTEET

LIITE 1

LIITE 2

LIITE 3

LIITE 4

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa paneudun kriittistä diskurssintutkimusta, queer-näkökulmaa, feminististä viitekehystä sekä systemis-funktionaalista teoriaa yhdistellen sateenkaari-aiheisten lastenkirjojen sukupuolen ja perheen representaatioihin. Sateenkaarinuoret kokevat valtaväestöä useammin syrjintää ja kärsivät lisäksi todennäköisemmin mielenterveysongelmista (Alanko 2014; THL 2017). Lisäksi viime vuosiin asti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat olleet mediassa aliedustettuina, ja heidät on perinteisesti esitetty usein varsin stereotyyppisesti (Karkulehto 2011; Nieminen 2020; Wickström 2013: 10–11), mikä on osaltaan ollut luomassa sukupuoli- ja seksuaalisuusnormistoa. Yle uutisoi opettajien näkemyksistä siitä, miten sukupuolen moninaisuuden tukeminen toteutuu koulussa, ja opettajat kokivat, että tyttö-poika-jako ja jämähtäneet rakenteet elävät kouluissa vahvoina opetussuunnitelman tavoitteista huolimatta (Niemonen 2021). Sateenkaarinuorten- ja perheiden monipuolinen representaatio erilaisissa teksteissä voi auttaa laventamaan näitä normeja ja monipuolistamaan käsityksiä erilaisista perheistä. Esimerkiksi Lechner (1995: 89) on todennut erityisen tärkeäksi sen, että lastenkirjoissa ovat edustettuna monipuolisesti kaikki yhteiskunnan eri osat, sillä lastenkirjat auttavat lapsia rakentamaan ymmärrystä maailmasta.

Kirjallisuus tarjoaa lukijalleen ymmärrystä siitä, että kaikilla on oma tapansa olla, ajatella ja tuntea. Tämä mielen teoriaa (Flavell 1999) kehittävä kurkistus eri maailmoihin voi puolestaan auttaa muodostamaan empatiakykyä. Erilaisista sukupuolista ja perheistä kertovat tekstit voivat auttaa vähemmistöihin kuulumattomia ymmärtämään esimerkiksi sukupuolensa, ihonvärinsä, seksuaalisuutensa arvojensa tai uskontonsa vuoksi marginaaliin kuuluvien elämän kirjoja. Helsingin seudun Helmetkirjaston sateenkaarihyllyt tuovat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä kertovia aineistoja esille niille erikseen varattuihin hyllyihin helposti löydettäväksi, sillä kynnyks hakeutua niiden pariin ja pyytää apua niiden etsimiseen voi olla korkea. (Helmet 2020.) Kirjastoissa aineistoja on saatavilla kaikille esimerkiksi varallisuuden

katsomatta, mikä voi madaltaa kynnyistä päästä käsiksi sateenkaarihyllyn kirjoihin. Kirjastojen sateenkaarihyllysten esittelyssä kerrotaan seuraavaa:

-- [H]omo- ja transfobia opitaan hyvin varhaisella iällä. Siksi on erittäin tärkeää, että aihetta käsitellään lasten kanssa. Lastenkirjoista voi oppia moninaisuudesta lempeästi. (Helmet 2020.)

Onkin tärkeää tehdä katsaus siihen, millaisia sukupuolen representaatioita juuri sellaiset lastenkirjat tarjoavat, jotka pyrkivät ylläolevan sateenkaarihyllyn kuvailun mukaan tuomaan sukupuolen moninaisuuden esiin lempeällä tavalla (mt.), jotta voidaan arvioida, onko tavoitteessa onnistuttu. Tutkin lastenkirjoja feministisiä ja queer-näkökulmia hyödyntäen, jotta tasa-arvon toteutumista voidaan arvioida jo nuorten lukijoiden maailmoja rakentavissa teksteissä. Suhtaudun tässä tutkimuksessa sukupuoleen queer-teoreettisten näkemysten mukaisesti eli näen sukupuolen moninaisena, ei-binäärisenä ja muuttavana. Myös perheen näen kriittisen perhetutkimuksen mukaisesti moniulotteisena perinteisen ydinperhekäsityksen sijaan. Katja Yesilova (2009: 17) kuvaakin, että kriittinen perhetutkimus on "laajentanut perheen käsitettä tarkastelemalla nykyperheiden elämäntapojen moninaisuutta ja ristiriitaa, joka vallitsee perheihanteen ja todellisten perheiden tekemien ratkaisujen välillä". Tutkin sukupuolen ja perheen esittämistä tutkimuskysymyksieni avulla, jotka ovat:

1. Millaisia sukupuolen representaatioita kirjaston sateenkaarihyllyn lastenkirjoissa esiintyy?
2. Millaisia perheen representaatioita kirjaston sateenkaarihyllyn lastenkirjoissa esiintyy?

Hypotesini on, että sateenkaarihyllysten aineistoista sukupuolista ja perheistä välittyy melko moninainen kuva, kun sateenkaarihyllysten tavoite on tuoda näkyviin moninaisuutta, mutta toisaalta esiin nousee myös stereotypioita, kun niitä pyritään usein vähemmistöaiheisissa teoksissa tunnistamaan ja purkamaan. Queer-teorian esiin tuomat kysymykset auttavat sukupuolen ja seksuaalisuuden normien ja stereotyyppien esiin tuomisessa, kyseenalaistamisessa sekä purkamisessa (Vänskä 2006: 42). Pyrin huomioimaan esimerkiksi mahdolliset teksteissä esiintyvät sukupuolittuneet ilmaisut, rakenteet ja sukupuolinormit.

1.2 Aiempaa tutkimusta

Sukupuolta, perheitä ja representaatiota on tutkittu paljon niin kaunokirjallisuuden, oppikirjojen, tv-sarjojen, elokuvien kuin journalisminkin konteksteissa. Lapsia

koskevilla tutkimuksissa on tarkasteltu muun muassa sitä, miten lapset tulkitsevat sukupuolta omissa kertomuksissaan (Nikanto 2019) ja miten lapset kokevat sukupuolitetut hahmot kaunokirjallisuudessa (Leppäniemi-Vasamaa 2020). Tutkimuksen kohteena ovat usein olleet myös esimerkiksi tyttöyden ja naiseuden representaatiot tiettyissä teoksissa (esim. Jurvelin 2019). Tyttöyden tutkimus juontaa juurensa naistutkimuksesta ja on syntynyt ikään kuin vastalauseena nuorisokulttuurintutkimuksen poikavaltaisuudelle. Tyttö tutkimus on kiinnostunut muun muassa siitä, miten tytöt kulttuurissamme esitetään, jolloin kiinnostavia ovat esimerkiksi tyttöyden tuottamisen ehdot, toimijuus, valta ja tyttöjen väliset erot sekä tyttöyden moninaisuus. (Ojanen 2008 1–2.) Perinteisenä pidettyä eli osin stereotyyppistäkin feminiinisyyttä ei tyttö tutkimuksessa nähdä pelkästään tyttöjä kahlitsevana, vaan sen on tulkittu antavan tytöille myös omaa tilaa (esim. Ojanen 2005; Oinas 2001). Feminististä tyttö- ja poikarepresentaatiotutkimusta onkin tehty runsaasti, ja tuloksissa on nähtävissä sekä sukupuolistereotyyppioista poikkeavia että niitä vahvistavia representaatioita.

Representaatiota, perheitä ja sukupuolta on siis tutkittu monipuolisesti eri medioissa ja eri aloilla, mutta usein ei ole keskitytty lapsille suunnattuihin queer-aiheisiin sisältöihin. Perheiden representaation tutkimuksessa on perehdytty muun muassa oppikirjoihin, jolloin todellisten perheiden moninaisuuden on havaittu jäävän osittain piiloon oppikirjojen perheiden representaatioissa (Koskinen & Salonen 2018). Sukupuolen representaation tarkastelussa on hyödynnetty usein myös SF-teoriaa, ja näin ovat tehneet esimerkiksi Sini Söyrinki (2020) sekä Noora Nurminen (2020) tarkastellessaan maisterintutkielmissaan suomi toisena kielenä -oppikirjojen sukupuolen representaatiota, mutta näissä ei ole puolestaan lähestytty sukupuolta erityisesti queer-näkökulmasta. Usein sukupuolen representaatiotutkimus onkin rajattu niin, että tarkasteluun otetaan joko nais- tai mieskuva tietyssä aineistossa, kuten Sanna Lehtosen (2010) fantasiaromaaneita käsittelevässä tutkimuksessa ja Maria Österlundin (2005) ruotsinkielisten 1980-luvun nuortenromaaneiden tarkastelussa, jolloin muut sukupuolet voivat jäädä vähälle huomiolle. Tästä syystä en halua rajata omaa tutkimustani koskemaan minkään tietyn sukupuolen representaatiota, vaan lähestyn sukupuolta laajemmin queer-näkökulmasta ja yhdistän tutkimukseen myös perheen tarkastelun.

Queer-teemaista lastenkirjatutkimustakin on kuitenkin tehty jo jonkin verran etenkin kansainvälisellä tasolla, mutta aiheita tutkitaan yhä enemmän Suomessakin. Feminististä tutkimusta on kuitenkin ehditty tehdä lastenkirjoista queer-tutkimusta enemmän. Lastenkirjatutkimuksissa on keskitytty usein kuvituksen tutkimukseen, ovathan kuvitukset usein suuressa roolissa merkitysten rakentamisessa. Kuvaa ja sukupuolta ovat tutkineet esimerkiksi Anna Asikainen ja Salla Mäkinen (2015) aapisten kuvituksia kartoittavassa maisterintutkielmassaan. Tärkeää on kuitenkin huomioida myös kirjoitettu teksti osana lastenkirjojen representaatioita, mihin keskitynkin omassa tutkimuksessani tarkan kuva-analyysin sijaan.

Kansainvälisessä lastenkirjatutkimuksessa analyysin kohteena ovat olleet esimerkiksi sateenkaariperheiden representaatio englanninkielisissä lastenkirjoissa (Hedberg, Venzo & Young 2019) ja sellaiset lastenkirjat, joissa on transsukupuolinen tai muunsukupuolinen (*gender expansive* tai *genderqueer*) kertoja tai päähenkilö (Capuzza 2019). Capuzzan queeriä kertojaa tai päähenkilöä tarkastelevassa tutkimuksessa kiinnitetään huomiota muun muassa siihen, että aineiston kirjoissa oli harvoin sukupuolineutraaleja pronomineja (esim. *they*). Suomen kontekstissa pronominit ovat lähtökohtaisesti sukupuolineutraaleja, mutta Capuzzan tutkimuksen havainto siitä, että kirjoissa nostettiin harvemmin esiin monipuolista sukupuolitermistöä, kuten *transsukupuolinen*, *cissukupuolinen* tai *muunsukupuolinen* (*genderfluid*), ja käytettiin sen sijaan perinteisiä nimityksiä *tyttö* ja *poika*, olisi hyvä ottaa tarkasteluun myös suomenkielisen kirjallisuuden kontekstissa. Sukupuoli nähtiin kirjoissa myös melko pysyvänä: kun kaapista oli tultu, pitäydettiin yhdessä tietyssä sukupuolella. Kirjojen maailmat olivat pääosin melko binäärisiä, aktiviteetit ja hahmot nähtiin siis joko feminiinisinä tai maskuliinisina haastamatta cisnormatiivisuutta juurikaan. (Mts. 333–335.)

Lisäksi on havaittu muun muassa, että varsinkin vanhemmissa queer-teemaisissa lastenkirjoissa toistuva ilmiö on homonormatiivisuus, eli heteronormatiivisten käytänteiden, kuten monogamian ja ydinperheiden siirtyminen homokulttuuriin. Tällöin valkoiset, keskiluokkaiset, ”vaarattomat” queer-hahmot sopeutuvat vallassa oleviin sukupuolinnormeihin ja ovat kiinnostuneita vanhemmuudesta. (Lester 2014: 248–254.) Kuitenkin uudemmissa queer-teemaisissa lastenkirjoissa sukupuolirepresentaatit ovat monipuolistumaan päin ja myös perhemallit ovat monipuolisempia, kun myös esimerkiksi trans- ja rodullistettuja hahmoja on enemmän kuin aiemmassa genren kirjallisuudessa (Hedberg ym. 2019: 12–14). Jennifer Miller (2019) onkin puhunut myöhemmässä tutkimuksessaan siitä, miten queer-teoreettisen lastenkirjatutkimuksen ”homonormatiivisuuspaniikissa” jäävät liian usein huomaamatta tavat, joilla queeriyttä jo vahvistetaan. Tutkimuksessa hän erottaakin toisistaan vanhan queer-aiheisen lastenkirjallisuuden, jonka tarinoissa keskityttiin usein cissukupuolisiin homoihin ja lesboihin esimerkiksi vanhempina, ja uuden queer-lastenkirjallisuuden, jossa queer-tarinat muokkaavat heteromaailmaa sekä elävät rinnakkain ja kietoutuneena siihen sen sijaan, että queer taottaisiin heteronormien mukaiseksi. Miller peräänkuuluttaa uudenlaista queer-luentaa, jossa ei sitouduta analysoimaan tekstejä pelkästään antinormatiivisuuden tai assimiloinnin näkökulmiin takertuen. (Mts. 1647–1650, 1667.)

Nuorisotutkimusseuran kartoitukset sateenkaarinuorten kokemuksista tuovat esiin ulkopuolisuuden tunteen ja toiveet siitä, että seksuaalisuutta tai sukupuolta ei tarvitsisi määritellä (Alanko 2014; Taavetti 2015). Sukupuolen määritelmät koetaan siis yhä osittain ahtaiksi, mistä syystä on jatkettava monipuolista sateenkaarinuoria koskevaa tutkimusta. Pysin representaatiotutkimuksen avulla selvittämään, millaista

sukupuolen ja perheen representaatio on sateenkaarinuorille ja -lapsille lähtökohtaisesti suunnatuissa aineistoissa, jotta voidaan arvioida, muodostuuko edes niissä monipuolinen kuva sukupuolesta ja perheestä. Lisäksi queer-kirjallisuus, queer-aiheisen lastenkirjallisuuden “uusi aalto” (Miller 2019) ja käsitykset queer-representaatioista ja erilaisista perheistä päivittyvät jatkuvasti, jolloin uudet tutkimukset myös englanninkielisten teosten ulkopuolella ovat tarpeen. Tutkimuksessa näyttää toistaiseksi olleen yleisemmin esillä seksuaalisuuden kirjo kuin esimerkiksi binäärin ulkopuolelle sijoittuva sukupuoli, joten lisää huomiota on kiinnitettävä myös jälkimmäiseen.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Kriittinen diskurssintutkimus

Diskurssin käsitteen käyttö ei rajoitu pelkästään kielentutkimukseen, vaan sillä on useita tarkoituksia eri tieteenaloilla. Pelkistetysti voidaan sanoa, että diskurssilla tarkoitetaan melko vakiintunutta kielenkäyttöä tietyillä aloilla tai tietyissä tilanteissa. Alasta riippumatta diskurssin käsitettä käyttävät tutkijat jakavat käsityksen kielestä sosiaalisen toiminnan välineenä, jonka avulla on mahdollista vaikuttaa todellisuuteen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22, 25–26.) Myös diskurssintutkimuksessa kieli nähdään siis sosiaalisen toiminnan muotona (Fairclough 1999: 7; 2001: 16). Lisäksi kielikäsite on tilannesidonnainen, ja siten sitä kuvaillaan myös funktionaaliseksi: Merkitykset rakentuvat sosiaalisesti asiayhteyksissään, jolloin sama ilmaus saattaa eri konteksteissa merkitä varsin erilaisia asioita. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 11–14.) Tutkimuksessa kontekstisidonnaisuus ilmenee muun muassa tutkittavan tekstin tarkastelussa sen alkuperäisessä ajallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa, jolloin myös tekstin julkaisuhetken, vaikkapa ajan poliittisiin näkemyksiin kytkeytyvät, merkitykset saadaan paremmin selville (mts. 19–20). Diskurssintutkimukseen sisältyy myös laaja tekstikäsite, jonka mukaisesti teksti voi olla kirjoitetun tekstin lisäksi vaikkapa puhuttua kieltä tai kuvia (Fairclough 1999: 4).

Monikollisella diskurssien käsitteellä (*a discourse*) tarkoitetaan yksittäisiä kielenkäytöstä hahmotettavia näkökulmia tai teemoja tiettyyn aiheeseen liittyen, kun taas yksiköllinen diskurssi (*discourse*) laajemmin ajateltuna kuvaa käsitystä kielestä sosiaalisen toiminnan resurssina. Yksiköllinen diskurssi tarkoittaa siis teoreettista lähtökohtaa, siinä missä monikolliset diskurssit puolestaan auttavat tekstin analyysissä, kun konkreettiset kielenkäyttötilanteet on niiden kautta mahdollista liittää suurempaan kontekstiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22, 25–28, 50–51.) Diskurssien avulla

merkityksellistämme asioita luoden samalla kuvattavista kohteista representaatioita eli tietynlaisia kuvauksia (Hall 1999: 105). Diskurssit ja representaatiot eivät silti ole täysin sama asia, vaan diskurssit ovat representaatioita laajempia: tietyt representaatiot eivät siis automaattisesti ole diskursseja ja tietystä diskurssista saattaa kehkeytyä lukuisia representaatioita (Fairclough 2003: 124). Tutkielmassani etsin diskurssintutkimuksen viitekehukseen nojaten sukupuolen ja perheen representaatioita. Hyödynnän diskurssintutkimuksen näkemystä kielestä sosiaalisen toiminnan välineenä, jolla voidaan vaikuttaa ympäröivään todellisuuteen ja siten osallistua sen kuvaamisen lisäksi myös merkitysten rakentamiseen.

Tämä tutkielma rajautuu tiukemmin **kriittisen diskurssintutkimuksen** piiriin, johon sisältyy diskurssintutkimuksen tapaan ajatus siitä, että kieli on sosiaalista toimintaa. Kielen ajatellaan olevan yhteydessä myös vallankäyttöön, kun kieltä käyttämällä sekä heijastellaan olemassa olevaa maailmaa ja sen ilmiöitä, että muokataan niitä (Jørgensen & Phillips 2002: 61; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 53). Kriittisessä diskurssintutkimuksessa muistetaan se, että kieli on väistämättä myös poliittista (Fairclough 2001: 19). Tällöin kieltä tutkittaessa tulee pitää mielessä myös kielenulkoiset tekijät, kuten kielen käyttöä määrittävä yhteiskunta, kulttuuri ja ideologiat (Meyer 2001: 15). Kaikki tilanteet, joissa kieltä käytetään, ovat sidoksissa sisäistettyihin valtasuhteisiin ja ideologioihin (Fairclough 2001: 2–3, 27). Ideologioilla tarkoitetaan ihmisten käsityksiä maailmasta, toisin sanoen toimintaa ohjailevia ajattelutapoja, jotka ovat rakentuneet kielenkäyttäjien näkemyksistä ja uskomuksista (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 59). Kielenkäyttäjä päätyy valitsemaan sanottavansa sen pohjalta, minkä hän kokee tavalliseksi, mutta todellisuudessa tämä näennäinen normaalius on valtasuhteiden heijastelua. Tavallisilta vaikuttavat tilanteet ovat luonnollistuneet sen pohjalta, mikä on hyödyttänyt vallassa olevia, ja tällaisten prosessien ytimessä ovat ideologiat. (Fairclough 2001: 2–3, 27.) Ideologiat johtavat siten myös representaatioiden rakentamiseen (Fairclough 1999: 44). Vanhoissa kirjoissa on nähty täysin luonnollisena esimerkiksi nykyisin rasistiseksi katsottava kielenkäyttö (Häkkinen 2002: 74–75), mikä osoittaa ajatusmallien osittaista muutosta. Diskurssit rakentuvat yhtäältä valtarakenteiden mukaan, mutta toisaalta niillä on osansa valtarakenteiden muovaajina. Seuraukset ovat nähtävissä esimerkiksi sanastossa, politiikassa ja sukupuolten välisissä suhteissa. Muun muassa näkemyksillä siitä, miten käsitteet *äiti* tai *isä* määritellään, on merkitystä sen suhteen, mikä on sosiaalisesti hyväksyttävää näissä asemassa oleville henkilöille. (Fairclough 1999: 71–73.)

Kriittinen diskurssintutkimus mahdollistaa analyysin, jossa ollaan lähtökohtaisesti yhteiskunnassa heikompaan asemaan joutuneiden puolella. Tavoitteena on paljastaa kielestä eriarvoistavia piirteitä, vaikuttaa niihin ja saada aikaan muutoksia. (Wodak 2001: 10.) Tämä näkökulma auttaakin löytämään myös oman tutkielmani aiheistosta mahdollisia epäoikeudenmukaisuuksia ja stereotyyppistä ajattelua, kun

käsittelyssä ovat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. Ei pidä kuitenkaan unohtaa, että analyysiin ja tekstin tulkintaan liittyvät myös tutkijan omat lähtökohdat ja käsitykset (Fairclough 2001: 22).

Laajan tekstikäsitelmän mukaisesti kriittisen diskurssintutkimuksen piiriin mahtuu myös kuvien analysointi, sillä kuvat ovat kirjoitettujen tekstien tapaan ideologisesti latautuneita ja kontekstiinsa (esimerkiksi tekijäänsä) sitoutuneita (Kress & van Leeuwen 2006: 2, 8, 14). Myös lastenkirjoissa kirjoitetun tekstin lisäksi tärkeitä tekijöitä ovat esimerkiksi kuvitus, typografiset valinnat ja elementtien sommittelu. Kirjoitettu teksti ei olekaan välttämättä sisällön kannalta merkittävin merkityksiä rakentava seikka (Bezemer & Kress 2010: 10, 25). Tekstin rinnalla yhtä tärkeitä apuvälineitä ovat edellä mainittujen kuvien ja typografian lisäksi kaikki erilaiset merkitysten välittämisen keinot (mts. 12; ks. myös Selander 1991: 67). Tarkastelen kuitenkin kuvitusta tutkielmassani vain kirjoitetun tekstin tukena, sillä mikäli olisin keskittynyt enemmän myös kuva-analyysiin tai laajemmin multimodaaliseen analyysiin, tutkittavia teoksia olisi pitänyt olla vähemmän, jotta tarkka analyysi olisi mahdollista. Tällöin myös tarkasteltavien hahmojen ja perheiden määrä olisi ollut pienempi, joten representaatioiden moninaisuutta olisi ollut hankala arvioida. Joka tapauksessa diskurssit voidaan nähdä erilaisina tapoina kuvata sekä ympäröivää että sisäistä maailmaa, toisin sanoen representoida todellisuutta (Fairclough 2003: 124). Tällöin diskurssintutkimus toimii luontevana pohjana representaatioiden tarkastelulle.

2.2 Systemis-funktionaalinen teoria

Systemis-funktionaalinen kieliteoria (SF-teoria) tukee kriittisen diskurssintutkimuksen tapaan ajatusta kielestä kontekstisidonnaisena toimintana, jolla on vahva sosiaalinen ulottuvuus. Yhteistä on myös näkemys kielen representatiivisesta luonteesta. Teorian funktionaalisista lähtökohdista käsin kieli nähdään niin, että kielen systeemi on kehittynyt tiettyjen sosiaalisten kielenkäyttötilanteiden vaatimiin tarpeisiin (Halliday & Matthiessen 2014). SF-teoria toimii tutkielmassani paitsi teoreettisena viitekehystenä niin myös tutkimusmetodinä.

SF-teoriassa keskeisessä roolissa ovat merkityspotentiaalini eri osa-alueet eli kielen metafunktiot (tai makrofunktiot), joiden avulla kielisysteemeistä hahmotellaan erilaisia konkreettisia kielenkäyttötilanteita osana laajempaa kielisysteemiä. Tämä konkreettisten kielellisten tekojen luokittelu metafunktion yläkäsitteen alle auttaa kuvaamaan kielitoimintojen eri osa-alueita, sillä pureutuminen kaikkiin luonteeltaan erilaisiin kielenkäyttötapahtumiin yksitellen ei olisi järkevää. Metafunktioiden tutkimisen avulla voikin jäsentää, kuinka kielen systeemi on järjestäytynyt jonkin tietyn tyyppisten merkitysten ilmaistua varten. (Halliday 1973: 98–101; Luukka 2002: 102–103.)

Metafunktiot, joihin koko kielisysteemi perustuu, ovat Hallidayn mukaan ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen metafunktio. Näiden kolmen funktion mukaan kielellä on kolme perustehtävää: maailman hahmottaminen, maailmaan osallistuminen ja tekstien rakentaminen. Huomionarvoista on kuitenkin myös se, että kielen eri metafunktiot eivät todellisuudessa ole toisiinsa nähden irrallisia, vaan kielelliset ilmaukset ovat yhtä aikaa kaikkien kolmen funktion realisoitumia. (Halliday 1973: 98–101.) Interpersoonainen metafunktio pitää sisällään kielenkäytön sosiaaliset ominaisuudet ja maailmaan osallistumisen eli kaiken sen kielellisen toiminnan, joka mahdollistaa itseilmaisun ja sosiaalisen vuorovaikutuksen. Tekstuaaliseen metafunktiioon kuuluvat sekä kirjoitetun että puhutun tekstin rakenteellisten piirteiden tarkastelu. (Mts. 98–101; Luukka 2002: 102–103.)

Tutkielmassani keskityn **ideationaaliseen metafunktiioon**. Kyse on tiedon rakentamisen ja esittämisen teosta, ja lähestulkoon kaikki kielelliset teot pitävät sisällään myös ideationaalisia merkityksiä. Ideationaalisen metafunktion lähtökohtana on kielen representatiivisuus, jolloin juuri tämä metafunktio tukee tutkimuskysymyksissä esiin nostetun representaation tarkastelua. Ideationaaliset resurssit auttavat kielenkäyttäjiä jäsentämään ja kuvailemaan ympäröivää maailmaa ja ajatuksiaan esimerkiksi asioiden nimeämisen ja luokittelun kautta, jolloin he tulevat rakentaneeksi todellisuudesta tietyn omanlaisensa tulkinnan (Halliday 1985: 101; Halliday & Webster 2003: 16, 312; Luukka 2002: 102). Tekstin ideationaalista metafunktiota onkin sanottu voitavan kutsua myös representaationaaliseksi metafunktioksi, sillä funktion avulla ilmaistaan kokemusten kautta syntynyttä näkemystä maailmasta (Halliday 1973: 105–106). Tämä näkemys voi ilmetä esimerkiksi henkilöiden ja ryhmien nimityksissä ja siinä, millaisiksi toimijoiksi eri tekijät asetetaan. Kieli ja kielioppi antavat siis työkaluja metafunktioiden toteuttamiseen, ja ideationaaliseen funktion työkaluja ovat muun muassa nimeämiset sekä verbi- ja osallistujatyypit. (Shore 2012a: 147; 2012b: 163–164.)

2.3 Representaatio

2.3.1 Representaation käsite

Sana *representaatio* merkitsee uudelleen esittämistä, ja representaatiot pohjautuvatkin tietyn aiheen edeltäviin esityksiin sekä yhteiskunnan käytänteisiin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55–56). Hallin (1999: 105) mukaan **representaatio** tarkoittaa pelkistetysti kuvaa tietystä aiheesta. Kiinnostavaa on yksittäisen kuvan sijaan kuvien muodostama järjestelmä tiettyssä kulttuurissa ja tiettyinä aikana. Kun esitykset samasta asiasta pysyvät yhdenmukaisena kuva kavalta, rakentuvat tätä kautta esimerkiksi tiettyjen ihmisryhmien ominaisuuksiin liitettävät normit. (Mts. 150.) Kielen luonne on

representatiivinen, sillä kielenkäyttäjät pyrkivät kuvaamaan erilaisten asioiden ja toimijoiden välisiä suhteita. Merkitysten tuottaminen kuuluu kielen perustavanlaatuisiin tehtäviin, ja se tapahtuu nähtyjen, koettujen ja tunnettujen asioiden kuvailun kautta. Tämän kielelle tyypillisen piirteen analysointi ja teoretisointi onkin mahdollista representaation käsitteen avulla. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 57.)

Representaatiot ovat yhtä aikaa esittäviä, edustavia ja tuottavia. Esimerkiksi valokuva esittää kohdetta, josta kuva on otettu, edustaen samalla kuitenkin myös väljemmin ryhmää tai kokonaisuutta, johon kohde lukeutuu. Lisäksi representaatio, kuten esimerkkitapauksen valokuva, rakentaa tai tuottaa käsityksiä ilmentämästään asiasta. (Paasonen 2010: 40–41.) Representaatioanalyysin avulla pyritään havainnoimaan kielen symbolisen esityksen ja todellisuuden välistä suhdetta (mts. 45–47, Hall 1999: 150), joka on kiinnostava myös lastenkirjojen luomien kuvausten kohdalla. Kieli vaikuttaa todellisuuteen ja todellisuus kieleen, jolloin tietyt toistuvat representaatiot voivat olla muodostamassa normeja kuvailtavasta kohteesta (Paasonen 2010: 45–47, Hall 1999: 150). Esimerkiksi se, miten tietty sukupuoli tai perhemuoto toistuvasti esitetään kirjassa, voi rakentaa kuvaa yleisesti hyväksytystä sukupuolen tai perheen mallista eli normista, ja vaikuttaa yleisten kulttuuristen käsitysten kautta lopulta myös esitettävään ryhmään kuuluvan henkilön käsitykseen itsestään. Toisaalta teksteissä voi myös näkyä kuvaus siitä, miten sukupuoleen tai perheeseen jo suhtaudutaan. (Paasonen 2010: 45–47.)

Voidaan ajatella, että representaatiot eivät ole koskaan täysin todellisia kuvauksia kohteestaan, sillä jotain on aina rajattu esityksestä pois ja tietty aines on valikoitunut mukaan (mts. 48). Yksi representaatio edustaa aina vain yhtä tapaa esittää tietty asia, kun kielenkäyttäjä ilmentää aina kuvauksillaan jossain määrin juuri omaa näkökulmaansa maailmasta (Fairclough 2003: 124). Representaation voi siis totuuden sijaan nähdä pikemminkin käsityksenä, joka vaikuttaa totuudelta tietyssä aika-paikka-kontekstissa tietyn ihmisen näkökulmasta (Webb 2009: 7). Representaatioanalyysin tarkoituksena ei olekaan löytää oikeaa tai väärää kuvausta tai ainaista kuvausten puutteellisuutta vaan tarkastella kokonaiskuvaa, jota rakennetaan toistuvien, toistensa kanssa ristiriitaistenkin representaatioiden kautta. Lisäksi ajatuksena on pohtia, mitä laajempia seurauksia esityksillä voi kulttuurillisesti olla. Tähän pureutuessa oleellista on tutkia esimerkiksi asiayhteyttä, jossa representaatiot ovat rakentuneet, sekä sitä, missä niitä on käytetty uudelleen ja millainen yhteys valikoituneilla representaatioilla on muihin esityksiin. (Paasonen 2010: 47–48.)

Ympäröivän kulttuurin ja kulttuurihistorian painoarvoa ei kannata ohittaa representaatioita tutkittaessa, sillä vaikka yritettäisiin luoda uusia esitystapoja, on aina jossain määrin nojattava myös edeltäviin, jo olemassa oleviin representaatioihin. Lisäksi representaatio ei ole pelkästään tuottajansa määriteltävissä, sillä esityksen vastaanottaja hahmottaa sen aina oman elämäkokemuksensa mukaan. (Mts. 42.)

Tekstejä laaditaan kuvitteellisille kohdeyleisöille, ja samalla vastaanottajista tehdään oletuksia, jotka eivät välttämättä pidä paikkaansa, vaan vastaanottajat voivat tosiasiaa erota kuvitellusta kohdeyleisöstä suurestikin (Mills 2005: 24, 50). Representaatioita ei voikaan ajatella kiveen hakattuina, sillä ne ovat riippuvaisia myös tulkinnoista ja niistä syntyy alati erilaisia muunnelmia (mts. 44). Tietyt representaatiot ovat mahdollisesti hetken muuttumattomia, mutta merkitykset alkavat muuntua väistämättä, eikä kukaan voi täysin säädellä tällaista muutosta, vaikka tarkoituksena olisi-kin alun perin pysyvien merkitysten luominen (Hall 1999: 210–211).

Eräs mielenkiintoinen representaatiotutkimuksen kohde on paljon tarkasteltu toiseus, joka ilmenee teksteissä esimerkiksi niin, että tietty ihmisryhmä esitetään normina ja muut kuvaillaan vastaavasti erojensa kautta normista poikkeavina. Näissä vertailevissa esitystavoissa ovat tavallisia binääriset, ääripäästä toiseen lokeroivat määritelmät, esimerkiksi hyvä ja paha. Kun yksi poikkeavuus normista vetää mahdollisesti myös lisää eroavaisuuksia puoleensa, syntyy toiseuden esityksistä rakentuva representaatio. Tällaisista eroista saatetaan yrittää tehdä pysyviä representaatioita luonnollistamalla ne. (Mts. 139, 144, 149, 169.) Yksi keino erojen luonnollistamiseen ja toiseutettujen ryhmien sulkemiseen vallan ulkopuolelle on stereotyyppien kehittäminen. Stereotyyppit ovatkin merkittävässä roolissa representaatioiden mahdollistamassa symbolisessa vallankäytössä. (Mts. 192–193.)

Stereotyypeissä kyse on siitä, että kuvattavan asian moniulotteisetkin ominaisuudet pelkistetään ja kootaan yksittäisistä piirteistä koostuva representaatio, jonka avulla yritetään luoda muuttumaton kuva tästä tietystä kohteesta (mts. 122–123, 189). Representaatiot muodostuvat diskurssien käytön pohjalta. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että länsimaissa on pyritty kauan pitämään yllä ”me ja muut”-diskurssia muuhun maailmaan nähden, mikä on puolestaan poikunut erilaisia representaatioita. Perinteisesti myös miehet ovat representoitu länsimaissa naisia korkea-arvoisempina. (Mts. 83.) Cameron (1996: 63–64) toteaaakin, että ”stereotypiat, olivat ne sitten kuinka väärinä tahansa, elävät sitkeästi yhtä kauan kuin niiden vahvistamat yhteiskunnalliset erot ja eriarvoisuus”. Stereotyyppien muovaaminen on kuitenkin mahdollista, sillä toisinaan stereotypia saatetaan ottaa haltuun ja venyttää sekä purkaa sitä aiemman yksinkertaistavan stereotypian vahvistamisen sijaan (Hall 1999: 211–222).

Representaatioihin, stereotyyppisiin ja niiden kriittiseen tarkasteluun kytkeytyy eräs ristiriita: jos tietty kulttuurisesti rakennettu representaatio pyrittäisiin todistamaan vääräksi, taustalla piilee lähtökohtainen oletus jonkin tietyn oikean kuvan olemassaolosta. Esimerkiksi siinä tapauksessa, että tietty transihmisen representaatio haluttaisiin osoittaa virheelliseksi, taustaoletuksena olisi se, että transihmiset muodostavat homogeenisen ryhmän, jonka representaatioon on tietty oikea tapa. Kaikki ihmisryhmät ovat tosiasiaa kuitenkin jossain määrin heterogeenisiä, jolloin täysin kattavaa ryhmän esitystapaa ei pystytä mahdollistamaan yhteen kuvaukseen. Jääkin

tulkitsijan varaan, koetaanko representaatio todenmukaiseksi vai ei. (Paasonen 2010: 44–45.) Sen sijaan on mahdotonta objektiivisesti sanoa, onko representaatio absoluuttisesti totta. Totuuden ollessa semioottinen rakenne eri ryhmillä on omat ryhmän yhteisiin uskomuksiin ja arvoihin pohjaavat totuutensa. Asia ei silti ole näin yksinkertainen, kun ryhmiin vaikuttavat lisäksi muiden ryhmien uskomukset ja arvot. Mahdollista on kuitenkin sanoa, ilmaistaanko tuotettu viesti totena vai ei. (Kress & van Leeuwen 2006: 154–155.)

Representaation tarkastelussa voi keskittyä ainakin kolmeen eri ryhmään: asioiden kuvailuun, luokitteluun tai nimeämiseen. Nimeäminen sisältää substantiivit, substantiivilausekkeet ja erisnimet, joilla nimettävät asiat tekstissä esitetään. Luokittelu puolestaan jakaa nimeämisen kohteet ryhmiin ja hierarkioihin. Kuvaamisen tarkastelussa keskitytään lauseisiin ja lausekkeisiin, joita maailman kuvaamiseen tarvitaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 70–72.) Myös nimeämistä, luokittelua ja kuvaamista koskevien valintojen avulla on mahdollista luoda asioille erilaisia esitystapoja, ja saada ihmiset näin muodostamaan tiettyjä niihin liittyviä käsityksiä ja toimintamalleja (mts. 70–72). Itse keskityn pääasiassa nimeämisen ja kuvaamisen tarkasteluun.

2.3.2 Nimeäminen

Nimeämisessä on kyse asioita nimeävien substantiivien jakaantumisesta propreihin ja appellatiiveihin eli yksilöiviin ja luokitteleviin nimiin. Representaatiot rakentuvat osaltaan myös nimeämisten pohjalta, sillä antamalla asialle nimen siitä voi rakentaa tietynlaista kuvaa, ja toisaalta jättämällä jotain nimeämättä kyseisen asian voi myös jättää kokonaan näkyvistä ja sulkea pois keskustelusta (ks. Mills 2005: 62–63). Diskurssintutkimuksen käsite nimeäminen sisältää sekä propriit että appellatiivit, kun taas nimeämistutkimuksessa appellatiivia kuvataan erikseen termillä nimitys (Ainiala, Saarelma & Sjöblom 2008: 12, Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71). Tässä tutkimuksessa käytän diskurssintutkimuksen käsitettä nimeäminen.

Propria, toisin sanoen erisnimeä, käytetään, kun kyseessä on jokin yksilöity olio tai asia, esimerkiksi *Aino* tai *Turku*. Ryhmittelevällä appellatiivilla taas osoitetaan jonkin olion tai asian edustavan tiettyä ryhmää tai lajia, esimerkiksi appellatiivilla *poika*. (Ainiala, Saarelma & Sjöblom 2008: 12–13.) Erisnimien avulla ihminen kykenee yhden asian tai olion ominaisuuksia yhdistelemällä hahmottamaan ja tunnistamaan uniikkeja kokonaisuuksia. **Appellatiivien** avulla puolestaan toteutetaan ihmisen tarvetta luokitella asioita tai olioita niille yhteisten piirteiden perusteella. Erisnimetkään eivät kuitenkaan ole täysin vapaita tällaisesta kategorisoinnista, sillä kokonaisuuksia muodostettaessa tulee huomioida, mihin kategoriaan nimetty asia tai olio lukeutuu. On esimerkiksi oletettavaa, että nimellä *Antti* viitataan mieshenkilöön. (Mts. 29.)

Nimen ajatellaan usein kuvaavan joko maskuliinista tai feminiinistä oliota, vaikka ajatukselle ei olekaan mitään merkitykseen liittyviä luonnollisia perusteita,

vaan oletus opitaan kulttuurisesti ja yleensä kielikohtaisesti (Whorf, Carrol, Levinson & Lee 2012: 115–119). Sanoihin liittyvätkin paitsi niiden varsinaiset merkitykset, niin myös erilaiset assosiatiiiviset merkitykset, jotka muotoutuvat erilaisiksi eri konteksteissa, kuten eri ajassa ja eri paikassa eri kielenkäyttäjien kesken. Esimerkiksi appellaatiivin *nainen* konnotaatioiksi voidaan ajatella muun muassa assosiatiiiviset merkitykset 'tunteellinen' tai 'äidillinen'. (Leech 1981: 12–13.) Tämä tuleekin ottaa huomioon myös nimeämistä tarkasteltaessa, kun yhdelläkin sanavalinnalla voidaan rakentaa tietynlaisia representaatiota. Esimerkiksi joillakin vähemmistöjen nimityksillä voi olla erilaisia konnotaatioita, jotka vaikuttavat mahdollisesti myös nimetyn asian representatioon.

Myös erisnimet kietoutuvat vallankäyttöön ja sukupuoleen. Suomalaisenkin kulttuurin nimet ovat toistaiseksi pääpiirteittäin jaettavissa miesten ja naisten nimiin. Näin ollen nimen voi nähdä yhtenä keinona määrittää ihmisen sukupuoli, ja eri sukupuolen edustajiin taas liitetään edelleen usein erilaisia oletuksia. Jo itse nimen perusteella voidaan henkilöön liittää oletuksia tai mielikuvia tietynlaisista ominaisuuksista tai käyttäytymisestä. (Kotilaisen 2013: 110–111 mukaan esim. Butler 1993: 2–3, 7–8, 107–108, 139–140; 2006 [1990]: 54–63.) Valtasuhteita on mahdollista osoittaa nimien avulla muun muassa siten, että henkilöstä voidaan valita käytettävän esimerkiksi pelkkää etunimeä, koko nimeä, tai pelkkää sukunimeä. Etunimellä on tapana viitata tuttuun tai muuten hierarkiassa samanarvoiseen henkilöön, mutta naisiin on havaittu viitattavan useammin etunimellä tilanteissa, joissa miesten kohdalla niin ei toimittaisi. Lisäksi naisiin on ollut tavallisempaa viitata koko nimellä tilanteissa, joissa miehistä on käytetty pelkkää sukunimeä, mikä on ollut huomattavaa esimerkiksi kirjailijoista puhuttaessa (Cameron 1996: 132; Mills 2005: 83). Vaikka edellä mainitut havainnot onkin tehty englannin kielestä, myös suomeksi on aikanaan todettu esimerkiksi se, että siinä missä miehestä on puhuttu jossain tilanteessa koko nimellä tai sukunimellä, naiseen on viitattu useammin pelkällä etunimellä (Nuolijärvi 1988: 88; Saloniemä 1988: 52–54).

Myös yleisnimet ilmentävät sukupuoleen perustuvaa suhtautumista. Erilaisia asenteita voi välittää esimerkiksi epäsymmetrisellä viittauksella aikuisiin *tyttöinä* ja *miehinä* (Cameron 1986: 73; Mills 2005: 74; Mills 2008: 135). Esimerkkinä epäsymmetriasta toimii myös 1990-luvulla tehty tutkimus, joka osoitti, että miehiin viitattiin kauttaaltaan yleisemmin kuin naisiin sekä puheessa että kirjoituksessa (esimerkiksi sanoilla *mies*, *aviomies* vrt. *nainen*, *aviovaimo*), kun taas sanat *isä* ja *äiti* olivat tasaisemmin edustettuina (Niemi 1998: 40–43). Tällöin naisen voi katsoa päässeen miehen kanssa yhtä näkyväksi vain vanhemmuuden kautta. Sukupuoleen ja representatioon liittyvät myös asioiden geneeris-maskuliiniset nimitykset, esimerkiksi *lakimies* *juristin* sijaan. Vaikkei nimitys suljekaakaan muita sukupuolia ammatin ulkopuolelle, vastaavat ilmaukset mielletään useammin miestä kuvaavaksi. (Engelberg 2016: 40.) Kuitenkaan

pelkkä ilmausten korvaaminen niiden sukupuolineutraaleilla vastineilla ei aina ole riittävä ratkaisu tasa-arvoisemman kielenkäytön takaamiseksi. Voi käydä muun muassa niin, että vanhalla ilmaisulla jatketaan mieheen viittaamista, ja neutraali ilmaus otetaan käyttöön puhuttaessa naisesta, kuten esimerkiksi englannin kielen sanoissa *spokesman* ja *spokesperson*. (Mills 2005: 63–64.) Lisäksi saman sanan eri muodot saattavat saada toinen positiivisen ja toinen taas negatiivisen sävyn, kuten aiemmin on ollut sanojen *naikkonen* ja *miekkonen* kohdalla (Cameron 1996: 135–136; Niemikorpi 1998: 36–37; Mills 2005: 84).

Kieli- ja kulttuuriyhteisössä käytettävä tai myös käyttämättä jäävä kieli kuvaa yhteisön maailmankatsomusta. Usein kiinnostuksen kohteena oleville asioille on myös useita nimityksiä, kun ihmiset nimeämällä nostavat tärkeitä asioita keskusteluun. Esimerkiksi *lumi* on joissain kielissä sana, joille on useita variaatioita, ja joissain kielissä riittää yksi sana. (Mills 2005: 62–63, Whorf ym. 2012.) Jos asioita ei pystytä ilmaisemaan kielellisesti ja nostamaan niitä näin yksityisistä kokemuksista yleiseen keskusteluun, ne myös jäävät yksityisiksi ja ilman kielellistä muotoa mahdollisesti myös itse yksilölle käsittämättömiksi (Cameronin 1996: 222). Lisäksi nimeämällä on mahdollista määrittää joukko niin, ettei joukon nimitys kuitenkaan ulotu kaikkiin joukkoon tosiasiaassa kuuluviin. Näin on tehty muun muassa aiemmissa opetus suunnitelmissa, kun *maahanmuuttajiksi* on määritelty ei-valkoiset, ei-eurooppalaiset ja eikristityt oppilaat, eikä huomioon ole otettu sitä, onko oppilas itse asiassa muuttanut Suomeen vai ei. Toisaalta tämän maahanmuuttajan representaation ulkopuolelle jäävät esimerkiksi sellaiset eurooppalaiset oppilaat, jotka ovat kyllä muuttaneet Suomeen muualta, mutta ovat valkoisia. (Riitaoja 2013: 356–357.)

Jollei erilaisille perhemuodoille ja sukupuolen moninaisuuden ilmiöille löydy termistöä, voi myös niistä kirjoittaminen olla hankalaa. Lisäksi tällöin voi syntyä oletus siitä, että vähemmän nimetyt ja representoidut asiat perhemuodot ja sukupuolet ovat vähäpätöisempiä kuin kirjoissa edustetut. Näin ollen on tärkeää tarkastella myös sateenkaarikirjojen, kuten muunkin kirjallisuuden, nimityksiä kiinnittäen huomiota siihen, mitä sukupuoleen ja perheeseen liittyviä asioita ja ilmiöitä nimetään ja miten, sekä millaisia piirteitä nimityksissä piilee.

2.3.3 Verbiprosessit

Kielen representatiivisuus ilmenee hyvin kielen ideationaalisessa metafunktiossa, ja tekstin lähestyminen ideationaalisesta perspektiivistä puolestaan onnistuu esimerkiksi verbiprosesseihin pureutumalla. Tätä kautta teksteistä hahmottuvat toimijuudet auttavat representaation tutkimisessa. (Halliday 1985: 101; Halliday & Matthiessen 2014: 214–215.) Ihmiset tarkastelevat maailmaa ja todellisuutta meneillään olevien prosessien kautta pyrkien havainnoimaan hetkessä ilmeneviä tapahtumia, tekoja, ja tunteita. Sekä ympäröivän todellisuuden konkreettiset ja abstraktit prosessit että

ihmisen sisäiset tapahtumat, esimerkiksi aistimukset ja ajatukset, lukeutuvat näihin prosesseihin. Näitä tapahtumia nimetään ja kuvaillaan rakenteellisten yksiköiden, lauseiden, avulla. (Halliday 1973: 39; 1985: 101.) Prosessi sisältää kolme elementtiä: prosessin osallistujat, prosessiin liittyvät olosuhteet ja prosessin itsessään (verbin), mutta on myös mahdollista, että prosessilla viitataan ainoastaan verbiin koko lauseen sijaan (Halliday 1985: 101–102; Shore 2012b: 164).

Tekstien lausetason tarkastelu auttaa tekemään havaintoja esimerkiksi siitä, mitä sukupuolta olevien henkilöiden ajatuksia ja tekoja kuvaillaan ja miten. Tällöin päästään selville muun muassa siitä, onko jokin sukupuoli muita passiivisempi tai vähemmän esillä. Myös siihen voidaan paneutua, millaisissa prosesseissa eri sukupuolet tai vaikkapa perheenjäsenet esiintyvät yhdessä, mikä auttaa rakentamaan kuvaa vaikkapa ystävyys- tai perhesuhteiden representaatioista. Verbiprosessien tutkiminen mahdollistaakin näin myös sukupuolen ja perheen representaatioon pureutumisen.

Verbiprosessityyppejä on kuusi: materiaaliset, mentaaliset, relationaaliset, behavioraaliset, eksistentiaaliset ja verbaaliset prosessit. Edellä mainitut voidaan jaotella pääprosessityyppeihin (materiaaliset, mentaaliset ja relationaaliset prosessit) sekä väliprosessityyppeihin (behavioraaliset, eksistentiaaliset ja verbaaliset prosessit) (Halliday & Matthiessen 2014: 214–215), joista pelkistetysti materiaaliset prosessit luonnehtivat konkreettista toimintaa, mentaaliset prosessit mielensisäistä toimintaa ja relationaaliset prosessit asioiden välisiä suhteita (esim. mts. 224, 245, 259–260). Väliprosessityypeissä on aina joidenkin pääprosessityyppien piirteitä. Poiketessaan niistä kuitenkin hieman, väliprosessityypit kuuluvat merkitykseltään kahden pääprosessityypin välille seuraavasti: behavioraaliset prosessit mentaalisten sekä materiaalisten prosessien, eksistentiaaliset prosessit materiaalisten sekä relationaalisten prosessien ja verbaaliset prosessit relationaalisten sekä mentaalisten prosessien välille. (mts. 301.) Luokittelu näihin tyyppeihin ei ole täysin selvärajaista, vaan osittain tulkintakysymys, ja kielten ollessa keskenään erilaisia myös suomen kielen ja englannin kielen ryhmittelyt eroavat aavistuksen toisistaan (mts. 216; Shore 1992: 213). Tässä tutkimuksessa tukeudun ryhmittelyssä Hallidayn (esim. 1985) teorian jaotteluun käyttäen apunani Shoren (1992) suomenkielisiin teksteihin soveltuvaa luokittelua.

Materiaaliset verbiprosessit luonnehtivat konkreettisia tapahtumia, muutosta ja tekemistä antaen vastauksen kysymyksiin siitä, *mitä X teki (Y:lle)* ja *mitä tapahtui (X:lle)*. Tämä tarkoittaa, että materiaalisissa prosesseissa on aina toimija (*Actor*, usein lauseen subjekti), joka aiheuttaa muutoksen, mahdollisesti jollekin kohteelle (*Goal*), johon toiminta vaikuttaa. Näin ollen tyypilliset intransitiivi- ja transitiivilauseet sopivat tähän kategoriaan. (Halliday & Matthiessen 2014: 225–227, 230; VISK § 891.) Perustapauksessa intransitiivilauseessa on subjekti ja predikaattiverbi, kuten lauseessa *poika juoksee*. Mahdollisia ovat muutkin lauseenjäsenet, kun esimerkiksi lauseeseen *poika juoksee* voi lisätä loppuun adverbiaalin *pihalla*, mutta tällaiset lisäykset eivät ole

pakollisia. Sitä vastoin transitiivilauseessa on oltava myös substantiivi- tai nominaalilauseke, kuten lauseessa *poika syö omenan*. (Häkkinen 1996: 161, VISK s.v. *intransitiivilause*.) Mahdollista on sekin, että tekemisen kohde muotoutuu vasta tehtäessä, esimerkiksi lauseessa *rakentaa taloa*. Yleistä näille prosesseille on konkreettisten tapahtumien esittäminen, mutta myös abstrakteja tapahtumia (esimerkiksi *komitean hajottaminen*) saatetaan kuvata. (Halliday 1985: 103–104.) Tutkimalla tekstien materiaalisia prosesseja voi selvittää muun muassa eri sukupuolten edustajien aktiivisuutta toimijoina ja sitä, millaiseen toimintaan eri sukupuolet osallistuvat.

Mentaalisessa verbiprosessissa on aistija (*Senser*), joka tuntee, ajattelee tai havainnoi mentaaliprosessiin kuuluvaa ilmiötä (*Phenomenon*), toisin sanoen asioita, faktoja tai toimintaa. Mentaaliset prosessit on mahdollista luokitella aistimisen (esimerkiksi *kuulla, nähdä*), tiedon (esimerkiksi *ajatella, tietää*) ja tuntemisen (esimerkiksi *pelätä, pitää*) prosesseihin. (Mts. 107–111; Halliday & Matthiessen 2014: 250–251.) Suomen kieliopissa on tavallista jättää tällaiset lauseet kokonaan jakamatta eri ryhmään muiden transitiivi- ja intransitiivilauseiden kanssa. Tässä tapauksessa on kuitenkin järkevää käsitellä niitä erikseen, koska mentaalisia prosesseja kuvatessa käy harvoin ilmi, mitä tapahtuu tekemisen kohteelle, kun taas materiaalisissa prosesseissa tämä on tiedossa. (Shore 2012b: 164–165.) Ominaista mentaalille prosessille on sen ulkopuolisten projektioiden eli idealauseiden luominen, jotka kuvailevat, mitä ajatellaan tai tunnetaan (Halliday & Matthiessen 2014: 253–254). Lauseenvastikkeet ovat yleisiä suomen kielen projektioita, ja ne toimivat useimmiten prosessin ilmiönä, toisin sanoen aistimisen, tuntemisen tai tietämisen kohteena, esimerkiksi prosessissa *näet hirvoiperheen uivan lahden poikki* (Shore 1992: 280–281). Tätä kaavaa rikkovat suomen kielessä kokijaprosessit (*experiental processes*) ja meteorologiset prosessit (Shore 1992: 257, 266–267). Mentaalisten verbiprosessien tarkastelun avulla teksteistä voikin löytää muun muassa sen, minkä sukupuolen edustajat kuvataan tietämässä asioita tai minkä sukupuolen edustajat tunteilemassa. On myös mahdollista huomioida, kuvataanko vaikkapa saman perheen jäseniä aistimassa yhteisesti, jolloin voidaan tehdä päätelmiä esimerkiksi perheyksikön kiinteyden representaatiosta.

Relationaalinen verbiprosessi (suhdeprosessityyppi) kuvaa olioiden keskinäistä tai olioiden ja ominaisuuksien välistä suhdetta sekä asettaa olion tilaan tai paikkaan. Tämä prosessityyppi on yleisesti muotoa *X on (kuin) Y* ja pitääkin sisällään usein juuri *olla*-verbin tai jonkin vastaavan suhteita ilmaisevan verbin, esimerkiksi *koostua* tai *sisältää*. Lisäksi relationaaliin prosesseihin kuuluvat tuloslauseet. (Halliday & Matthiessen 2013: 259–261; Shore 1992: 231, 237, 256; 2012b: 165.) Englannin kielen mukaan tehty prosessien luokittelu olosuhteita kuvaaviin (*circumstantial*), intensiivisiin (*intensive*) ja possessiivisiin (*possessive*) pääkategorioihin (Halliday & Matthiessen 2014: 264–265) toimii Shoren (1992: 214) näkökulmasta suomen kielessä pikemminkin niin, että possessiiviset prosessit olisivat olosuhteita kuvaavien prosessien alatyyppejä.

Tarkastelen tutkimuksessani joka tapauksessa jokaista kategoriaa ottamatta kantaa siihen, onko kategoria toiselle rinnasteinen vai alisteinen.

Olosuhteita kuvaavat prosessit asettavat olion paikkaan tai aikaan, esimerkiksi lauseessa *olin lauantaina kotona* rakentaen näin olioiden ja olosuhteiden välisiä suhteita. Huomioitavaa on, että olosuhteet voivat konkreettisen paikan tai ajan sijaan kuvata esimerkiksi instituutiossa olemista, kuten lauseessa *Ritvahan on naimisissa*. (Shore 1992: 244–245.) Possessiiviset prosessit puolestaan kertovat pääpiireittäin omistamisesta. Tämänkin prosessityypin kohdalla on mahdollista, että omistussuhde on joko konkreettinen tai varsinaisen omistussuhteen sijaan pikemminkin asema, joka jollakin on: voihan jollakulla olla esimerkiksi auto tai aviomies, joista jälkimmäistä ei kirjaimellisesti omisteta. Lisäksi possessiivisiin prosesseihin lukeutuvat kehollisia tiloja kuvaavat prosessit, esimerkiksi *minulla on jano* tai *kylmä*. (Mts. 249–252.) Intensiiviset verbi-prosessit osoittavat olioiden samuutta tai samankaltaisuuksia (mts. 214), tyypillisesti muodossa *jokin/joku on jotakin*. Relationaalisia prosesseja on kiinnostavaa tutkia siltä kannalta, kuka omistaa ja mitä, etenkin jos omistettava asia on vaikkapa jokin toinen tekstin henkilö, mikä voi olla osoitus vallasta. Lisäksi sukupuolta ja perhettä tutkiessa on merkittävää tutkia, ketkä tekevät ja ketkä kuvataan passiivisinä olijoina.

Väliprosessityypeistä **verbaalisissa prosesseissa** on sanoja (*Sayer*) (Halliday & Matthiessen 2014: 303), jonka sanomisia ilmaistaan joko itse *sanoa*-verbillä tai jollain muulla viestintään viittaavalla predikaatilla. Prosessityypin kautta voidaan tutkia, ketkä puhuvat keskenään ja minkälaiset puhujat ovat edustettuina. Tämän prosessityypin kohdalla on yleistä, että sanottava asia ilmoitetaan sen yhteydessä lainausmerkein (*hän sanoi: "minulla on nälkä"*), sivulausein (*hän sanoi, että hänellä on nälkä*) tai lauseenvastikkein (*hän sanoi olevansa nälkäinen*), jolloin sanottava asia voi kuulua mihin tahansa prosessityyppiin (mts. 303–303). Toisin kuin mentaalisisä prosesseissa, on myös mahdollista, ettei sanoja ole tietoinen olio: näin on esimerkiksi tapauksessa, jossa tiedote *kertoo* jotakin. (Halliday 1985: 129.) Yhteistä mentaalisten prosessien kanssa sen sijaan on se, että verbaalisiin prosesseihin saattaa niiden tapaan liittyä projektioita (Halliday & Matthiessen 2014: 306).

Behavioraalinen prosessityyppi ei sisällä tarkkarajaisesti vain oman kategoriansa elementtejä, vaan siinä sekoittuvat esimerkiksi mentaaliset ja materiaaliset piirteet, mikä tekeekin siitä haastavasti määriteltävän (Halliday & Matthiessen 2014: 301–302). Kuitenkin voidaan sanoa, että behavioraaliset verbiprosessit sisältävät aina käyttäytymisen (*Behaver*) (mts. 301), jonka psykologista ja fysiologista käyttäytymistä (esimerkiksi *hengittämistä, hymyilemistä, uneksimista* tai *yskimistä*) ilmennetään (Halliday 1985: 128–129). Käyttäytyjä on mentaalisten prosessien aistijan tapaan tavallisesti tietoinen olio, mutta behavioraalinen prosessi kuvaa materiaaalisten prosessien tapaan kieliopillisesti pikemminkin tekemistä. Esimerkiksi *katsominen* muistuttaa mentaalista havainnoivaa prosessia, *näkemistä*, mutta katsoessa toimija on aktiivisempi, jolloin se

luokitellaan behavioraaliseksi prosessiksi. Muita tavallisia kategoriaan kuuluvia verbejä ovat muun muassa *puhua* ja *itkeä*. (Halliday & Matthiessen 2014: 256–257, 301–302). Toisaalta behavioraaliset prosessit voivat muistuttaa myös verbaalisia prosesseja, esimerkiksi *juoruilun*, *mutinan* tai *marinan* ollessa kyseessä. Edellä mainitut prosessit voidaan kuitenkin määritellä behavioraaliseksi sillä perusteella, että niillä pyritään ilmaisemaan pelkän puhutun viestin sijaan kuvaamaan puhujan fyysistä toimintaa. Onkin mahdollista, että tällaiset behavioraaliset prosessit löytyvät tekstistä suoran lainauksen yhteydestä luonnehtimassa puhujan käyttäytymistä, mutta varsinaisia projektioita niillä ei ole. (Mts. 302, 515, 524.) Behavioraalisia elementtejä tutkimalla on verbaalisten prosessien tarkastelun tapaan mahdollista selvittää, ketkä ovat äänessä. Lisäksi voi tehdä katsauksen siihen, kenen kognitiivisia prosesseja kuvataan, kuten myös mentaalisten prosessien ollessa kyseessä.

Muita prosessityyppejä harvinaisempia **eksistentiaalisia prosesseja** on hankala tarkastella suomen kielessä. Ne ilmaisevat jonkin tapahtumista tai olemassaoloa ja niitä kuvaa tavallisesti verbi *olla* (olemassa). Ne poikkeavat relationaalisista prosesseista siten, etteivät eksistentiaaliset prosessit ilmennä olentojen välisiä suhteita vaan olemassaoloa. (Halliday 1985: 130; Halliday & Matthiessen 2014: 261, 291 307–309.) Englannin kielessä olemassaolon ja esimerkiksi olioiden väliset suhteet erotetaan rakenteellisesti muun muassa *there is/are* -rakenteen avulla, mutta suomen kielessä luokittelu ei ole yhtä selkeää (Shore 1992: 103, 292, 362). Lauseet, joita sanotaan suomen kielessä eksistentiaalilauseiksi, on mahdollista määrittää useaan eri prosessityyppiin kuuluvaksi, eivätkä ne olekaan täysin rinnastettavissa eksistentiaaliseen verbiproseksiin. (Mts. 248–249, 292; ks. myös VISK § 893.) Shore (1992: 292) ei tulkitse sikaan suomen eksistentiaalilauseita itsenäiseksi prosessityypikseen, vaan lauseiksi, joihin kuuluu tiettyjä kielellisiä piirteitä. Päädyinkin jättämään eksistentiaalisen tyyppin aineiston analyysin ulkopuolelle, ja tulkitsemaan eksistentiaalilauseet eri prosessityyppeihin kuuluviksi.

2.4 Queer-tutkimus ja feministinen viitekehys

Tutkielman aiheen kannalta on tärkeää huomioida myös kielen sukupuolittuneisuus, jonka havainnointiin queer-näkökulma ja feministinen viitekehys tarjoavat ymmärrystä. *Queer* merkitsee ‘outoa, vikuroivaa tai normeista poikkeavaa’, toisin sanoen henkilöä, joka ei sovi normatiiviseen seksuaali- tai sukupuoli-identiteettiin. (Kekki 2010: 14.) **Queer-teoria** pyrkii kyseenalaistamaan totuttuja käsityksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta sekä etsimään niistä uusia merkityksiä (Duggan 1992: 11). Sukupuolen moninaisuuden voidaankin katsoa liittyvän queer-teoriaan siinä mielessä, että sukupuolen moninaisuuden käsite pyrkii avartamaan sukupuolikategorioita

kattavammiksi kuin binääriset kategoriat mies ja nainen. Pelkistetysti queer-tutkimuksen voitaisiin sanoa pyrkivän kyseenalaistamaan ja purkamaan itsestäänselvyyksinä toistettuja oletuksia identiteeteistä, seksuaalisuuksista, sukupuolista ja normeista. Kiinnostavia ovat erityisesti vastakkainasettelut, esimerkiksi mies/nainen, hetero/homo, maskuliininen/feminiininen, ja näiden vastakkainasettelujen pohjalta syntyneet heteronormatiiviset käytänteet. (Meyer 2012: 9–14.) Queer on mahdollista nähdä sateenvarjokäsitteenä, joka on ottanut mukaan homo- ja lesbotutkimuksen rinnalle myös sukupuolivähemmistöjen tutkimisen (Hekanaho 2010: 148).

Queer-teorian voi katsoa saaneen alkunsa 1990-luvulla homo- ja heteroseksuaalisuuden välisen suhteen pohtimisesta, mikä erosi siihenastisesta homo- ja lesbotutkimuksesta. Tutkimus muokkasi edelleen näiden aiempien tutkimusalojen näkemyksiä saaden nimekseen queer-teoria. Teoriassa ei pyritä kiveen hakattuihin määritelmiin, jolloin jo teoriasta itsessään on lukuisia eri näkemyksiä. (Mts. 144.) Näin onkin perusteltua puhua pikemminkin useista queer-teorioista. (Kekki 2004: 28.) Kansainvälisessä queer-tutkimuksessa muun muassa Judith Butler ja Jonathan Dollimore teoretisoivat sukupuolta sekä seksuaalisuutta nimeäviä identiteettikäsitteitä ja tutkivat niiden syntä, käyttötapoja ja uudelleen määrittelyä. (Hekanaho 2010: 144.)

Suomessa queer-tutkimusta on hyödynnetty muun muassa sotien jälkeisen ajan homoseksuaalisuuden rakentumisen tarkastelussa (Juvonen 2002) sekä median seksuaalisuuden ja sukupuolittuneisuuden analyysissä (esim. Karkulehto 2011). Sotien jälkeen homoseksuaalisuus oli vielä laitonta, jolloin homoseksuaaliset tunteet pidettiin salassa (Juvonen 2002: 226). Myöhemmin queer on tullut jo muotiinkin, esimerkiksi eksoottisiksi tehosteiksi mainoksiin, kuitenkin niin, että representaatiot olivat heteroystävällisiä. Niin sanotusti liian queerit ilmiöt häivytettiin ja esiin nostettiin pääasiassa tietyt homorepresentaatiot, kun taas muut seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden muodot jäivät piiloon ja näin toiseutetuiksi. (Karkulehto 2011: 122, 126.)

Aineistoa on queer-tutkimuksen puitteissa mahdollista analysoida ikään kuin queerien lasien lävitse, eli aineistolle voidaan tehdä queer-luenta. Aineistosta pyritään toisin sanoen havaitsemaan keinoja, joiden avulla joko vahvistetaan tai rikotaan sukupuoleen ja seksuaalisuuteen kytkeytyviä diskursseja. Yhtäältä aineistosta nostetaan esiin queer-myönteisiä diskursseja ja toisaalta vastustetaan heteronormatiivisia diskursseja. (Kekki 2004: 34.) Joistakin näkökulmista käsitteen queer voidaan jopa nähdä luonnehtivan kaikkea tutkimusta, jossa kritisoidaan sekä vastustetaan itsestäänselvyyksinä nähtyjä merkityksiä, normeja ja valtasuhteita (Browne & Nash 2010: 4), jolloin sitä voi soveltaa monen eri alan tutkimukseen.

Queer-tutkimuksessa on tekstintutkimuksen saralla perehdytty esimerkiksi sukupuolen ja seksuaalisuuden esittämiseen muun muassa oppikirjoissa ja koulumaailman teksteissä, jolloin on huomattu, että erilaisten perhemallien, sukupuolien ja

seksuaalisuuksien monimuotoisuus jää usein huomiotta tai seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöt tulevat marginalisoiduiksi. Lisäksi on tutkittu, että maskuliininen kulttuuri asetetaan feminiinisen kulttuurin yläpuolelle ja miehet myös esiintyvät teksteissä muita sukupuoliä useammin. Sukupuoli nähdään usein kaksijakoisena, ja eri sukupuoliin liitetään tiettyjä normeja, jolloin tavat toteuttaa ihmisyyttä jäävät kapeiksi. (Palmu 2003; Lehtonen 2003; Tainio & Teräs 2010.) Tutkimuksen perusteella onkin kritisoitu sitä, että opetus suunnitelmien tasa-arvolinjaukset eivät ole toteutuneet opimateriaaleissa (Laajasalo 2010).

Queer-lingvistiikassa on fennistiikan kontekstissa tutkittu erityisesti seksuaalisuuvähemmistöjen ja kielen piirteiden yhteyksiä. Esimerkiksi Jarmo Jantusen (2018) tutkimuksessa tarkastellaan internetkeskustelujen kieltä sanojen *homo*, *lesbo* ja *hetero* yhteydessä ja Meri Lindeman (2017) on pro gradu -työssään ottanut selvää suomalaisten homomiesten tyypillisistä puhetavoista eli sosiolektistä. Lisäksi Sanni Surkka (2016) on maisterintutkielmassaan perehtynyt stereotyyppiseen suomalaisten homomiesten kielenkäyttöön tekemällä katsauksen siihen, miten homoidentiteettiä tuotetaan kielellisesti. Ruotsinkielisen queer-lingvistisen tutkimuksen saralla taas on tutkittu, kuinka ruotsinkieliset suhtautuvat sukupuolitettuihin nimiin Suomessa ja Ruotsissa. Tutkimukseen vastanneet asettivat sukupuoleen sidotut nimet ilmiönä kyseenalaiseksi ja painottivat sukupuolineutraalien nimien tarpeellisuutta. Lisäksi kolmasosa vähemmistöihin kuuluvista tutkimuksen osallistujista ei ollut tyytyväisiä sukupuolitettuun nimeensä, ja tutkimuksessa olikin useita etunimensä muuttaneita. (Rancken 2017: 40–43.) Raja sukupuolisidonnaisten ja sukupuolineutraalien nimien välillä ei ole täysin selvä, kun esimerkiksi jollain nimellä voi olla tuhansia miespuolisia edustajia, mutta toisaalta myös muutamia naisia, jolloin kyseistä nimeä ei voi kuitenkaan suoraan kutsua sukupuolineutraaliksi (Leino 2014: 806).

Suomessa on voimassa nimilaki, jonka mukaan suomalaiset nimet on sidottu sukupuoleen, jos ne ovat tietyn sukupuolen käyttöön vakiintuneet (Etu- ja sukunimilaki 2 §). On kuitenkin olemassa jonkin verran tietyille sukupuolelle vakiintumattomia nimiä, vaikka suomalainen etunimistö onkin pääpiirteittäin hyvin sukupuolisidonnaista (Ainiala ym. 2008: 231–232). Nimilaki uudistui vuonna 2019 ja sallii nykyään muun muassa uudentyyppiset sukunimet, ja aiemman kolmen etunimen maksimin sijaan etunimien enimmäismäärä on nykyään neljä. Ennen lakimuutosta keskusteltiin siitä, ovatko sukupuolisidonnaiset nimet tarpeen, vai pitäisikö lakia muuttaa tämän osalta (Pajari 2015). Sukupuolitettut nimet kuitenkin jäivät, mutta nimen vaihtaminen on entistä vapaampaa. Lisäksi sukunimilain muutokset tuovat lisää vaihtoehtoja myös sateenkaariperheille ja -pareille. Myös sukupuolten tasa-arvo huomioidaan nimilain: nykyisen nimilain mukaan avioliiton yhteydessä oletus on se, että molemmat naimisiinmenneet pitävät oman sukunimensä, kun ennen naisen piti ilmoittaa erikseen, ellei halunnut ottaa aviopuolisonsa sukunimeä.

Queer-tutkimuksen hetero- ja cis-normatiivisuutta kritisoivan otteen lisäksi myös **feministinen tutkimus** suhtautuu kriittisesti yhteiskunnallisten normien rooliin sukupuolen kuvaamisessa ja rakentumisessa (Mills 2012: 5–6) jättämättä huomiotta historiallisten, kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden vaikutusta tiedon prosesseissa. Kriittisen diskurssintutkimuksen ja queer-tutkimuksen lailla feministisessä tutkimuksessa on oleellista olemassa olevien valtasuhteiden tarkasteleminen ja purkaminen. Sitä, mikä missäkin viitekehyksessä nähdään normaalina tai luonnollisena, pyritään kyseenalaistamaan, jotta voidaan löytää mahdollisia muutostarpeita. (Liljeström 2004: 13–16.) Esimerkiksi Paasosen (2010: 47) mukaan sukupuolen representatiot rakentuvat myös ”kulttuurisissa teksteissä”, kuten kirjoissa. Tästä syystä lastenkirjoihin paneutuvaan tutkielmaani kietoutuvat myös feministisen tutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen näkökulmat, sillä epätasa-arvoistavia rakenteita toistetaan ja luodaan osittain myös kielen avulla. Feministisen tutkimuksen eri suuntausten yhtenäisenä tavoitteena voi nähdä sellaisen maailman aikaansaamisen, jossa kaikki sukupuolet ovat tasa-arvoisia (Cameron 1996: 20–21).

Oman tutkielmani sukupuolikäsitys perustuu osittain Judith Butlerin sukupuolen performatiivisuuden teoriaan, jossa hän muun muassa kritisoi heteronormatiivisuutta ja binääristä sukupuolikäsitystä sekä tuo esiin, että sosiaalinen ja biologinen sukupuoli eivät automaattisesti ole sidoksissa toisiinsa. Lisäksi hän muun muassa kyseenalaistaa ilmiön, jossa lapset on totuttu kasvattamaan sille sukupuolelle perinteisellä tavalla, jonka edustajiksi he ovat syntyneet, ja heihin on totuttu liittämään tähän heidän syntymässä määräytyneelle sukupuolelleen tyypillisiä diskursseja: tyttöihin feminiinisiä ja poikiin maskuliinisia. (Butler 2006: 54.) Sukupuoliin ja sukupuolirooleihin onkin perinteisesti liitetty erilaisia ominaisuuksia, sillä muun muassa persoonallisuus- ja temperamenttipiirteet on saatettu mieltää eri sukupuolille kuuluviksi. Esimerkiksi naiseuteen on yhdistetty empaattisuus ja sosiaalisuus, siinä missä miesten ominaisuuksina on nähty vallanhaluisuus ja teknisyys. Tyttöihin taas on liitetty kiltteys sekä hiljaisuus ja poikiin puolestaan levottomuus sekä raisuus. (Vilka 2010: 113.) Myös kehojen sukupuolittaminen feminiiniseksi ja maskuliiniksi erilaisin merkitsemistavoin on tavallista (Kinnunen 2010: 227). Naisten ruumiillisuuden tarkastelussa keskitytään usein esteettisiin seikkoihin ja miesruumiissa merkityksellisenä pidetään erityisesti voimakkuutta ja suorituskyykyä (Harjunen 2010: 241). Lisäksi sukupuoliroolikeskusteluissa työnjaosta naisen luonnollisina rooleina on usein nähty kodin ylläpitäjän, äidin ja vaimon roolit, kun taas miehiä on pidetty työssä käyvinä yhteiskunnan rakentajina (Rossi 2010: 26–27). Naiseus on perinteisesti näyttäytynyt toisena suhteessa miehyyteen: mies on määritelty normiksi, ja nainen on siten mielletty huonompana. (Cameron 1996: 108; De Beauvoir 2009 [1949]: 41–43.) Kuten useissa muissakin kielissä, myös suomen kielessä vallitsee mieskeskeisyys, jossa *ihmisyys* representoituu ensisijaisesti maskuliiniseksi (Engelberg 2016: 21, 58–59). Feministisessä

tutkimuksessa elää ristiriita, jossa sukupuolten eroja tarkasteltaessa väkisinkin myös korostetaan näiden erojen olemassaoloa, jolloin onkin huomioitava, ettei tutkimuksessa tule lujittaneeksi alistussuhteita. Oleellista tarkastelussa on nähdä sukupuolierot kulttuurisesti rakentuneina ja tietyn ryhmän edun mukaisesti muotoutuneina. (Cameron 1996: 59–60.)

Eriarvoisuuteen liittyy sukupuolen ohella aina muitakin tekijöitä, jotka risteävät muiden muuttujien kanssa. Intersektionaalisen feminismin ajatuksena on, että valtarakenteiden ymmärtämiseksi ja purkamiseksi myös sukupuolen tarkastelussa tulee huomioida lisäksi näitä muita muuttujia, kuten ikä, yhteiskuntaluokka tai ihonväri, jotka yhdessä tuottavat eri vaikutuksia. (Rossi 2010: 35.)

Hyödynnän tässä tutkielmassa queer-tutkimuksen ja feministisen teorian lisäksi osittain myös kriittisen perhetutkimuksen näkemyksiä. Katja Yesilova (2009: 17) summaa kriittisen perhetutkimuksen tarkastelevan todellisten moniulotteisten perheiden ja yksiulotteisten perheisiin liitettyjen ihanteiden välistä yhteensopimattomuutta. Myös Hannele Forsberg kuvaa teoksessaan kriittisen perhetutkimuksen päämääräksi ”purkaa ja kyseenalaistaa yksioikoista ja stereotyyppistä perheajattelua” ja ”korostaa perhe-elämää muovaavien yhteiskunnallisten, ideologisten ja eriarvoistavien prosessien tutkimisen tärkeyttä”, jotta perheymmärrystä voitaisiin avartaa (Forsberg 2003: 7). Kaikkiaan kriittiseen perhetutkimukseen liittyy olennaisesti perheen käsitteen kriittinen tarkastelu erityisesti tapauksissa, joissa perhe mielletään ensisijaisesti kahden eri sukupuolta edustavan aikuisen ja heidän geneettisten jälkeläistensä muodostamaksi yksiköksi. Yleisinä esimerkkeinä moniulotteisista perheistä nousevatkin kriittisen perhetutkimuksen määritelmässä erilaiset perhemuodot kuten sateenkaariperheet, lapsettomat perheet, uusperheet ja maahanmuuttajaperheet. (Moring 2013: 44.)

3 AINEISTO JA METODIT

3.1 Tutkimusaineiston esittely

Aineistoni koostuu viidestä lastenkirjasta, jotka on kerätty Helmet-kirjastojen sateenkaarihyllyistä. Suomessa ensimmäinen tällainen queer-aineistoihin keskittyvä teemahylly perustettiin vuonna 2015 Helsingin Kallion kirjastoon. Kirjaston sivuilla kerrotaan, että sateenkaarihyllyn tehtävä on ”vahvistaa kirjaston roolia syrjintää vastustavana, kaikille avoimena paikkana” (Helmet 2020). Sen avulla queer-aiheiset aineistot halutaan helpommin löydettäväksi, jotta lukijat voivat etsiä samaistumispintaa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kuvauksista (mt.). Tällä hetkellä hyllyjä on Helsingissä Herttoniemen, Kallion, Kannelmäen, Laajasalon, Maunulan, Oulunkylän, Pasilan, Puistolan, Roihuvuoren, Tapulikaupungin, Vallilan ja Vuosaaren kirjastoissa sekä Helsingin keskuskirjasto Oodissa. Sateenkaarihyllyjä löytyy jo muiltakin Suomen paikkakunnilta, ja niitä on Helmet-kirjastojen mukaan tulossa lisää myös Helsingin kirjastoihin.

Tutkimuksessa mukana olevat kirjat ovat Jacqueline Wilsonin kirjoittama suomeksi käännetty *Veljeni Henrietta* (2005), Pija Lindenbaumin kirjoittama suomeksi käännetty *Kenta ja barbiet* (2008), Pirkko Haraisen kirjoittama *Emma ja erilainen perhe* (2008), Katriina Rosavaaran kirjoittama *Villiina ja isososikopakkaus* (2017) sekä Kuura Autereen kirjoittama *Lohikäärme, jolla oli keltaiset varpaat* (2019). Joukossa on siis sekä suomeksi käännettyjä teoksia että suomenkielisiä alkuperäisteoksia, jolloin representaatioanalyysi ulottuu osittain myös Suomen kontekstin ulkopuolelle. Henrietan vuonna 1995 julkaistu englanninkielinen alkuperäisteos on nimeltään *My Brother bernadette*, ja sen on suomentanut Terhi Leskinen. Kentan vuonna 2007 julkaistun ruotsinkielisen alkuperäisteoksen *Kenta och barbisarna* on suomentanut Päivö Taubert. Kirjojen alkuperäisteosten julkaisuaika vaihtelee näin vuodesta 1995 vuoteen 2019, ja

niiden kustantamot ovat seuraavat: *Veljeni Henrietta* (Henrietta, Kustannus-Mäkelä Oy), *Kenta ja Barbiet* (Kenta, WSOY), *Emma ja erilainen perhe* (Emma WSOY), *Villiina ja isosiskopakkaus* (Villiina, WSOY) sekä *Lohikäärme, jolla oli keltaiset varpaat* (Lohikäärme, Kustannus Oy Pieni Karhu). Olen merkinnyt teosten perään sulkeisiin kustantamojen lisäksi lyhenteet, joita tulen tutkielmassani kirjoista käyttämään. En keskity erikseen teosten ilmestymisaikaan liittyvään analyysiin, vaan tarkastelen sitä, miten teosten representaatiot näyttäytyvät tässä ajassa. Joukossa on myös yksi kirja (Emma), jonka hahmo seikkailee useammassa kirjassa. En ole kuitenkaan analyysissä tarkastellut muita sarjan kirjoja, joten ne saattaisivat tuoda analyysiin lisätietoa.

Valitut kirjat ovat eri-ikäisille ja -tasoisille lukijoille suunnattuja. Valitsin tutkimuksen kohteeksi kuitenkin lastenkirjoja, jolloin pääsen pureutumaan stereotyyppien synnyn alkulähteille yksilöiden mediakulutuksen alkutaipaleelle. Tekstin määrä vaihtelee teoksittain: Henriettassa on 47 sivua, Villiinassa 34 sivua, Kentassa 31 sivua, Lohikäärmeessä 30 sivua ja Emmassa 24 sivua. Myös kirjasimen koko ja tekstin määrä sivulla vaihtelee kirjoittain, joten sivumäärä ei kerro kaikkea kirjan tekstiaineksen määrästä, joka vaikuttaa myös siihen, paljon analysoitavia verbiprosesseja ja nimeämisiä on mahdollista löytää. Analyysissä on siis tarkastelussa luonnollisesti enemmän sellaisten kirjojen verbiprosesseja, joissa on enemmän tekstiä, sillä niissä on myös enemmän predikaatteja. Erilaisia nimeämisiä puolestaan saattoi löytyä lyhyemmistäkin kirjoista useita, kun taas pidemmissä kirjoissa esiintyi välillä sama hahmo useaan otteeseen, jolloin nimeämisten määrä ei välttämättä riipu suoraan kirjan tekstin määrästä.

Kaikissa analysoitavissa teoksissa on jonkin verran kuvitusta, kun on kyse lastenkirjoista. Karsin kuitenkin joukosta sellaiset teokset, joissa kirjoitettua tekstiä on hyvin vähän suhteessa kuvaan ja tarinasta jäisi ilman kuvituksen huomiointia puuttumaan paljon, sillä tarkasteluni keskittyy juuri kirjoitettuun tekstiin, joka jo itsessään välittää paljon merkityksiä. Tämä rajaus sulkee tutkimuksen ulkopuolelle pienimmille lapsille suunnatut kirjat, joita vanhemmat lukevat lapsille ääneen lasten seurattessa kuvitusta tai lapset mahdollisesti itse lukevat kuvia apunaan käyttäen. Myös kuvat rakentavat representaatioita, ja runsaasti kuvitetuissa lastenkirjoissa kuvitukset ovat luonnollisesti suurella roolilla merkitysten luomisessa. Itse en kuitenkaan aineiston laajuuden vuoksi keskity kuvatulkintaan, vaan rajaan lastenkirjojen tarkastelun pääasiassa leksikaalisten valintojen ja verbiprosessien sekä kirjoitetusta tekstistä välittyvien representaatioiden tutkimiseen. Näin saan otettua mukaan useamman teoksen, sen sijaan, että tarkastelisin harvemmassa teoksesta sekä kuvia että tekstiä.

Valitsin aineistoon sellaisia teoksia, jotka ovat lähtökohtaisesti queer-aiheisia, jolloin kirjoista voisi olettaa löytyvän monipuolista sukupuolen ja perheiden representaatioita. Henrietta kertoo pojasta, joka pitää käsitöistä, vaikka harrastusta ei kirjan maailmassa nähdä pojille sopivana. Kenta on tarina pojasta, joka on taitava

jalkapallossa ja leikkii yleensä poikien kanssa, mutta haluaa myös leikkiä tyttöjen kanssa ja pukeutua mekkoon. Emma-kirjassa Emma kysyy äidiltään sekä kaveriltaan erilaisia perheisiin liittyviä ja itseään mietityttäviä kysymyksiä. Villiina kertoo työstä, josta on tulossa isosisko, ja Lohikäärme käsittelee intersukupuolisen lohikäärmevauvan syntymää. Lohikäärme-kirjassa mainitaan erikseen, että se pyrkii käsittelemään sukupuolen moninaisuutta erityisesti intersukupuolisuuden kautta ja esittelemään siihen liittyvää sanastoa. Tarinan jälkeen kirjassa onkin aikuisille lukijoille osoitettu teksti, jossa kerrotaan muun muassa seuraavaa: ”Hei, hyvä aikuinen lukija! Teimme tämän kirjan, koska suomenkielisestä lastenkirjallisuudesta ovat puuttuneet positiiviset esikuvat lapsille, joilla on intersukupuolisuuden liittyvää kehollista moninaisuutta.” (Lohikäärme.) Pysin representaatiotutkimuksen avulla selvittämään, millaista sukupuolen ja perheen representaatio on sateenkaarinoorille ja -lapsille lähtökohtaisesti suunnatuissa aineistoissa, jotta voidaan arvioida, muodostuuko edes niissä monipuolinen kuva sukupuolesta ja perheestä.

3.2 Tutkimuksen kulku ja metodit

Systemis-funktionaalinen teoria toimii paitsi tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä, niin myös tutkimusmetodinä. Käytän apunani Hallidayn (esim. 1985) kuvausta SF-teoriasta ja lisäksi tukeudun verbiprosessien jaottelussa Susanna Shoren (1992) suomen kielen piirteet huomioivaan analyysiin.

Hyödynnän aineiston analyysissä systemis-funktionaalisen kieliteorian ideationaalista metafunktiota. Ensin selvitän, millaisilla leksikaalisilla valinnoilla tekstien henkilöt nimetään ja toiseksi siirryn tarkastelemaan verbiprosesseja, jotta pääsen selville siitä, millaisia toimijoita kirjojen henkilöt ovat ja miten maailmaa aineistossa kuvaillaan. Tilanne ja yhteiskunnalliset ilmiöt vaikuttavat aina ilmaisujen tulkintaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 72), joten en voi jättää tarkastelussa huomiotta myöskään laajempaa kontekstia.

Analyysissäni pyrin huomioimaan, että taustaoletukseni vaikuttavat siihen, mitä tulen materiaalista löytämään. Esimerkiksi käsitykseni sukupuolen ja perheen esittämisen stereotyyppioista pohjautuu omien havaintojeni muodostamaan kokonaisuuteen, vaikka pyrin tarkastelemaan aineistoa mahdollisimman objektiivisesti lähteiden valossa. Lisäksi tutkimuksessa tulee ottaa huomioon, että SF-teoriaa on hyödynnetty usein englannin kielen analyysissä, mutta se soveltuu käyttöön muidenkin kielten kohdalla, jolloin on kuitenkin tarkoituksenmukaista huomioida kohdekielen ominaispiirteet (Halliday & Webster 2002: 415; Shore 2012b: 159). Tarkasteluni tässä tutkimuksessa tulee täten olla fennosentrillä.

Jotta pääsen käsiksi kirjojen sukupuolien representaatioihin, pureudun ensin siihen, miten kirjojen hahmot nimetään, ja mitä eri sukupuolia nimityksiä valittaessa on tuotu esiin. Nimeämisen tarkastelussa otan analysoitavaksi kirjoissa esiintyvät elolliset oliot, joilla viitataan eri sukupuolen tai perheen edustajiin, kun teen katsauksen siihen, mitä propreja ja appellatiiveja kirjojen henkilöistä käytetään. Rajasin tarkastelun ulkopuolelle genetiivi-ilmauksissa esiintyvät omistussuhteet, joissa ilmaistaan jonkin elottoman asian omistamista (esimerkiksi *Henrietan takki*). Lisäksi pois sulkeutuivat yleisesti epämääräiseen joukkoon viittaavat appellatiivit, joissa lisätietoa henkilöistä ei ole pääteltävissä (esimerkiksi *ihmiset, kaikki*).

Nimeämisen tarkastelun jälkeen perehdyn aineistossa esiintyviin verbiprosesseihin. Aineistossa esiintyy materiaalisia, verbaalisia, relationaalisia, behavioraalisia sekä mentaalisia verbiprosesseja. Luokittelen aineiston predikaattiverbit noihin viiteen ryhmään selvittääkseni, millaiset henkilöt kuvataan teksteissä kunkin kategorian toimijoina ja toiminnan kohteina. Luokituksen mukaan on olemassa myös kuudes verbiprosessiryhmä, eksistentiaaliset verbiprosessit. Suomen kielessä eksistentiaaliset verbiprosessit ovat niin hankalasti eroteltavissa muista, että en katsonut tarpeelliseksi ottaa niitä tarkasteltavaksi omana ryhmänään, vaan ne sisältyvät tässä tutkielmassa muihin verbiprosesseihin. Lisäksi useiden verbien voisi tulkita kuuluvan useampaankin eri luokkaan, mutta olen päätenyt valitsemaan kullekin verbiprosessille yhden tyyppin sen mukaan, mikä prosessi tulkintani mukaan on kussakin tapauksessa kuvaavin, jotta prosessityyppien vertailu olisi mahdollisimman selkeä.

Predikaattiverbit eivät aina anna täyttä kuvaa toiminnasta (esimerkiksi *minä sain istua*), mutta niitäkin tarkastelemalla saadaan jo paljon tietoa verbiprosesseista. Jätän sellaiset predikaatit tarkastelun ulkopuolelle, joissa ei ilmaista olevan mukana henkilöitä (esim. *tulee valoisaa, viidakossa on yö*) ja lisäksi suljin tutkimuksesta pois passiiviset sekä 0-persoonaiset ilmaukset, ellei kontekstista ole selkeästi pääteltävissä, mihin kirjan henkilöön ilmauksella viitataan.

Lopuksi tutkin verbiprosessien predikaatteihin liittyviä toimijoita ja toiminnan kohteita sekä pohdin kriittisesti, miltä osin esiintyvät representaatiot mahdollisesti toisintavat tai toisaalta rikkovat olemassa olevia perheen tai sukupuolen stereotyyppiä sekä representaatioita. Pohdin myös kriittisesti, ilmentävätkö representaatiot joidakin vallitsevia haitallisia rakenteita.

4 ANALYYSI

Analyysini sisältää kolme lukua, joissa perehdyn representaatioihin ensin nimeämisen, toiseksi verbien prosessityyppien ja kolmanneksi sukupuolen sekä perheen representaation tarkastelun kautta. Kaikissa luvuissa kulkevat mukana molemmat tutkimuskysymykset, koska niiden irrottaminen toisistaan aineiston tarkastelussa olisi melko keinotekoisia, kun aiheet punoutuvat teksteissä tiukasti yhteen. Palaan tutkimuskysymyksiin erikseen luvussa 5.

4.1 Nimeäminen ja representaatiot

Tässä luvussa paneudun tekstien henkilöiden nimeämiseen sukupuolen ja perheen representaatiota tarkastellen. Otan huomioon sekä henkilöitä nimeävät erisnimet että yleisnimet. Yksittäisten sanojen lisäksi henkilöitä nimetään myös substantiivilausekkeilla, kuten *Oton äiti*. Ensimmäisessä alaluvussa käyn läpi propriit, toisessa sukupuoliin viittaavat appellatiivit ja lopuksi sukuun viittaavat appellatiivit.

4.1.1 Hahmoihin viittaavat propriit

Aineistossa hahmoihin viitataan pääasiassa etunimellä, mikä selittynee suurimaksi osaksi sillä, että hahmot ovat pitkälti lapsia. Aikuisista puolestaan käytetään yleensä appellatiiveja, esimerkiksi *äiti*, *isä*, *ohjaaja* tai *täti*. Henrietassa ohjaajien nimistä mainitaan kuitenkin *Leo* ja *Johanna*, ja kirjan kuvituksessa näkyvät lisäksi kahden muun ohjaajan nimikyltit, joissa lukee *Pia* ja *Sami*. Lisäksi aikuisten nimistä mainitaan Lohikäärmeessä *naapurin setä Samariinin* nimi ja Emmassa *Inka-tädin* nimi. Sukunimeä käytetään aineistossa vain Villiinassa puhuttaessa naapureista yleisesti *Makkosina* sekä naapurin naisesta eli *Makkosen tädistä*. Muiden aikuisten, kuten vanhempien, nimiä ei kuitenkaan kirjoissa kerrota.

Aineistossa esiintyy eniten miesten nimiä, joita on 13 kappaletta. Miesten nimet jakaantuvat kirjoittain seuraavasti: Henrietassa 4, Kentassa 4, Emmassa 3 ja Villiinassa 2 eri miesten nimeä. Naisten eri nimiä on 10 kappaletta, joista 3 esiintyy Henrietassa, 3 Emmassa, 3 Kentassa sekä 1 Villiinassa. Kaikissa kirjoissa miesten nimiä on siis joko enemmän tai yhtä paljon kuin naisten nimiä. Eri nimien määrä ei kuitenkaan kerro kaikkea eri sukupuolten representaation määrästä kirjoissa, sillä jotkut nimet saataan mainita vain kerran, kun taas jotkut toistuvat tarinoissa lukuisia kertoja. Taulukoon 1 en olekaan laskenut jokaista saman nimen esiintymää, vaan siinä esitellään kirjoissa esiintyvät eri etunimet.

TAULUKKO 1 Hahmoihin viittaavat proprit.

Naisten nimet	Miesten nimet	Neutraalit nimet	Lempinimet
Anki	Antti	Ruuteli	Henkka
Emma	Eino	Samariini	Henrietta
Henna	Henri		Kukka-Jukka
Inka	Jimi		
Johanna	Jukka		
Mimmi	Kenta		
Mira	Leo		
Pia	Niilo		
Sara	Onni		
Villiina	Otto		
	Pablo		
	Sami		
	Timo		
Yhteensä 10	Yhteensä 13	Yhteensä 2	Yhteensä 3

Suomen kontekstissa harvinaisia naisten tai miesten nimiä taulukossa ovat *Anki*, *Villiina*, *Kenta* ja *Pablo*, mutta näitä kaikkia esiintyy kuitenkin Digi- ja väestötietoviraston nimipalvelussa (2021). Olen jakanut kyseiset nimet naisten ja miesten nimiin sillä perusteella, että nimi on nimipalvelun mukaan ollut voimassa yli viidellä saman sukupuolen edustajalla samaan aikaan. Näistä Suomessa harvinaisista nimistä *Kenta* ja *Anki* esiintyvät Kentassa, jonka alkuperäisteos on ruotsinkielinen, mikä osittain selittää niiden harvinaisuutta Suomessa. Myös Ruotsissa *Kenta* on miehen ja *Anki* naisen nimi (Svenskanamn 2021). Nimet *Villiina* ja *Pablo* esiintyvät puolestaan Villiinassa. *Villiinan* voi tulkita jo nimenä enteilevän kirjan tyttöahmon poikkeavuutta passiivisen kiltin tytön stereotypistä (ks. Vilkkä 2010: 113), ja *Villiina* onkin aktiivinen kovaa ääntä ja vauhtia pitävä hahmo (ks. luvut 4.2.2 ja 4.2.6). *Pablo* puolestaan on *Villiinan* ystävän *Jimin* pikkuveli. Kirjan kuvituksesta käy ilmi, että *Jimi* on vaaleaihoinen ja *Pablo* ruskeaihoinen. On siis todennäköistä, että heillä on eri biologiset vanhemmat ja vierasperäinen nimi *Pablo* on mahdollisesti perua siitä kulttuurista, jossa ainakin *Pablon* toisen vanhemman juuret ovat.

Sukupuolineutraaleja nimiä tulkitsin aineistossa olevan kaksi kappaletta, sillä kumpikaan nimi, *Ruuteli* tai *Samariini*, ei ole Suomessa Digi- ja väestötietoviraston nimipalvelun (2021) mukaan käytössä lainkaan, jolloin ne eivät ole sidottuja erityisesti miehiin tai naisiin. Molemmat nimet esiintyvät Lohikäärme-kirjassa, ja nimet ovat myös ainoat kirjassa esiintyvät erisnimet. Hahmojen sukupuolet käyvät kuitenkin ilmi tarinasta nimien neutraaliudesta huolimatta, kun *Ruuteli* kertoo olevansa tyttö ja *Samariinin* kerrotaan olevan mies. Sukupuolineutraaleiksi tulkittavia nimiä esiintyykin

aineistossa vähän siihen nähden, että vähemmistöihin kuuluvat ovat tutkitusti painotaneet sukupuolineutraalien nimien tarpeellisuutta (ks. Rancken 2017: 40–43).

Kaikki kolme lempi- tai haukkumanimeä ovat Henrietta-kirjassa pojille annettuja nimityksiä, ja jokaisen ovat määritelleet kirjassa esiintyvät muut lapset. Huomionarvoista on, että naisen *Henrietta*-nimeä käytetään Henrietassa haukkumanimenä Henrille, kun häntä nimitetään ensin *typeräksi mammanpojaksi*, jolla on *hiuksetkin kuin tytöllä*, minkä seurauksena nimittelijä päätyy siihen, että sopivampi nimi olisi Henrin sijaan propri *Henrietta* (esimerkki 1). Sen sijaan miehen nimi *Henkka* on ylistävä lempinimi samaiselle hahmolle, sillä Henkaksi kutsumisen yhteydessä Henriin liitetään myös positiivinen kuvaus *huippu* (esimerkki 2).

- 1) [Jukka:] "Senkin typerä mammanpoika. Sinulla on hiuksetkin kuin tytöllä. Sinun pitäisi oikeastaan olla **Henrietta**." (Henrietta)
- 2) "Voi **Henkka**, sinä olet huippu!" (Henrietta)
- 3) Henri oli kirjailut takkiin satoja vaaleanpunaisia kukkasia. Lisäksi selässä luki jotain **Kukka-Jukka**. "Ja minähän en pane tuota päälleni!" Jukka karjaisi. (Henrietta)

Henri tulee *Henrietta*-haukkumanimensä kautta ikään kuin väärin sukupuolitehtuksi vastoin tahtoaan. Kiusaaminen pohjaa kirjassa kulttuuriseen valtasuhteeseen, jonka mukaan feminiinisyys on maskuliinisuutta vähempiarvoista (ks. Cameron 1996: 108; De Beauvoir 2009 [1949]: 41–43). Kirjassa ei juuri haasteta tätä sanomaa, vaan päinvastoin vahvistetaan sitä, sillä Henri kostaa Jukalle kaltoinkohtelunsa saattamalla Jukan naurunalaiseksi poikana, jolla on tyttömäinen asu ja lempinimi. Tämä tapahtuu laittamalla Jukka pukeutumaan takkiin, jonka selkään on kirjailtu kukkia ja teksti *Kukka-Jukka* (esimerkki 3). Myös tässä tapauksessa kiusaamisen taustalla on tyttömäisyyden väheksyminen, kun vaaleanpunaiset kukat yhdistetään kontekstissaan feminiinisyyteen, mikä taas mahdollistaa Jukan naurunalaiseksi saattamisen *Kukka-Jukka*-proprin avulla.

4.1.2 Sukupuoliin viittaavat appellatiivit

Hahmoihin viitataan kirjoissa erisnimien lisäksi myös erilaisin appellatiivein. Lasten sukupuoli selviää useimmiten appellatiiveista, kun muut lapset tai aikuiset viittaavat heihin joko *tyttöinä* tai *poikina*, hahmot tekevät sen itse, tai sitten he viittaavat itseensä tai toisiinsa esimerkiksi *siskona* tai *veljenä*. Toisaalta täytyy ottaa huomioon, että on mahdollista olettaa toisen sukupuoli väärin. Esimerkiksi kun Kenta-kirjassa päivähoitopaikan työntekijä viittaa ryhmään lapsia yleisesti appellatiivilla *pojat*, ei hänellä välttämättä ole tietoa jokaisen ryhmään kuuluvan lapsen sukupuolikokemuksesta. Henrietassa sukupuolen (näennäistä) väärin olettamista käytetään nimeämisissä jopa kiusaamiseen, kun Jukka toiseuttamalla eristää Henrin muista pojista kutsuessaan tätä virheellisesti tytön nimellä *Henrietta* ja muita poikia appellatiivilla *pojat* (esimerkki 4).

4) [Jukka:] "Tulkaa, **pojat**. Tule, **Henrietta**." (Henrietta)

Henrietassa naiseuteen viittaavia appellatiiveja käytetään halveksivaan sävyyn fyysisesti muita poikia heikompaa Henriä kohtaan. Henriin viitataan paitsi haukku-manimellä *Henrietta* myös tyttömäisyyttä tarinassa ylenkatsovilla appellatiiveilla *pikkuneiti* ja *mammanpoika* (esimerkit 1 ja 5). Vaikka *mammanpoika* onkin nimitys pojalle eikä tytölle, appellatiivin alkuosa *mamman-* viittaa äitiin, jolloin yhteys naiseuteen näyttäytyy siinäkin negatiivisessa valossa. Kielitoimiston sanakirja nimittäin määrittelee appellatiivin halventavaksi ilmaukseksi, jonka merkitys on 'hemmoteltu, arka poika; lapsellisen viaton, kokematon nuorukainen; pelkuri' (KS s.v. *mammanpoika*). Lisäksi esimerkissä 1 välittömästi *mammanpojaksi* nimittelyn jälkeen Henrillä sanotaan olevan *hiuksetkin kuin tytöllä*.

5) [Jukka:] "**Pikkuneiti Henrietta!**" Jukka huusi.--Hän tökkäisi Henriä monta kertaa, kunnes Henri kaatui. (Henrietta)

Jo kirjan nimi *Veljeni Henrietta* tuo esiin sukupuolen ja sukupuoleen liitettyjen oletusten vastakkainasettelun: yhtäältä appellatiivissa *veljeni* käy ilmi Henrin sukupuoli ja asema suhteessa kirjan kertojaan (Henrin siskoon Saraan), mutta toisaalta *Henrietta*-proprista implikoituu muiden lasten näkemys Henristä tyttömäisenä. Vastaavasti kirjan *Kenta ja barbiet* -nimessä yhdistetään pojan nimi Kenta ja tyttöyteen perinteisesti liitetyt lelut eli Barbie-nuket. Henrietassa pojan tulisi sekä muiden lasten, Henrin siskon että Henrin isän mielestä käyttäytyä sukupuolelleen odotetulla tavalla. Esimerkiksi Henrin sisko huomauttaa, ettei Henri *voi mennä ompelemaan*, sillä hän perustelee Henrin kiinnostuksen kohteen, ompelemisen, olevan *tyttöjen touhua* (esimerkki 6). Tarinassa naispuolinen ohjaaja Johanna sanoo kuitenkin ompelemisen sopivan *kaikille*, mikä viittaa myös kaikkiin sukupuoliin (esimerkki 7). Sisko esittää ohjaajan väitteestä huolimatta varmana tietona, että Henrin ei kannata osallistua vaatesuunnitteluun, mikä selviää varmuutta osoittavasta *tiesin*-verbistä, jolla Sara kuvaa ajatustaan sen todennäköisyydestä, että Henriä kiusattaisiin vaatesuunnitteluun osallistumisesta (esimerkki 8).

6) [Sara:] "Et sinä voi mennä **ompelemaan**, Henri!" sanoin. "Se on **tyttöjen touhua!**" (Henrietta)

7) [Ohjaaja:] "**Ompeleminen** sopii **kaikille**, Sara." (Henrietta)

8) Minä [Sara] **tiesin** kuitenkin, että jos Henri osallistuisi vaatesuunnitteluun, hän joutuisi kuuntelemaan Henrietta-nimittelyä loppuikänsä. (Henrietta)

Henrin siskon lisäksi myös Henriä kiusaava Jukka näkee pojan ompelun ongelmana kutsuessaan Henriä jälleen *mammanpojaksi* siitä syystä, että Henri on *hyvä ompelija* (esimerkki 9). Myös Henrin isä näkee Henrin herkkyyden ja tyttömäiset kiinnostuksenkohteet ongelmana, minkä osoittaa esimerkiksi se, että hän toivoo *nynneröksi*

kutsumansa pojan *karaistuvan* (esimerkit 10–11). Nimityksen *nynnerö* Kielitoimiston sanakirja määrittelee olevan johdos arkikielen sanasta *nynny*, jonka merkitys on 'ujo, arka, saamaton, nahjusmainen' (KS s.v. *nynnerö*). *Karaistua* puolestaan määritellään seuraavasti: 'tulla vahv(emm)aksi, luj(emm)aksi, vastustuskykyise(mmä)ksi, vahvistua, terästyä, parkkiintua' (KS s.v. *karaistua*). Aran tai ujon pojan pitäisi siis isän mielestä vahvistua. Isä perustelee Henrin ongelmalliseksi kokemaansa herkkyyttä osittain kirjan naispuolisten hahmojen (Henrin äidin ja mummin) liiallisella vaikutuksella, kuten esimerkit 10 ja 11 osoittavat, kun Henrin isä liittää adverbien *liikaa* sekä Henrin mummin luona viettämään aikaan että lellittelyyn, jota äiti kohdistaa Henriin. Sen sijaan muut, erityisesti päiväleirin tytöt, ihailevat Henrin taitoja, mihin viittaa muun muassa se, että osa pyytää tätä jopa ompelemaan itselleen ja haluaa malttamatomana saada palveluksia *ensimmäisenä* (esimerkki 12).

- 9) [Jukka:] "Hei Henrietta, sinä olet kuulemma **hyvä ompelija**. Mutta ei kai se ole ihme tuollaiselta **mammanpojalta!**" (Henrietta)
- 10) "Ei, Henri on ollut muutenkin liikaa **mummin** luona. Sen takia hänestä on tullut tuollainen **nynnerö**", isä sanoi. (Henrietta)
- 11) "[Henrin] täytyy **karaistua** vähän", isä tokaisi.
"Sinä [Henrin äiti] **lellittelet** häntä aivan **liikaa**." (Henrietta)
- 12) [Tyttö:] "**Ompelsetko** sinä **minulle** kuvan **ensimmäisenä**, Henri?" (Henrietta)

Henrin ja Saran kiinnostuksenkohteet voidaan esimerkiksi jalkapallon ja tekstiilitöiden osalta nähdä sukupuolistereotyyppien vastaisina. Henrietassa tosin tullaan myös vahvistaneeksi asetelmaa, jossa tytöt ja pojat ovat erillisiä ryhmiä, jotka tekevät keskenään eri asioita muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, sillä esimerkiksi Henrin ompeluharrastukseen kiinnitetään erityisen paljon huomiota. Vastaavaa tyttöpoika-asetelmaa korostetaan myös Kentassa, kun tytöt ja pojat ovat aluksi selvästi omissa ryhmissään, *pojat pihalla ja tytöt sisällä nukkenurkassa* (esimerkki 13). Emma-kirjassa eri sukupuolen edustajat ovat kyllä ystäviä keskenään, mutta sukupuolten erot huomioidaan siinäkin, esimerkiksi tilanteessa, jossa Emmen ystävän Oton mielestä on kurjaa, että hänen äitinsä uudella miesystävällä on *pieni tyttö*. Kun hänen ystävänsä Emma ja Mimmi ovatkin uutisesta innoissaan, Otto pitää tyttöjä yleisesti outoina. Tämän osoittaa se, että Otto *pyörittää ihmeissään päätään*, ja sen sijaan, että hän ajattelisi vain Emmen ja Mimmin olevan outoja, hänen ajatuksiaan kuvataan laajempaan ryhmään viittaavalla appellatiivilla *tytöt*. Ryhmään kuuluviksi hän nimeää Emmen ja Mimmin, jotka sopivat tähän outojen tyttöjen kategoriaan, koska ovat *toisinaan outoja*. (Esimerkki 14.) Villiinassa tytön ja pojan välistä ystävyyttä ei vastaavaan tapaan erikseen noteerata, vaan hahmot esiintyvät yhdessä toimijoina, mikä käy ilmi esimerkiksi tekstin kohdassa, jossa Villiina ja Jimi *juoksevat yhdessä* käsi kädessä parkkipaikan jäätelöautolle (esimerkki 15), mikä saa ystävyuden näyttäytymään tavallisenä ilmiönä.

13) Päiväkodin **pojat** ovat **pihalla**.--**Tytöt** ovat **nukkenurkassa**. (Kenta)

14) Otto pyörittää ihmeissään päätään. **Tytöt** ovat **outoja**, Emma ja Mimmikin toisinaan. (Emma)

15) Talon nurkalla Jimi tarttuu hänen käteensä, ja **yhdessä he juoksevat** kohti parkkipaikkaa. (Villiina)

Ainoat kirjoissa esiintyvät lapset, joiden sukupuoli ei käy ilmi appellatiiveista, ovat Lohikäärme-kirjan lohikäärmevauva ja Villiina-kirjan syntymätön lapsi, johon viitataan pelkästään *vauvana*. Lohikäärmeessä lapsen puolestaan viitataan muun muassa appellatiiveilla *lapsi* (esimerkki 16), *pikkulohikäärme* (esimerkki 16), *pienokainen* (esimerkki 18), *pikkuinen* ja *vauvalohikäärme*. Lapset sukupuolitetaan aineistossa joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta, ja useimmiten myös aikuisista puhutaan sukupuolittavasti esimerkiksi *äitinä* tai *isänä*. Aikuistenkaan sukupuoli ei käy kuitenkaan aina ilmi pelkistä appellatiiveista, vaan tarinoissa esiintyy sukupuolittavien appellatiivien lisäksi nimityksiä kuten *tohtori*, *ohjaaja*, *vanhemmat* tai *isovanhemmat*.

Sukupuolen spektri ei näyttäydy aineistossa kaikkiaan erityisen laajana, sillä ainoastaan Lohikäärme-kirjassa esiintyvissä appellatiiveissa huomioidaan eksplisiittisesti muita sukupuolia kuin mies ja nainen. Siinä sukupuoli näyttäytyy kuitenkin moninaisena ilmiönä, mikä näkyy myös nimeämisissä, sillä erilaisia sukupuoliappellatiiveja on useita. Esiin nostetaan appellatiiveissa esimerkiksi *muunsukupuolisuus* ja *intersukupuolisuus*, ja lisäksi pieni, vasta puhumaan oppinut lohikäärme käyttää muunsukupuolisesta henkilöstä itse keksimäänsä sanaa *nomp*. (Esimerkit 17–18.) Sukupuolen moninaisuuden voi näin tulkita olevan jo pienelle lapselle osin tuttu ilmiö, jonka esiintymiä hän on itse nimennyt.

16) [Isälohikäärme:] “Me **emme voi** vielä **tietää, mitä sukupuolta lapsi** on. Se selviää ajan myötä, kunhan **pikkulohikäärme** kasvaa niin isoksi, että se osaa **itse kertoa sen**.” (Lohikäärme)

17) [Isälohikäärme:] “Ruuteli on keksinyt aivan oman sanan. Tarkoitat **nompilla** varmaan **muunsukupuolista** eli sellaista lohikäärmettä, joka on vähän sekä tyttö että poika, tai sitten ihan omanlaistaan sukupuolta.” (Lohikäärme)

18) [Äitilohikäärme:] “Meidän **pienokaisellamme** on **ihana keho**, se on vähän sekä tytön että pojan keho eli **intersukupuolinen keho**.” (Lohikäärme)

19) Koska Samariini kuitenkin tunsu sisimmässään olevansa **pelkästään poika**, tohtori oli auttanut sitä saamaan **poikamaisemman kehon**. (Lohikäärme)

Kirjassa esiintyy cissukupuolisten, intersukupuolisten ja muunsukupuolisten lisäksi myös yksi transhahmo, jonka implikoidaan käyneen läpi sukupuolenvahvistusprosessin: Samariinin kuvataan tunteneen jo nuorena olevansa *pelkästään poika*, minkä seurauksena tohtori oli auttanut intersukupuolista Samariinia *saamaan poikamaisemman kehon* (esimerkki 19). Trans- tai cissukupuolisuutta ei inter- ja muunsukupuolisuuden tavoin kuitenkaan eksplisiittisesti nimetä. Lohikäärmeessä sukupuolen

nimeämisessä huomioidaan erikseen sukupuoli biologisena ilmiönä, kun vanhemmat kertovat, että pienellä lohikäärmeellä on nimenomaan *intersukupuolinen keho* (esimerkki 18), mutta eivät halua määrittää lapsen sosiaalista sukupuolta, kuten esimerkki 16 osoittaa, sillä isä sanoo, etteivät he *voi tietää, mitä sukupuolta lapsi on*, ja lisäävää, että pikkulohikäärme saa *itse kertoa sen*. Lapselle itselleen annetaan siis oikeus määrittää oma sukupuolensa. Intersukupuolisuus saa esimerkissä 18 positiivisen representaation, kun intersukupuolista kehoa kuvataan adjektiivilla *ihana*.

4.1.3 Sukulaisiin viittaavat appellatiivit

Aineistossa esiintyviin hahmoihin viitataan usein myös sukulaisuussuhteita ilmentävien appellatiivien avulla, yhteensä 261 kertaa. Taulukoon 2 olen merkinnyt näiden appellatiivien esiintymät kirjakohtaisesti, niin että taulukossa ylimpänä ovat sukupuolineutraalit appellatiivit, seuraavana naisia kuvaavat appellatiivit ja alimpana miehiin viittaavat appellatiivit. Olen laskenut taulukkoon paitsi kaikki sukulaisiin viittaavat esiintymät, niin myös appellatiivien esiintymät edellä esitettyjen sukupuolikategorioiden mukaan.

Mikäli kyseessä on yksittäinen henkilö, appellatiivista voi usein päätellä henkilön sukupuolen. Kuitenkin appellatiiveja, joiden perusteella sukupuolta ei voi päätellä, ovat muun muassa sanat *lapsi*, *pienokainen*, *pikkuinen*, *serkku*, *vauva* ja *yksinhuoltaja*. Edellä mainituista appellatiiveista kaikkia voi käyttää myös muuhun kuin sukulaisuussuhteiden nimeämiseen. Kuitenkin olen konteksteissaan tulkinnut näiden appellatiivien kuvaavan juuri sukuun kuuluvia henkilöitä. Useampaan henkilöön viittaavista sukulaisuusappellatiiveista *adoptiovanhemmat*, *isovanhemmat*, *perhe*, *sukulaiset* ja *vanhemmat* henkilöiden sukupuolta ei voi päätellä ilman kontekstia. Useimmissa tapauksissa henkilön tai henkilöiden sukupuoli selviää aineistossa kuitenkin jo appellatiivin kautta. Täytyy silti ottaa huomioon, että siinä missä miehen tai naisen nimeksi luokiteltava nimi ei tosiasiallisesti määritä henkilön sukupuolta, myöskään tiettyihin appellatiiveihin, kuten *äiti*, *isä*, *täti*, tai *mummi*, ladatut sukupuoliodotukset eivät välttämättä vastaa niillä nimitettävän henkilön sukupuolikokemusta. Olen tutkielmassani kuitenkin tarkastellut appellatiiveja niihin sidotut sukupuolioletukset huomioiden.

Sukulaisuusappellatiiveja *setä* ja *täti* käytetään aineistossa myös yleisesti kuvaamaan miestä tai naista sukulaisten sijaan, ja tällaisia tapauksia ei esiinny taulukossa 2, jossa ovat listattuna sukulaisiin viittaavat appellatiivit kirjoittain. Olen laskenut taulukkoon myös sellaiset *lohikäärme*-alkuiset ja -loppuiset yhdyssanat, joilla kuvataan sukulaisuutta, ja yhdistänyt ne ihmisiä kuvaavaan sanastoon jättämällä *lohikäärmeosan* pois. Taulukossa esiintyvien parisuhdetta kuvaavien appellatiivien *poikaystävä* ja *mies* voisi nähdä kuuluvan myös sukulaisuussanojen ulkopuolelle, mutta laajan perhekäsityksen mukaisesti kyseiset henkilöt voidaan ajatella myös sukuun kuuluviksi.

TAULUKKO 2 Sukulaisiin viittaavat appellatiivit teoksittain.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
adoptiovanhemmat			1			1
isovanhemmat					3	3
lapsi	1	1	12		2	16
perhe			8	1	2	11
pienokainen					7	7
pikkuinen					3	3
serkku					3	3
sukulaiset					1	1
vanhemmat			4	1	11	16
vauva			1	39	5	45
yksinhuoltaja			1			1
Neutraalit yhteensä	1	1	27	41	37	107
isosisko	1			7		8
mamma				7		7
mummi	5					5
mummo				21		21
tyttö			1			1
täti			1			1
äiti	10		15	22	7	54
Naiset yhteensä	16	0	17	57	7	97
isoveli				1		1
isä	13	8	7		6	34
mies			2			2
pikkuveli	2			1		3
poikaystävä			1			1
veli	15		1			16
Miehet yhteensä	30	8	11	2	6	57
Kaikki yhteensä	47	9	55	100	50	261

Aineistossa esiintyy huomattavasti enemmän nais- kuin miespuolisiin hahmoin viittaavia sukulaisuusappellatiiveja, ja ylivoimaisesti yleisin näistä on *äiti*, joka esiintyy kaikissa kirjoissa Kentaa lukuun ottamatta, yhteensä 54 kertaa. Äidit ovat siis vahvasti läsnä lasten maailmassa ja heidät esitetään huolehtivina ja rakastavina hahmoina, sillä teksteissä *äiti suikkaa suukon* lapselleen, *äidin sylissä* voi istua, ja äiti *rakastaa* lastaan, jolle on kuvainnollisesti *oma paikka* äidin sydämessä (esimerkit 20–22). Villiinassa naispariskunnan toisesta äidistä käytetään nimitystä *mamma*, joka mainitaan kirjassa yli puolet *äitiä* harvemmin. Myös *mamma* identifioidaan kuitenkin mentaalisissa prosesseissa rakastavana hahmona, kun *mamma* muodostaa yhdessä *äidin* kanssa subjektin lauseessa, jonka predikaatti on *rakastavat*. Lisäksi *paikka*, joka Villiinalle on varattu, on yhteisesti *äidin ja mamman sydämessä*. (Esimerkki 22.)

- 20) --[Ä]itilohikäärme suikkasi suukon sen kypälille. (Lohikäärme)
 21) Hän [Henri] istui yhä äidin sylissä, kun isä tuli kotiin. (Henrietta)
 22) [Äiti:] "Se että tulee riitaa tai suuttuu, tai se että kasvat, ei vaikuta siihen, kuinka hurjan paljon äiti ja mamma sinua rakastavat.--Äidin ja mamman sydämässä on aina Villiinan oma paikka." (Villiina)

Vastaavasti miehiä kuvaavista sukulaisuusappellatiiveista selvästi yleisin on *isä*, joka esiintyy kaikissa kirjoissa Villiinaa lukuun ottamatta, yhteensä 34 kertaa. Isät näyttäytyvät äitejä etäisempinä hahmoina, sillä heidät mainitaan aineistossa äitejä harvemmin. Isien maininnan yhteydessä esiin nouseekin isien kaukaisuus tai poissaolo: *Isä ei ole paikalla Oton elämässä, vaan jossain*, ja pohdinnassa on jopa se, *näkeeköhän Otto koskaan isäänsä* (esimerkki 23). Lisäksi Kentan *isä ei tule*, vaikka Kenta miettii, *joko isä pian tulee* (esimerkki 24). Emman isä mainitaan kirjassa vain Emman katsoessa isän *työmatkalta* lähettämää *korttia* (esimerkki 23). Isyys ja työnteke yhdistetäänkin aineistossa usein, sillä appellatiivin *isä* yhteydessä mainitaan *työmatka* tai *töihin* meneminen sekä Kentassa, Emmassa että Henrietassa, kun taas äitien työt mainitaan epäsuorasti ainoastaan Henrietassa. Siinä äiti sanoo pitävänsä *vapaapäivän*, jotta voi huolehtia lapsestaan (esimerkki 25). Tämä tukee stereotyyppistä representaatiota, jossa äidit ovat kotona lasten kanssa ja isät käyvät töissä (ks. Rossi 2010: 26–27). Poikkeuksena aineistossa erottuu Lohikäärme, jossa isä esitetään lapsen elämässä myös fyysisesti läsnä olevana ja läheisenä hahmona, sillä pikkulohikäärme esimerkiksi nukkuu *isälohikäärmeen sylissä* (esimerkki 26).

- 23) "Otollakin on siis jossain isä?" Emma sanoo ja katsoo korttia jonka oma isä on lähettänyt *työmatkalta*.--"Näkeeköhän Otto koskaan isäänsä?" (Emma)
 24) *Isästä* se taitaa olla hauskaa. Mutta sitten *hän menee töihin*.--Sitten hän [Kenta] miettii, joko isä pian tulee. *Isä ei tule*. (Kenta)
 25) [Äiti:] "Minä *pidän vapaapäivän* ja jään pitämään hänestä huolta." (Henrietta)
 26) Pikkulohikäärme tuhisi unisena *isälohikäärmeen sylissä*. (Lohikäärme)

Appellatiivi *isä* esiintyy aineistossa harvemmin kuin *äiti*, ja sukupuolten esiintyvyyden kannalta samaa kaavaa noudattavat myös vanhempien sisaruussuhteita nimeävät appellatiivit, joista aineistossa esiintyy ainoastaan naista kuvaava *täti*, kun taas appellatiiveja *setä* ja *eno* ei aineistossa esiinny. Aineistossa appellatiivi *poika* ei myöskään esiinny aineistossa vastaavassa merkityksessä kuin taulukon 2 appellatiivi *tyttö*, jolla viitataan tyttäreeseen. Sen sijaan veljestä on käytössä kolme eri appellatiivia *veli*, *pikkuveli* ja *isoveljeli*, kun taas siskouteen viitataan ainoastaan appellatiivilla *isosisko*. Isosiskous saa aineistossa kuitenkin näkyvän roolin nimeämisen kautta, kun äitiyspakkausta kutsutaan Villiinassa nimityksellä *isosiskopakkaus* (esimerkiksi kirjan nimessä *Villiina ja isosiskopakkaus*). Isovanhemmuutta nimeäviä appellatiiveja ovat aineistossa *isovanhemmat*, *mummi* ja *mummo*. Miespuolisia isovanhempia ei puolestaan nimetä erikseen kertaakaan. *Mummo* sen sijaan on Villiinassa usein mainittava hahmo.

Sukulaisuussuhteiden kannalta epäselvyyttä aiheuttaa se, että tarinassa rakentuu kuva, jossa jää hieman avoimeksi, onko *mummo* Villiinan sukulainen vai hänen elämässään tiiviisti läsnä oleva naapuri. Kun Villiina törmää tarinassa mummoon ensimmäistä kertaa, hän ikään kuin sattumalta löytää tämän naapurista: Villiina ei esimerkiksi tervehdi mummoa, kuten läheistä ihmistä tavallisesti tervehditään, vaan ihmettelee tämän löytymistä aloittaen *sehän on mummo* -lauseen *se*-pronominin ja *hän*-liitepartikkelin yhdistelmällä, mikä saa ilmaukseen yllättyneen tai ilahtuneen sävyn. Kun Villiina lisäksi toteaa löytyneen henkilön olevan *ihan oikea pikkuinen mummo*, hän saa mummon vaikuttamaan keneltä tahansa pikkuiselta iäkkäältä naiselta, ikään kuin lajinsa harvoin nähtävältä ”ihan oikealta” edustajalta, eikä siten välttämättä juuri Villiinan isoäidiltä (esimerkki 27). Kuitenkin tarinassa selviää, että mummo on ollut mukana Villiinan elämässä Villiinan syntymästä saakka, sillä mummolla on säilössä tämän äitiyspakkaus. Joka tapauksessa mummo asuu lähellä Villiinaa ja on tälle läheinen, mikä käy ilmi esimerkiksi siitä, että mummo kutsuu Villiinaa appellatiivein *kulta pieni*, *mummon rakas Villiina*. On kuitenkin merkille pantavaa, että mummo esitellään alkuun ikään kuin tuntemattomana henkilönä. Sukupuoliappellatiiveissa mainittujen lasta kuvailevien appellatiivien *lapsi*, *vauva*, *pienokainen* ja *pikkuinen* lisäksi appellatiivit *sukulaiset*, *isovanhemmat* ja *serkku*, jotka eivät paljasta henkilöiden sukupuolia, esiintyvät kaikki kolme Lohikäärmeessä. Sukupuolineutraali ilmaus *vauva* on kaikista appellatiiveista toiseksi yleisin, minkä voi nähdä kuvaavan perheenjäsenen tärkeyttä. Tätä korostaa Lohikäärmeessä se, että vastasyntyneen lohikäärmeen ympärille kuvataan laaja joukko – *kaikki isovanhemmat, sukulaiset ja tulevat kummitkin* –, joka pääsee näin osallistumaan vauvan elämään (esimerkki 28). Lisäksi äitiyspakkauksesta käytetään paitsi nimitystä *isosiskopakkaus* niin myös *vauvapakkaus*, mikä korostaa vauvan asemaa perheessä.

27) [Villiina:] ”**Sehän on mummo, ihan oikea pikkuinen mummo**, ja me olemme löytäneet sen!” (Villiina)

28) **Kaikki isovanhemmat, sukulaiset ja tulevat kummitkin** saapuivat laaksoon, kun **vauvalohikäärmeen** kuoriutumisen aika perheen kotiluolassa vihdoinkin koitti. (Lohikäärme)

Parisuhteita ei juurikaan kuvailla aineistossa appellatiivein, sillä aineistossa ei esiinny esimerkiksi aviopuolisoita eksplisiittisesti nimeäviä appellatiiveja (esimerkiksi *vaimo*, *aviomies*), eikä myöskään esimerkiksi nais- tai tyttöystäviä tai muita kumppaneita. Tämä lienee luonnollista lastenkirjoissa, joissa näkökulma on usein lasten, jolloin aikuisia kuvataan usein vanhemmuuden kautta. Uusi parisuhde mainitaan kuitenkin Emmassa, kun Oton äidillä kerrotaan olevan *uusi mies*. Muutama otteen miespuolisiin kumppaneihin viitataan aineistossa identifioimalla heidät vain parisuhteen kautta, kun esimerkiksi Emmassa käytetään ilmauksia *Inka-täti ja sen mies* sekä *äidin uusi poikaystävä*. Stereotyyppisesti miehyys on nähty ensisijaisena normina,

kun taas naiseus on representaatioissa jäänyt usein toiseutetuksi (Cameron 1996: 108; De Beauvoir 2009 [1949]: 41–43.) Aineistossa mielenkiintoista onkin, että miehet esitellään tässä tämän stereotyyppisen representaation sijaan naisten kautta. Tämä selitynee sillä, että *Inka-täti* ja *äiti* lienevät lapsille sukulaisina miehiään läheisempiä, jolloin miehiin viitataan omistusrakenteen avulla.

Aineistosta löytyy myös perinteistä ydinperhemallia laajemmalle ulottuvia appellatiiveja, kuitenkin niitä esiintyy lähinnä Emmassa, jossa esimerkiksi *kaksi äitiä* ja *kaksi isää* tai on esitelty mahdollisena vaihtoehtona. Emmassa kerrotaan myös *biologisista vanhemmista, lapsettomista perheistä, adoptiovanhemmista ja biologisesta äidistä tai isästä*. (Esimerkit 29–31.) Lisäksi Oton äidin mainitaan olevan *yksinhuoltaja*, ja myös Kentassa mainitaan huoltajana ainoastaan *isä*, joskaan yksinhuoltajuutta ei tuoda ekplisiittisesti esiin.

29)[Emman äiti:] "**Biologisia vanhempia** ovat ne, joista lapsi saa alkunsa." (Emma)

30) "Kyllä **äitejä tai isiä voi olla kaksikin** siinä mielessä että he muodostavat perheen", äiti sanoo, "**biologinen äiti tai isä** ei vain kuulu perheeseen." (Emma)

31) "**Ado... adoptio...**" Emma takeltelee. "**Kamalan vaikea sana**. Mitäs se tarkoittaa?"

[Emman äiti:] "Sitä että jokin **lapseton perhe** antaa kodin **muualla syntyneelle lapselle**." (Emma)

32) [Emma:] "Joissakin perheissä on monta lasta, jopa kymmenen, ja joillakin ei ole yhtään. Niin kuin Inka-täti ja sen mies... **Miksi niillä ei ole lapsia?**" (Emma)

33) "**Eivätkö ne** [vapaaehtoisesti lapsettomat] **tykkää lapsista?**" Emma ihmettelee.

[Emman äiti:] "Voivat hyvinkin tykätä, mutta **he ajattelevat, että maailmassa on jo tarpeeksi ihmisiä**."

"**Onpa mutkikasta...**" Emma huokaa. (Emma)

Emmassa esiintyvissä määritelmissä adoptiovanhemmista, biologisista vanhemmista ja lapsettomista perheistä tehdään oletuksia ja yleistyksiä, kuten esimerkissä vapaaehtoisesta lapsettomuudesta, joka perustellaan ainoastaan sillä, että vapaaehtoisesti lapsettomat ihmiset ajattelevat maailmassa olevan jo *tarpeeksi ihmisiä* (esimerkki 33). Emman äiti esittää oletuksensa *he ajattelevat* -väitelauseen kautta ilman väitetyt asian todenperäisyyttä kyseenalaistavia pehmennyksiä, ikään kuin tietäisi vapaaehtoisesti lapsettomien ajatukset. Kyseenalaiseksi asetetaan juuri lapsettomuus eikä sitä, miksi jollakulla muulla on paljon lapsia: Emma toteaa ensin väitelauseissa, että *joissakin perheissä on monta lasta ja joillakin ei yhtään*, ja päätyy sen jälkeen miettimään itselleen tuttua pariskuntaa ja esittämään kysymyksen: *Miksi niillä ei ole lapsia?* (Esimerkki 32.) Emman kysymykseen vapaaehtoisesta lapsettomuudesta liittyy ennako-oletus, kun hän ihmettelee, *eivätkö* vapaaehtoisesti lapsettomat ihmiset *tykkää lapsista* (esimerkki 33). Kielto- tai kieltomuuotoinen kysymys *eivätkö tykkää* ikään kuin tarjoaa myös vastaukseksi kieltoa. Lisäksi Emma kuittaa keskustelun lapsettomuudesta huoaten *mutkikkaana* (esimerkki 33), mikä korostaa kuvaa jollain tapaa vaikeasta ilmiöstä, kun taas esimerkiksi sitä ei nosteta esiin mutkikkaana, miksi jollakulla on paljon lapsia.

Emman äiti puolestaan olettaa erilaisia perhemuotoja määritellesään, etteivät biologiset vanhemmat *kuulu perheeseen* perheissä, joissa äitejä tai isiä on kaksi (esimerkki 30), mikä kaiuttaa osittain kapeaa perhekäsitystä, jossa perheen muodostaa korkeintaan kaksi aikuista ja mahdolliset lapset. Äiti myös väittää, että adoptiossa *jokin lapseton perhe antaa kodin muualla syntyneelle lapselle* (esimerkki 31). Tässä väitteessä oletetaan, ettei adoptioivassa perheessä ole ennestään lapsia, minkä ei tosiasiasa tarvitse pitää paikkaansa, ja että kodin saa juuri muualla syntynyt lapsi, jolloin esimerkiksi perheensisäisiä adoptioita ei huomioida. Tietyt perheet suljetaankin edellä mainituissa esimerkeissä Emman äidin esittämien määritelmien ulkopuolelle. Lapsettomuuden lisäksi adoptio tulee tekstissä esiin osin hankaluuden ja vierauden kautta, sillä Emma *takeltelee* itselleen uuden *adoptio*-termin kanssa ja kysyy, mitä tuo *kamalan vaikea sana* tarkoittaa (esimerkki 31), vaikka hänen ystävänsä Mimmin kerrotaan olevan adoptoitu. Tällöin adoptiokeskustelun yhteydessä korostuu sellaisen ihmisen näkemys, jolle adoptio ei ole tuttu ilmiö, vaikka Emma ihmetteleekin esimerkissä ilmiön sijaan termiä.

Huomionarvoista on, etteivät missään aineiston teoksissa näyttäytyä vaihtoehtoina esimerkiksi perheet, joissa on useampi kuin kaksi aikuista tai vanhempaa. Lisäksi kahden isän (ja lapsen/lasten) muodostama perhe näyttäytyy aineistossa vain hypoteettisena vaihtoehtona todettaessa, että *äitejä tai isiä voi olla kaksikin* (esimerkki 30), kun taas kahdessa kirjassa esiintyy perheitä, joissa on kaksi äitiä. Erilaisista perheistä käyvät Emmassa keskustelua oletettavasti heteroydinperheeseen kuuluvat henkilöt. Villiinassa sen sijaan itse tarinan päähahmot kuuluvat sateenkaariperheeseen, sillä Villiinan vanhemmat ovat *äiti* ja *mamma*, mutta asiaa ei tarinassa kahden äidin nimeämistä kummemmin esitellä tai siihen ei puututa.

4.2 Verbiprosessit ja representaatiot

Tässä luvussa tutkin tekstejä lausetasolla, kun paneudun aineiston verbiprosesseihin. Selvitän, miten eri sukupuolet ja perheenjäsenet osallistuvat eri tilanteisiin. Näin pystyn pureutumaan sukupuolen ja perheen representaatioihin. Ensin teen katsauksen siihen, mitä prosessityyppejä aineistossa kaiken kaikkiaan on. Tämän jälkeen perehdyn kuhunkin aineistossa esiintyvään prosessityyppiin omassa erillisessä osiossaan jakaen prosesseja tarvittaessa vielä alakategorioihin. Esittelen kunkin prosessityypin tyypillisiä ominaisuuksia sekä analysoin niitä kiinnittäen huomiota siihen, millaisia hahmoja toimintoihin osallistuu. Teen havaintoja erityisesti sukupuolen ja perheen kontekstit huomioiden. Taulukoin myös kunkin prosessityypin yhteydessä yleisimmin esiintyvät predikaattiverbit. Vaikka pelkkä predikaattiverbi ei aina kuvaakaan täydellisesti koko verbiprosessia ja sen sisältöä, sillä se voi toisinaan olla esimerkiksi

modaaliverbi tai jokin vastaava abstrakti verbi, kuvaavat predikaattiverbitkin suuntaa antavasti prosessityyppien piirteitä.

On oleellista huomioda, että prosessityyppien luokitteluun liittyy aina myös tulkinta, sillä verbiprosessit eivät ole prototyyppejä vaan sopivat usein moneen eri kategoriaan (Shore 2012b: 166). Tällöin joidenkin verbiprosessien voisi todennäköisesti katsoa kuuluvan johonkin muuhunkin lokeroon. Koin tarkoituksenmukaiseksi jaotella prosessit kunkin yhteen omaan tyyppiinsä, jotta kokonaiskuva prosessityyppien jakaantumisesta olisi selkeästi hahmotettavissa.

4.2.1 Aineistossa esiintyvät verbiprosessityypit

Aineistoon kuuluvissa lastenkirjoissa esiintyy materiaalisia, verbaalisia, relationaalisia, mentaalisia ja behavioraalisia verbiprosesseja. Materiaalisiin prosesseihin lukeutuvat pelkistetyt tapahtumista ja tekemistä kuvaavat prosessit. Verbaaliset prosessit puolestaan ilmaisevat sanomista. Relationaaliset prosessit ilmentävät muun muassa omistussuhteita tai sijainteja, toisin sanoen rakentavat olioiden välisiä suhteita. Mentaalisten prosessien avulla luonnehditaan mielensisäisiä toimintoja, kun taas behavioraaliset prosessit kuvaavat ulkoisena toimintana näkyviä mielensisäisiä toimintoja. (Halliday & Matthiessen 2014: 224–225, 245, 259–60, 301–302.)

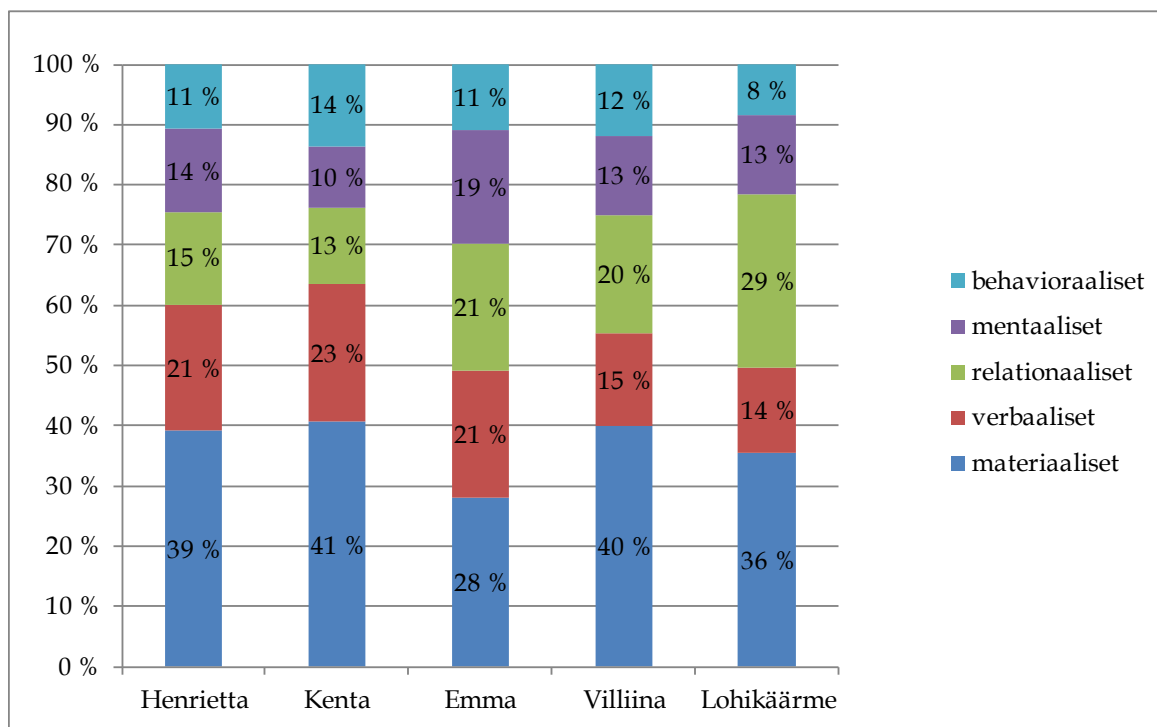
Analyysissäni tarkastelen tekstien prosesseja, joissa on mukana henkilöitä, yleensä ihmisiä, kuitenkin Lohikäärme-kirjassa henkilöt ovat lohikäärmeitä. Verbi-prosesseja on kirjoissa yhteensä 1081, joista prosesseja esiintyy teoksittain seuraavasti: Henrietta 469, Kenta 118, Villiina 260, Emma 128 ja Lohikäärme 106 kappaletta. Nämä ovat analysoitavien verbiprosessien yhteenlaskettuja kokonaismääriä, joten samat verbit toistuvat mahdollisesti useammassa prosessissa. Prosessien määrät jakautuvat kirjojen tekstin määrän mukaan pääosin niin, että kirjoissa, joissa on enemmän tekstiä, on myös enemmän verbiprosesseja kuin vähätekstissä kirjoissa. Verbiprosessien määrät ovat näkyvillä taulukossa 3.

TAULUKKO 3 Verbiprosessien määrät ja jakauma aineistossa.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä	%
materiaaliset	184	48	36	104	38	410	37,9
verbaaliset	98	27	27	40	15	207	19,1
relationaaliset	72	15	27	51	30	195	18,1
mentaaliset	65	12	24	34	14	149	13,8
behavioraaliset	50	16	14	31	9	120	11,1
Yhteensä	469	118	128	260	106	1081	100,0

Aineiston analyysin kohteena olevista verbiprosesseista suurin osa on materiaalisia prosesseja. Ero muihin prosessityyppeihin on huomattava, sillä materiaalisia

prosesseja on kirjoissa yhteensä 37,9 % eli 410 kappaletta. (Taulukko 3.) Toiseksi eniten esiintyy puolestaan verbaalisia prosesseja, joita on aineistossa 19,1 % eli 207 kappaletta. Relationaaliset prosessit ovat kolmanneksi yleisimpiä, sillä niitä on aineistosta 18,1 % eli 195 kappaletta, siis vain niukasti vähemmän kuin verbaalisia prosesseja. Ero seuraavaan prosessityyppiin on aavistuksen suurempi, sillä aineistossa toiseksi harvinaisimpien mentaalisten prosessien osuus prosessityyppien kokonaismäärästä on 13,8 % eli 149 kappaletta. Vähiten aineistosta löytyy behavioraalisia prosesseja, joita on 11,1 % eli 120 kappaletta. Pääprosessityyppien osuus aineistosta on suurempi kuin väliprosessityyppien. Pääprosessityyppeihin kuuluvat materiaaliset, relationaaliset ja mentaaliset prosessit, joita aineistosta on yhteensä 754 kappaletta eli 69,8 %. Väliprosessityyppien eli verbaalisten ja behavioraalisten prosessien yhteenlaskettu osuus on 30,2 %, toisin sanoen 327 kappaletta.

KUVIO 1 Prosessityyppien jakautuminen teoksittain.

Verbiprosessityyppien teoksittainen jakauma on esitetty prosentteina kuviossa 1. Kaikissa viidessä lastenkirjassa yleisimpiä ovat materiaaliset verbiprosessit. Materiaalisten prosessien enemmistö on varsin huomattava kaikissa teoksissa Emma-kirjaa lukuun ottamatta. Siinä ero muiden prosessityyppien esiintyvyyteen ei ole kovin suuri, sillä materiaalisia prosesseja on 28 %. Toiseksi yleisimpiä ovat teoksesta riippuen verbaaliset ja relationaaliset prosessit: Verbaalisia prosesseja on toiseksi eniten kirjoissa Henrietta (21 %) sekä Kenta (23 %), kun taas relationaaliset prosessit ovat toiseksi tavallisimpia kirjoissa Villiina (20 %) sekä Lohikäärme (29 %). Verbaalisia ja

relationaalisia prosesseja esiintyy Emma-kirjassa yhtä tiuhaan, sillä kunkin osuus on 21 %. Verbaalisia prosesseja on kolmanneksi suurin määrä kirjoissa Lohikäärme (14 %) sekä Villiina (15 %), kun Henrietta-kirjassa puolestaan relationaaliset prosessit ovat kolmanneksi yleisimpiä (15 %). Erot kolmanneksi ja neljänneksi yleisempien prosessityyppien esiintyvyydessä ovat kaikissa kirjoissa melko pieniä, sillä suurin ero on viisi prosenttiyksikköä kirjassa Lohikäärme. Muissa kirjoissa ero on enimmillään kaksi prosenttiyksikköä. Kaikissa muissa kirjoissa on vähiten behavioraalisia ja toiseksi vähiten mentaalisia prosesseja, paitsi Kentassa, jossa behavioraaliset prosessit ovat peräti kolmanneksi yleisimpiä (14 %) ja harvinaisimpia ovat mentaaliset prosessit (10 %).

Kokonaisuudessaan, kaikki prosessityypit huomioiden, prosesseissa on tekijänä tai kokijana nainen tai naisia 456 kertaa, mies tai miehiä 395 kertaa, sekä miehiä että naisia 61 kertaa, muunsukupuolisia 5 kertaa ja tekijän tai kokijan sukupuoli ei ole selvillä 164 tapauksessa. Kaikkien prosessityyppien osalta aineistossa ei siis toistu stereotyyppinen representaatio miehistä naisia näkyvämpänä ryhmänä. Sen sijaan stereotyyppisenä voisi nähdä sen, että binäärin ulkopuoliset sukupuolet jäävät verbiprosessien osallistujina näkymättömiin Lohikäärme-kirjaa lukuun ottamatta.

Laskin sukupuolittaiset esiintymät siten, että huomioin laskuissa kaikki useampia kertoja tarinassa mainittavat hahmot yhtä monta kertaa kuin he tarinassa esiintyvät. Mikäli tekijöinä oli useampi henkilö, joista kaikkien sukupuoli ei käy ilmi, laskin ne kuuluvaksi ryhmään, jossa tekijän tai kokijan sukupuoli ei ole selvillä. Vaikka Henrietassa esiintyvien ohjaajien *Pian*, *Johannan*, *Leon* ja *Samin* sukupuolia ei erikseen mainita, luokittelin hahmot laskuissa nimien perusteella naisiksi ja miehiksi, sillä kirjassa sukupuoli nähdään pääsääntöisesti melko kaksijakoisena. On kuitenkin tärkeää huomioida, että tosiasiaa pelkät mies- tai naistyyppilliset nimet eivät määritä sukupuolta. Laskin Lohikäärmeen kehollisilta ominaisuuksiltaan intersukupuolisen lapsen verbiprosesseissa kategoriaan, jossa osallistujan sukupuoli ei ole tiedossa, vaikka onkin tiedossa, ettei lapsi biologiselta kannalta tarkasteltuna kuulu binääriseen tyttö-poika-jatotteluun. Perustin jaon kuitenkin sukupuoli-identiteettiin, sillä kirjassa korostettiin, ettei lapsen sukupuolta voi vielä tietää. Tästä syystä Lohikäärmeen verbiprosessien osallistujissa ei esiinnykään sukupuoli-identiteetiltään binäärin ulkopuolisia henkilöitä muutamaa muunsukupuolista osallistujaa lukuun ottamatta. Huomioin analyysissä kuitenkin sen, että Lohikäärmeessä sukupuolen moninaisuutta tuodaan esiin muun muassa intersukupuolisuuden, sukupuolen korjaamisen ja sukupuoli-identiteetin kannalta esimerkiksi nimeämisissä, vaikkei ilmiö verbiprosessien osallistujissa määrällisesti juuri näykään.

4.2.2 Materiaaliset verbiprosessit

Selvästi yleisimpiä aineistossa ovat materiaaliset verbiprosessit, joiden osuus on yli kolmasosa kaikista aineiston verbiprosesseista. Materiaalisten prosessien yhteenlaskettu lukumäärä on 410 kappaletta, ja ne jakaantuvat kirjoittain seuraavasti: Henrietta 184, Villiina 104, Kenta 48, Lohikäärme 38 ja Emma 36 kappaletta. Tässä kategoriassa, kuten myös seuraavien lukujen kategorioissa, prosessityyppien jakauma perustui pitkälti siihen, kuinka paljon kirjoissa on tekstiainesta, josta prosessityyppinä on mahdollista löytää. Aineiston materiaalisissa prosesseissa esiintyy kaikkiaan 174 eri predikaattiverbiä, jotka ovat nähtävissä liitteessä 1. Taulukossa 4 on listattuna aineiston 20 yleisintä materiaalisten prosessien predikaattiverbiä, jotka esiintyvät aineistossa yhteensä 179 kertaa ja pitävät sisällään näin noin 44 % kaikista materiaalisista prosesseista.

TAULUKKO 4 20 yleisintä materiaalisten verbiprosessien predikaattiverbiä.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
tulla	12	6	3	10	1	32
mennä	8	7	1	4	1	21
tehdä	11	1		4	2	18
ommella	15					15
auttaa	5				3	8
löytää	4			4		8
pitää	5		3			8
juosta		1	2	4		7
näyttää	4	2		1		7
etsiä	2			4		6
kasvaa				2	4	6
ottaa	2	2		2		6
kirjailla	5					5
leikata	5					5
lähteä	2	2		1		5
nostaa	2		1	2		5
tarttua	2			3		5
esittää	4					4
kumartua	2				2	4
käyttää	4					4
Yhteensä	94	21	10	41	13	179

Materiaalisten verbiprosessien avulla ilmaistaan tapahtumia tai tekemistä, tavallisesti siis konkreettista toimintaa. Näissä toimija (*Actor*) on tekijä tai tapahtuman käynnistäjä, usein myös subjekti. (Halliday & Matthiessen 2014: 224–225.) Aineiston

materiaalisissa prosesseissa toimijoina on yhtä usein miehiä ja naisia (154 kertaa). Yhdessä naisia ja miehiä on materiaalistien prosessien toimijoina 38 kertaa ja toimijan sukupuoli ei ole selvillä 64 tapauksessa. Kun toimijan sukupuoli ei ole selvillä materiaalisissa prosesseissa, on useimmiten kyse ryhmästä ihmisiä, mutta kategoriassa näkyy myös fysiologisesti intersukupuolinen pikkulohikäärme, joka esimerkiksi *syntyi tai tuli* maailmaan (esimerkki 34). Muita sukupuolia kuin naisia tai miehiä ei muuten esiinny materiaalistien prosessien toimijoina lainkaan.

Materiaalistien prosessien tarkastelu paljastaa osittain sen, ketkä kuvataan aktiivisina toimijoina, sillä prosesseissa kuvaillaan usein juuri konkreettista toimintaa. Kaikkiaan aineistossa naisten ja miesten välillä ei ole tässä eroa. Stereotyyppisesti miehet on voitu nähdä naisia aktiivisempina toimijoina, mutta tämä stereotypia ei juuri toistu aineiston materiaalisissa prosesseissa. Toimijoiden sukupuolijakaumissa on kuitenkin kirjakohtaisia eroja kirjojen nimikkohenkilöiden sukupuolen eduksi: Selvä enemmistö materiaalistien prosessien toimijoista on naisia Emmassa ja Villiinassa, kun taas suurin osa toimijoista on miehiä Henrietassa ja Kentassa. Tämä johtuu pitkälti siitä, että kirjoissa kuvaillaan eniten juuri nimikkohenkilöiden toimintaa. Lohikäärmeessä nais- ja miestoimijoiden määrä jakautuu melko tasan, ja siinä reilu enemmistö tapauksista on sellaisia, joissa materiaalistien prosessin toimijan sukupuoli ei ole selvillä.

Yleisimpien materiaalistien prosessien joukossa on useita paikasta toiseen liikkumista tai liikkumisen tapaa ilmaisevia verbejä, kuten *tulla, mennä, juosta, lähteä* ja *kumartua* (ks. taulukko 4 ja esimerkit 35–37), joissa toimijoina on sekä miehiä että naisia. Tällaisten prosessien toimijoina on myös sellaisia hahmoja, joiden sukupuoli ei ole tiedossa, kuten *pieni lohikäärmevauva* tai ryhmä toimijoita. Useimmiten toimijan sukupuoli on kuitenkin selvillä, ja sukupuolet jakautuvat melko tasaisesti.

34) Pitkän ahertamisen jälkeen kuori lopulta halkesi ja pieni lohikäärmevauva **tuli** maailmaan. (Lohikäärme)

35) Tänäpä Kenta **lähti** päiväkotiiin vaikka ei halunnut. (Kenta)

36) Villiina **juoksee** niin kovaa kuin pystyy. (Villiina)

37) [Emma:] "Sehän selviää, kun **mennään** kysymään. TULKAA!" (Emma)

Joissakin aineiston teoksissa tyttöjen ja poikien tekemisen voi kuitenkin nähdä jakautuvan osittain sukupuolistereotyyppioita mukailevasti, kun pojat Kentassa esimerkiksi *leikkivät sotaa, rupeavat painimaan, rakentavat robottitaisteliijoita* ja pelaavat jalkapalloa. Vastaavasti Henrietassa Jukka *rakentaa* polkuauton ja kiusaa Henriä fyysisesti esimerkiksi tökkimällä (esimerkki 31). Kentassa tytöt esiintyvät materiaalistien prosessien toimijoina reilusti poikia harvemmin ja näyttäytyvät toimijoina tytöille stereotyyppisesti nukkeleikeissä, esimerkiksi kun he *ottavat ulos vähän kalapuikkoja niin että*

nukeilla on tilaa kahlata lumessa. Tapauksessa verbi *ottaa* ilmaisee materiaalien prosessien toimijuutta ja substantiivi *nukeilla* viittaa siihen, millä tytöt leikkivät.

38) Jukka **rakens**i polkuauton. Hän törmäsi sillä tahallaan veljeeni---Hän pörrötti Henrin hiuksia ja **tökkä**isi häntä rintaan. Hän **tökkä**isi Henriä monta kertaa, kunnes Henri kaatui. (Henrietta)

Kuitenkin tätä tyttö- ja poikatyypillisen tekemisen vastakkainasettelua materiaalisissa prosesseissa horjuttaa esimerkiksi naispuolisten hahmojen aktiivinen toimijuus, joka näkyy erityisesti Villiina-kirjassa, jossa Villiina on usein vauhdikas ja fyysinen hahmo. Tämän osoittavat muun muassa sellaiset materiaaliset prosessit, joissa Villiina *juoksee* (esimerkki 36), *pomppaa*, *ponkaisee*, *potkaisee*, *heittää* tai *pamauttaa*. Samoin Henrietassa Henrin sisko Sara on aktiivinen fyysinen toimija, joka pelaa jalkapalloa aktiivisesti, *melkein joka iltapäivä* (esimerkki 39), ja pyrkii ohjaamaan pienemmän veljensä toimintaa jopa fyysisesti siirtämällä tätä, minkä osoittaa esimerkin verbi *kiskoin* (esimerkki 40). Lisäksi hän uhkaa, että seuraava hänen veljeään nimittelevä henkilö *saa köniinsä*. Perinteinen tyttöys on kuvattu usein passiivisuuden, kiltteyden ja tottelevaisuuden kautta (Vilkka 2010: 113), mutta näissä kirjojen tyttöahmoissa korostuvat pikemminkin fyysinen aktiivisuus ja päättäväisyys.

39) [Sara] **Pelasi**n jalkapalloa melkein joka iltapäivä. (Henrietta)

40) [Sara] Minä **kisko**in veljeni äkkiä pystyyn. (Henrietta)

Myös pojat rikkovat aineistossa toisinaan esiintyvää asetelmaa tyttö- ja poikatyypillisestä toiminnasta. Tämä selviää muun muassa yleisimpiä materiaalisia prosesseja tarkastelemalla. Joukosta löytyy esimerkiksi käsityöhön liittyviä verbejä, kuten *ommella*, *kirjailla* ja *leikata* (taulukko 4), jotka kaikki tosin esiintyvät ainoastaan Henrietassa. Edellä mainituissa prosesseissa toimijana on useimmiten Henri, jolta muut jopa haluavat pyytää palveluksia, minkä osoittaa muun muassa leirin tytön kysymys *ompeletko sinä minulle* esimerkissä 41. Henri on siis taitava tarinan sisäisessä maailmassa pojille epätyypillisessä harrastuksessa. Vain välillä käsitöitä tekee joko vaatesuunnittelukerhon ohjaaja Johanna, Henrin sisko Sara tai muut vaatesuunnittelukerholaiset, jotka ovat kaikki tyttöjä. Vastaavasti Kentassa pojille stereotyyppisesti epätyypillisiin aktiviteetteihin osallistuu eräänlaisena tienraivaajana Kenta, joka hakeutuu muun muassa leikkimään tyttöjen kanssa Barbie-nukeilla, kun muut pojat pelaavat pihalla. Tätä tienraivaajuutta osoittaa tekstissä se, että lopulta muut pojat liittyvät Kentan esimerkistä ”tyttöjen” mekko- ja tanssileikkeihin, jonka jälkeen sekä tytöt että pojat *menevät yhdessä ulos pelaamaan jalkapalloa* (esimerkki 42). Päällään heillä on kaililla hameet, mikä käy ilmi kirjan kuvituksesta.

- 41) [Tyttö:] “**Ompeletko** sinä minulle kuvan ensimmäisenä, Henri?” (Henrietta)
42) Baletin jälkeen kaikki **menevät** ulos pelaamaan jalkapalloa. (Kenta)
43) Villiina ja Jimi ovat **vaeltaneet** kauan. (Villiina)
44) “Sitä ennen **opetamme** pienen lohikäärmeen lentämään.” (Lohikäärme)

Kun sekä miehiä että naisia kuvataan yhdessä materiaalisten prosessien toimijoina monikollisen verbimuodon kautta, kyseessä ovat useimmiten joko Kenta ja päiväkodin tytöt, Emma sekä hänen ystävänsä Mimmi ja Otto, pikkulohikäärmeen vanhemmat, Sara ja hänen veljensä Henri, tai Villiina ja Villiinan ystävä Jimi. Esimerkiksi Villiina ja Jimi *ovat vaeltaneet* yhdessä (esimerkki 43) ja pikkulohikäärmeen vanhemmat aikovat molemmat opettaa pikkulohikäärmettä, mikä käy ilmi verbin *opetamme* monikon toisesta persoonamuodosta (esimerkki 44). Aineistossa esiintyy siis myös useita representaatioita, joissa tytöt ja pojat ovat ystäviä ja toimijoita yhdessä, ja yhdessä tekijöinä esiintyvät myös sisarukset ja pikkulohikäärmeen vanhemmat. Muuten perheet eivät juuri näyttäyty yhteisen tekemisen kautta, sillä vain Lohikäärmeessä vanhemmat ovat yhtä aikaa materiaalisten prosessien toimijoina.

4.2.3 Verbaaliset verbiprosessit

Aineiston toiseksi yleisimpiä verbiprosesseja ovat verbaaliset prosessit, jotka kattavat kaikista prosesseista noin viidesosan. Yhteensä verbaalisia prosesseja on 207, joista 98 on Henrietassa, 40 Villiinassa, 27 Kentassa, 27 Emmassa ja 15 Lohikäärmeessä. Aineistossa on 42 eri verbaalisten prosessien predikaattiverbiä. Taulukossa 5 esitellään 20 yleisintä verbaalisten prosessien predikaattiverbiä, jotka esiintyvät aineistossa yhteensä 185 kertaa ja pitävät sisällään lähes 90 % kaikista aineiston verbaalisista prosesseista.

Verbaalisissa prosesseissa on mukana sanoja (*Sayer*) ja mahdollisesti vastaanotaja ja/tai sanottava sisältö (Halliday & Matthiessen 2014: 302–303). Aineistossa selvästi yleisin verbaalisten prosessien predikaatti on *sanoa*. Sen lisäksi muita yleisimpiä predikaatteja ovat *kysyä*, *kertoa* sekä *vastata*. (Taulukko 5.) Taulukossa 5 ja liitteessä 2 esiintyy myös sellaisia verbejä, jotka voisivat eri kontekstissa kuulua johonkin muuhunkin verbiprosessikategoriaan. Tällaisia verbejä ovat muun muassa *jatkaa*, *ihmetellä*, *pohtia* sekä *lukea*. Kuitenkin näiden verbien lausekonteksteja tarkastelemalla selviää, että verbi *jatkaa* tarkoittaa asiayhteydessään juuri puhumisen jatkamista ja loput kolme predikaattia kuvaavat päänsisäisten mentaalisten prosessien sijaan ääneen tapahtuvia prosesseja.

TAULUKKO 5 20 yleisintä verbaalisten verbiprosessien predikaattiverbiä.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
sanoa	42	20	11	14	2	89
kysyä	8	3	4	10		25
kertoa	4		2	3	3	12
vastata	4	2	2	1	1	10
ehdottaa	7			1		8
luvata	3			2	1	6
tokaista	4		1			5
ihmetellä	1		1	2		4
julistaa	3					3
puhua	1	1		1		3
pyytää	2			1		3
todeta	2		1			3
kutsua	2					2
huomauttaa	2					2
väittää	1			1		2
toistaa	1		1			2
jatkaa			1		1	2
kysellä					2	2
vakuuttaa	1					1
komentaa	1					1
Yhteensä	89	26	24	36	10	185

Aineistossa sanoja on useimmiten nainen tai useampi (118 kertaa). Sanoja on puolestaan mies tai miehiä 78 kertaa, sekä nainen että mies 3 kertaa ja sanojan sukupuoli ei ole selvillä 12 tapauksessa. Muita sukupuoliä ei ole sanojina kertaakaan. Vain Henrietassa mies on sanojana naisia useammin, mutta ero on hyvin pieni, kun mies tai miehiä on sanojana yhteensä 47 ja nainen tai naisia yhteensä 45 kertaa. Naiset ovat siis kokonaisuudessaan miehiä enemmän äänessä, mikä tekee miespuolisten hahmojen osasta verbaalisina toimijoina naisia näkymättömämmän. Toisaalta naisten runsaamman esiintymisen verbaalisten prosessien sanojina on myös mahdollista tulkita tukevan perinteistä, joskin myös vanhaa, stereotypiaa puheliaista naisista (ks. Cameron 1986: 33).

Miesten vähäisempi puhuminen näkyy kaikissa aineiston kirjoissa Henriettaa lukuun ottamatta. Kentan 27 verbaalisesta prosessista vain yhdeksässä puhujana on mies, vaikka kirjan nimikkohenkilö Kenta on poika. Kenta itse on puhujana vain 5 kertaa. Muut pojat esimerkiksi *huutavat* ja *pelaavat* useammin kuin puhuvat. Tyttöjen seurassa Kenta joutuu ensin seuraamaan touhuja sivusta, kun tytöt eivät ota poikaa mukaan leikkeihinsä, vaikka Kenta yrittääkin päästä osaksi ryhmää myös verbaalisena toimijana, minkä osoittaa verbaalinen prosessi, jossa tyttöjen puuhia seuraileva

Kenta *vastaa*, kun yksi tytöistä *kysyy* häneltä kysymyksen. Kielteinen *ei voi olla* -vastaus, jonka yksi ryhmän tytöistä antaa, osoittaa, ettei Kentan vastaus ole toivotunlainen. (Esimerkki 45.) Näiden Hennan, Miran ja Kentan välisten verbaalisten prosessien seurauksena tytöt *unohtavat* Kentan. Vähiten miesten esiintymiä puhujina on Lohikäärmeessä, jossa hahmojen sukupuolittaminen on lähtökohtaisesti harvinaisempaa kuin muissa aineiston kirjoissa. Mies esiintyy puhujana yksin vain kaksi kertaa, joista toisella nostetaan esiin *leppoisa setä Samariini*, joka *kertoi aina hauskoja juttuja* (esimerkki 46). Tällöin verbaalisen *kertoa*-prosessin avulla luodaan kuvaa hauskaista juttujen kertojasta.

45) "Mikä sen nimi on", Henna **kysyy**.

"Barbie", Kenta **vastaa**.

"Ei voi olla", Mira **sanoo**. Sitten ne unohtavat hänet. (Kenta)

46) Tottahan Ruuteli tunsikin hyvin leppoisan naapurin setä Samariinin, joka **kertoi** aina hauskoja juttuja pitkistä lentoretkistään. (Lohikäärme)

Henrietassa Henrin isästä rakentuu verbaalisten prosessien kautta melko yksipuolinen kuva ankarana ja autoritäärisenä hahmona, joka ei neuvottele muiden perheenjäsenten kanssa. Kun isä on sanoja, verbaalisten prosessien predikaatti on usein toteavan ankara, esimerkiksi *tokaista, julistaa, kieltää* tai *huomauttaa*. Niissäkin tapauksissa, joissa predikaatti on näennäisen neutraali *sanoa*, isän sanomisen sisältö on varsin jyrkkä, kuten esimerkit 47 ja 48 osoittavat. Jyrkkyyttä osoittavat alun ehdoton kielto sana *ei* ja oman lapsen nimittely appellatiivilla *nynnerö* (KS s.v. *nynny*: 'ujo, arka, saamaton, nahjusmainen'). Lisäksi isän sanomisten ehdottomuutta kuvaa esimerkin 48 substantiivi *pakko*. Tällaisen mieshahmon voisi nähdä luovan representaatiota jäyhistä ja ankarista sekä toisaalta vähän puhuvista miehistä.

47) "Ei, Henri on ollut muutenkin liikaa mummin luona. Sen takia hänestä on tullut tuollainen **nynnerö**", isä **sanoi**. (Henrietta)

48) Hänen oli kuitenkin **pakko**. Isä **sanoi** niin. (Henrietta)

Aineistossa myös naiset *julistavat, tokaisevat* ja *komentavat*. Kentassa naishahmo näyttäytyy jopa ankarana verbaalisten prosessien kautta, sillä päiväkodin tädin pääasiallinen kommunikaatio päiväkodin lasten kanssa on poikien kieltämistä ja torumista, mikä ilmenee muun muassa *ei*-kieltosanan ja esimerkiksi 'inhoa tai vastenmielisyyttä' (KS s.v. *hyi*) ilmaisevan *hyi*-partikkelin kautta (esimerkki 49). Kuitenkin sanomista kuvaavana verbinä lempeämmäksi tai keskusteluun kutsuvammaksi tulkittava predikaatti *ehdottaa* on aineistossa yleisempi naisten kuin miesten kohdalla (esimerkki 50). Kerran naisen ollessa sanoja verbaalisen prosessin predikaattina esiintyy myös verbi *kehua* (esimerkki 51), kun taas miesten kohdalla vastaavat lempeämmät verbbaaliset prosessit ovat aineistossa harvinaisempia. Molemmat lempeyttä osoittavat

esimerkkipredikaatit esiintyvät tosin pääasiassa Henrietassa, jolloin havainto ei ole yleistettävissä muihin teoksiin.

49) "Hyi", täti **sanoo**, "ei noin." (Kenta)

50) "Ehkä sinä voisit ommella niihin pienet kangaskaistaleet piristykseksi?" Johanna **ehdotti** hienotunteisesti. (Henrietta)

51) "Oikein hyvä, Henri", Johanna **kehui**. (Henrietta)

4.2.4 Relationaaliset verbiprosessit

Kolmanneksi eniten aineistossa on relationaalisia verbiprosesseja. Niitäkin on verbaalisten prosessien tapaan lähes yksi viidesosa aineistosta, kun relationaalisia prosesseja esiintyy kirjoissa yhteensä 195 kertaa: Henrietassa 72, Villiinassa 51, Lohikäärmeessä 30, Emmassa 27 ja Kentassa 15 kertaa. Eri predikaattiverbejä on kirjoissa kaikkiaan 16, ja ne ovat näkyvillä taulukossa 6.

Relationaalisissa prosesseissa on läsnä joko omistaja tai jossakin oleva tai identifioidava asia (Halliday & Matthiessen 2014: 259–260). Tämä on aineistossa 70 tapauksessa mies tai miehiä, 55 tapauksessa henkilön sukupuoli ei ole selvillä, 53 tapauksessa nainen tai naisia, sekä nainen että mies 13 tapauksessa ja 4 tapauksessa omistaja tai jossakin oleva tai identifioidava asia on muunsukupuolinen. Vain Villiinassa relationaalisten prosessien osallistuja on useammin nainen kuin mies. Kaikista prosessityypeistä relationaalisissa prosesseissa on mukana eniten binäärin ulkopuolisen sukupuolen edustajia, kun osallistujana on Lohikäärmeessä 4 kertaa muunsukupuolinen henkilö. Lisäksi relationaalisissa prosesseissa on jopa yleisempää, että prosessiin osallistujien sukupuoli ei ole selvillä, kuin että osallistujat olisivat naisia. Useissa tapauksissa, joissa paikkaan sijoitettavan henkilön sukupuoli ei ole selvillä, prosessiin osallistuja on Lohikäärmeen vastasyntynyt pikkulohikäärme tai Villiinan syntymätön pikkusisar, josta puhutaan *vauvana*. Tällöin vauvojen ikä osin selittänee sen, että hahmot näkyvät tilastoissa osallistujina erityisesti relationaalisissa prosesseissa, kun vauvat eivät vielä esimerkiksi osaa puhua tai osallistua monipuolisesti erilaisiin aktiivisiin fyysisiin toimintoihin, vaan osallistuvat materiaalsiin ja behavioraalsiin prosesseihin lähinnä *itkemällä*, *nukkumalla* tai esimerkiksi *kasvamalla*.

TAULUKKO 6 Relationaalisten verbiprosessien predikaattiverbit.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
olla	61	9	22	40	30	162
tulla	2			7		9
kuulua	2		2			4
jäädä	1			2		3
istua	1	2				3
näyttää	3					3
seisoa		2				2
kehittyä	1					1
vaikuttaa	1					1
pysyä		1				1
maata		1				1
muodostaa			1			1
kuhnia			1			1
kuulostaa			1			1
puuttua				1		1
odottaa				1		1
Yhteensä	72	15	27	51	31	195

Relationaaliset prosessit voi luokitella edelleen kolmeen ryhmään: olosuhteita kuvaaviin, intensiivisiin sekä possessiivisiin prosesseihin, joista aineistossa intensiivisiä on 104, possessiivisiä 50 ja olosuhteita kuvaavia prosesseja 41 kappaletta. Olosuhteita kuvaavilla prosesseilla on tapana sijoittaa jokin olio johonkin tilaan (*X on Y:ssä*). Intensiivisten prosessien avulla olioita puolestaan identifioidaan tietyiksi yksilöiksi tai olioiden ryhmään kuuluvaksi (*X on Y*). Possessiiviset prosessit kuvaavat omistussuhteita (*X:llä on Y*). (Halliday & Matthiessen 2014: 259–260.) Aineiston ylivoimaisesti yleisin relationaalisten prosessien predikaatti on *olla*-verbi (taulukko 6), joka esiintyy predikaattina kaikissa kolmessa alakategoriassa.

Toiseksi yleisin relationaalisten prosessien predikaatti *tulla* löytyy myös materiaalien prosessien kategoriasta, mutta relationaalisena prosessiverbinä *tulla* kuvaa joksikin tulemista eikä fyysistä saapumista jonnekin (esimerkki 52). Verbit *kuulua* ja *kuulostaa* puolestaan eivät konteksteissaan liity äänen kuuntelemiseen. Sen sijaan predikaatilla *kuulua* kuvataan johonkin ryhmään, esimerkiksi perheeseen kuulumista, ja verbi *kuulostaa* kuvaa lauseyhteydessään sitä, että Oton äidin uusi mies vaikuttaa tyttöjen mielestä jännittävältä (esimerkki 53). Lisäksi olen luokitellut olosuhteita kuvaaviin prosesseihin sellaisia materiaalisilta prosesseilta vaikuttavia verbejä kuten *istua*, *seisoa*, *maata*, *odottaa* ja *kuhnia*, jotka kuvaavat kukin kontekstissaan pikemminkin josakin olemista kuin varsinaista aktiivista tai fyysistä tekemistä (esimerkki 54).

52) "Ajattele, miten hienoa, sinusta **tulee** isosisko!" (Villiina)

53) Uusi mies **kuulostaa** tytöistä jännittävältä. (Emma)

54) Ilmeisesti ne [tytöt] eivät huomaa häntä, vaikka hän [Kenta] **seisoo** siinä pitkän aikaa.
(Kenta)

Intensiivisten prosessien identifioitava henkilö on mies tai miehiä 43 tapauksessa, nainen tai naisia 31 tapauksessa, sekä naisia että miehiä 7 tapauksessa, muunsukupuolinen kahdessa tapauksessa ja identifioitavan henkilön sukupuoli ei ole selvillä 21 tapauksessa. Jälkimmäisessä tapauksessa kyseessä on useimmiten pikkulohikäärme. Erityisesti Henrietassa hahmoja identifioidaan intensiivisissä prosesseissa usein koon kautta, jolloin poikien koko näyttäytyy erityisen tärkeänä tekijänä. Kun Jukka esitellään pojista *isoimpana* (esimerkki 55), kerrotaan myös, että *kaikki lähiseudun lapset tuntevat Jukan ja yrittävät kiertää hänet kaukaa*. Isokokoisuus antaa siis auktoriteettia, kuten esimerkit 56 ja 58 osoittavat adjektiivin *iso* käytön avulla: Leon kuvaillaan olevan *paljon isompi kuin Jukka*, ja samassa yhteydessä kerrotaan Jukan olevan *ihan kiltisti, kun Leo on paikalla*. Lauseiden sijainti toistensa välittömässä läheisyydessä antaa kuvan siitä, että juuri Leon iso koko on tekijä, joka perustelee Jukan käytöksen muuttamista parempaan suuntaan, sillä pelkkä Leon paikalla oleminen edesauttaa Jukan kilttiä käytöstä. Lisäksi esimerkissä 58 kuvataan, että Sara ei ole *tarpeeksi iso*, koska hän ei ole *yhtä iso kuin Jukka*. Sara ei siksi saa Jukkaa *tukkimaan suutaan*. Tällöin hänen koksensa ei anna tarpeeksi auktoriteettia Jukan käytöksen muuttamiseen. Pieni koko on haitaksi etenkin pojalle, Henrille, jota kiusataan. Käsitys poikien koon merkityksestä ei elä Henrietan tarinassa vain lasten keskinäisessä maailmassa, vaan myös Henrin äiti tuo keskusteluun lapsensa pienemmän koon verrattuna muihin poikiin esimerkiksi, jossa hän kuvailee komparatiivi-ilmauksen avulla muiden poikien olevan *paljon isompia kuin Henri* (esimerkki 57). Myös Kentassa mieshahmo representoidaan koon kautta, sillä Kentan isä näyttäytyy kirjan kuvituksessa todella isokokoisena.

55) Ryhmään kuului **monia isoja poikia**. Jukka **oli** heistä **kaikkein isoin**. (Henrietta)

56) Ohjaajamme Leo **oli paljon isompi** kuin Jukka.--[Sara:] "Hän [Jukka] **on** ihan kiltisti, kun Leo **on** paikalla." (Henrietta)

57) "Niin ja muista, että he [muut pojat] **ovat** kaikki **paljon isompia** kuin Henri!" äiti sanoi.
(Henrietta)

Tyttöjen pieni koko ei esiinny kirjoissa vastaavaan tapaan ongelmana, sillä tytöjä ei kirjoissa kiusata, vaikka intensiivisissä prosesseissa käy ilmi, että Villiina on *pieni* (esimerkki 59), ja myös Saran pienempi koko Jukkaan nähden tuodaan intensiivisissä prosesseissa *olla*-verbin ja *iso*-adjektiivin vertailumuodon avulla esiin tapauksessa, jossa isosisko yrittää suojella pikkuveljeään (esimerkki 58). Villiinassa pieneksi identifioidaan adjektiivin *pikkuinen* avulla myös mummo (esimerkki 60). Toisaalta Villiina identifioidaan intensiivisissä prosesseissa paitsi *pieneksi* niin myös adjektiivin komparatiivimuodon avulla ystäväänsä Jimiä *pidemmäksi* (esimerkki 61), ja vastavasti Jukkaa pienempi Sara kuvailee olevansa *aika isokokoinen* (esimerkki 58). Lisäksi

Villiina itse kertoo olevansa myös *vihainen* (esimerkki 59), ja isokokoinen Sara pyrkii fyysisenä ja aktiivisena toimijana (ks. luku 4.2.2) pitämään pienemmän pikkuveljensä puolia, kun hän yrittää saada Jukan lopettamaan veljensä nimittelyn. Tästä pyrkimyksestä osoituksena on Saran yrityksen epäonnistumista kuvaava ilmaus: *En saanut häntä tukkimaan suutaan* (esimerkki 58). Villiina ja Sara eivät näin ollen näyttäyty passiivisina ja kiltteinä pikkutyttöinä pystyessään osoittamaan negatiivisiakin tunteita ja ollessaan valmiita puolustamaan heille tärkeitä asioita.

Lohikäärmeessä pienuutta ei relationaalisten prosessien valossa nähdä haitaksi millekään sukupuolelle, vaan se tulee esiin positiivisessa valossa, sillä vastasyntynyt pikkulohikäärme identifioidaan *olla*-verbin yhteydessä ilmenevien positiivisten ominaisuuksien kuten *suloisuuden* kautta, ja kaikki muut lohikäärmeet ovat *onnellisia pienestä lohikäärmeestä* (esimerkki 62). Tällöin pieni biologisilta ominaisuuksiltaan intersukupuolinen lapsi, jonka sukupuolta ei tiedetä, representoidaan suloisena ja toivotuna hahmona. Myöhemmissä possessiivisten prosessien esimerkeissä (74–75) tulee esiin puolestaan pienten tyttöjen *somuus* ja *ihanuus*, kun taas pienten poikien suloisuutta ei nosteta esiin aineistossa. Muunsukupuoliset hahmot identifioidaan aineistossa yleisellä tasolla sukupuolta määrittelevän esimerkin kautta, kun intensiivisten prosessien *olla*-verbi liitetään ilmauksiin *molempia* ja *omanlaistaan sukupuolta*, joista myös ensiksi mainitulla viitataan kontekstissaan sukupuoleen (esimerkki 63).

58) [Sara] **Olen aika isokokoinen**, mutta **en tarpeeksi iso**. **En ole läheskään yhtä iso** kuin Jukka. En saanut häntä tukkimaan suutaan. (Henrietta)

59) "Mutta minä **olen pieni!**" Villiina murisee. "Ja tosi **vihainen.**" (Villiina)

60) [Villiina:] "Sehän **on** mummo, ihan oikea **pikkuinen mummo--!**" (Villiina)

61) [Jimi:] "Minä olen isovelji ja sinä **olet** vielä **pidempi.**" (Villiina)

62) Se [pikkulohikäärme] **oli** niin **suloinen!**--Kaikki **olivat** kovin **onnellisia** pienestä lohikäärmeestä--. (Lohikäärme)

63) Hän [muunsukupuolinen] voi **olla** vähän **molempia** [tyttö ja poika] tai sitten **ei kumpakaan**, vaan jotain ihan **omanlaistaan sukupuolta**. (Lohikäärme)

Miespuoliset hahmot voitaisiin stereotyyppisesti ajatella identifioitavan jonkin muun ominaisuuden kuin ulkonäön kautta, mutta koko on ulkonäköön liittyvänä ominaisuutena Henrietassa silti tärkeä kuvattava. Koon kuvailun voikin tulkita liittyvän fyysisen suorituskyvyn arviointiin, joka on perinteisesti yhdistetty miesten ruumiillisuuteen (Harjunen 2010: 241). Sen sijaan naisten identifioiminen ulkonäön kautta on perinteisesti ollut tyyppillistä (esim. Mills 2008: 40, 137–140), mikä toistuu tässäkin aineistossa osittain, muttei kuitenkaan korostetun paljon. Ulkonäön rinnalle nostetaan myös muita ominaisuuksia identifioimaan tyttöjä ja naisia, kuten myös muita sukupuolia. Esimerkiksi Henri identifioidaan relationaalisissa prosesseissa ensin erilaisuutensa kautta adjektiivilla *omituinen* (esimerkki 64) ja lopuksi erilainen poika näyttäytyy ompelutaitojensa kautta *suosittuna* (esimerkki 65). Kenta puolestaan

identifioidaan aluksi sukupuolelleen tyypillisen taidon kautta, kun hänen kuvataan olevan *hyvä jalkapallossa* (esimerkki 66), mutta Kentan erilaisuus muihin poikiin verrattuna käy ilmi materiaalisten prosessien toiminnan kautta hänen liittyessään tyttöjen leikkeihin (ks. luku 4.2.2). Sukupuoli- ja perheodotuksista poikkeavien *erilaisten* perheiden ja *omituisten* pikkuveljen tarinat kerrotaan siis aineistossa toisinaan joidenkin muiden kuin näiden poikkeavien henkilöiden itsensä näkökulmasta, ja vaikka esimerkiksi Kentassa tarina fokalisoituukin Kentan kautta, myös hänen tarinansa kerrotaan yksikön kolmannessa persoonassa, kuten esimerkki 66 osoittaa.

Perheiden identifiointia lähestytään erilaisuuden tarkastelun kautta muun muassa siten, että muita perhetyyppejä vertaillaan Emmassa ensin Emman omaan perhekäsitykseen: esimerkiksi kun Emma havaitsee kahden eri äidin hakevan Onnin eskarista, äiti vastaa (esimerkki 70) Emmaa pohdituttavaan kysymykseen siitä, *voiko perheessä olla kaksi äitiä tai isää*. Emma siis pohtii, onko tämä ylipäätään mahdollista, kuten kysyvä modaaliverbi *voiko* osoittaa. Lopuksi perheitä identifioidaan viittaamalla lukijan omaan perheeseen: lukijalle kohdistetussa kysymyksessä korostuu oman ja muiden perheiden erilaisuus, minkä paljastaa kysymyksen lopun vertailurakenne *erilaisia kuin omasi* (esimerkki 58). Vanhemmat identifioidaan relationaalisissa prosesseissa yhdessä lähinnä Lohikäärmeessä ja Villiinassa, joissa *olla*-verbin monikon kolmannen persoonan muodot *olivat* ja *ovat* esiintyvät kuvaamassa vanhempien yhdessä kokemia tunteita (esimerkit 60–61). Hypoteettisessa skenaariossa vanhemmat identifioidaan yhdessä myös Emmassa, jossa nähdään vaihtoehtona, että jollakulla on kaksi äitiä tai isää, jotka yhdessä *muodostavat* perheen (esimerkki 70).

64) Pikkuveljeni **on** vähän **omituinen**. (Henrietta)

65) Hänestä oli **tullut** aika **suosittu**. (Henrietta)

66) Kenta **on hyvä jalkapallossa**. (Kenta)

67) **Onko** ympärilläsi perheitä, jotka ovat hyvin **erilaisia kuin omasi**? (Emma)

68) Lohikäärmevanhemmat **olivat** innoissaan-- (Lohikäärme)

69) "--[Ä]iti ja mamma **ovat** surullisia." (Villiina)

70) "Kyllä äitejä tai isiä voi olla kaksikin siinä mielessä että he **muodostavat** perheen." (Emma)

Possessiivisissa prosesseissa kuvattava omistaja on mies tai miehiä 17 kertaa, nainen tai naisia 12 kertaa, sekä naisia että miehiä 4 kertaa, muunsukupuolinen 2 kertaa ja henkilön sukupuoli ei ole tiedossa viidessätoista tapauksessa. Suuren osan miesten esiintymistä kattaa Henrietta-kirja, jossa Henrillä ei ole esimerkiksi *mitään hätää tai hauskaa* (esimerkit 71–72). Sen sijaan hänellä kuvaillaan olevan muun muassa *paljon tekemistä, suuret luulot itsestään* (esimerkki 73) ja *kuhmu päässä* (esimerkki 71). Tässä possessiivisilla prosesseilla ei siis kuvailla miespuolisia henkilöitä niinkään omistamassa asioita, vaan paino on henkilöillä olevien olotilojen kuvailulla. Niiden kautta Henri voidaan nähdä jopa osin sääliä herättävänä altavastajaan hahmona, kun kaikki omistettavat tai "ei-omistettavat" asiat, esimerkiksi pään kuhmu ja hauskuuden

puute, eivät yleensä liene toivottuja. Sekä aikuisia miehiä että aikuisia naisia kuvataan aineistossa pienten lasten "omistajina". Tällöin aikuisten "omistamia" tyttöjä kuvailaan jälleen *pieniksi* sekä Emmassa että Villiinassa, mihin yhdistyy myös ulkonäön kuvaus adjektiivin *soma* muodossa (esimerkki 74), ja tämän lisäksi pienuuteen liitetään toinenkin positiivinen ominaisuus, kun Villiina kuvailee olevansa pieni ja *ihana* (esimerkki 75).

71) "Minulla **ei ole mitään hätää**", Henri sanoa piipitti.--

[Äiti:] "Voi kauhistus sinun polviasi! Ja käsiäsi! Ja **onko** sinulla **kuhmu** päässä?"

"**On!**" Henri sanoi. (Henrietta)

72) "Minulla **ei** ainakaan **ollut hauskaa**", Henri vastasi.

73) Veljeni Henri on vielä pieni, mutta hänellä **on** välillä **suuret luulot itsestään**. (Henrietta)

74) [Otto:] "Sillä miehellä **on pieni tyttö**, kolmevuotias", Otto katsoo tyttöä surkeana.-- "No ajattele, semmoinen **soma** kiharapää" Mimmi selittää-- (Emma)

75) "Minua suututtaa, kun tilaatte uusia vauvoja, vaikka teillä [vanhemmat] **on jo minut, pieni ihana Villiina!**" (Villiina)

Aineiston possessiivisissa prosesseissa esiintyy naisia useammin omistajina henkilöitä, joiden sukupuoli ei ole tiedossa. Kyseessä on näissä tapauksissa useimmiten biologisilta ominaisuuksiltaan intersukupuolisena syntynyt pikkulohikäärme, jonka sukupuolta vanhemmat eivät halua määrittää. Pikkulohikäärme näyttäytyy possessiivisissa prosesseissa kehonsa kautta, kun muut lohikäärmeet pohtivat, millainen keho sillä on ja millainen olo sillä on kehossaan: isovanhemmat kysyvät *minkä väriset varpaat lohikäärmeellä on*, ja Ruuteli tiedustelee, *onko sillä tytön vai pojan keho* sekä miettii mahdollisuutta, jossa lohikäärmeellä on *paha olo siinä kehossa* (esimerkit 76–77). Vaikka muut tutkailevatkin lohikäärmeen ulkonäköä ja kyselevät lapsen kehoon liittyviä kysymyksiä, sen äiti tuo esiin, että lohikäärmeellä itsellään on oikeus päättää omasta kehostaan, jonka biologiseen sukupuoleen ei tarvitse identifioitua. Tämän on mahdollista tulkita siitä, että äidin mukaan pikku lohikäärme *voi isompana mennä lohikäärmetohtorille*, mikäli paha olo jatkuu (esimerkki 78). Kehossaan voi tietysti tuntea olonsa huonoksi muustakin syystä kuin väärän sukupuolen takia, mutta Ruutelin kysymys lohikäärmeen mahdollisesta pahasta olostaan seuraa välittömästi keskustelua pikkulohikäärmeen sukupuolesta, jolloin äidin vastaus oletettavasti koskee sukupuolikokemuksen ja kehon piirteiden ristiriitaa, jonka kanssa *tohtori* voi auttaa. Lisäksi tarinassa käy ilmi, että äidin mielestä lohikäärmeen *intersukupuolinen keho* on *ihana* (esimerkki 78). Myös niissä aineiston possessiivisissa prosesseissa, joissa kerrotaan muunsukupuolisista henkilöistä yleisesti ryhmänä, muunsukupuoliset omistajat näyttäytyvät kehollisten ominaisuuksiensa kautta kuvattaessa, että muunsukupuolisilla on *tytön tai pojan keho* tai *intersukupuolinen keho* (esimerkki 79).

76) "**Minkä väriset varpaat** sillä **on?**" kyselivät isovanhemmat.--

"**Onko** sillä **tytön vai pojan keho?**" jatkoi Ruuteli.

77) "Mutta entä jos sillä [pikkulohikäärme] kuitenkin **on paha olo siinä kehossa?**" se [Ruuteli] aprikoi sitten.

[Äiti:] "No jos lohikäärmeellämme **on paha olo** ja se jatkuu pitkään, se voi isompana mennä lohikäärmetohtorille." (Lohikäärme)

78) "Meidän **pienokaisellamme on ihana keho**, se on vähän sekä tytön että pojan keho eli **intersukupuolinen keho.**" (Lohikäärme)

79) Useimmilla muunsukupuolisilla **on joko tytön tai pojan keho**, mutta jollakin muunsukupuolisella **voi olla** myös **intersukupuolinen keho.** (Lohikäärme)

Olosuhteita kuvaavissa prosesseissa paikkaan sijoitettavan henkilön sukupuoli ei ole tiedossa 19 tapauksessa. Henkilö puolestaan on nainen tai naisia 10 tapauksessa, kuten myös mies tai miehiä. Miehiä ja naisia kuvataan yhdessä kahdessa tapauksessa. Eniten on siis tapauksia, joissa paikkaan sijoitettavan henkilön sukupuoli ei ole tiedossa. Muutamaan otteeseen kyse on ryhmästä paikkaan sijoitettavia henkilöitä, joiden sukupuoli ei ole tiedossa: esimerkissä 80 on kyse lapsista, jotka joko sijoitetaan tai ei sijoiteta perheeseen kuuluvaksi kuvaamalla, että *joissakin (perheissä) ei ole lapsia ollenkaan, joissakin on monta*. Perheet myös identifioidaan esimerkissä *monenlaisiksi*, mikä tukee perheiden moninaisuuden representaatiota.

80) Perheitä on hyvin monenlaisia. Joissakin **ei ole lapsia ollenkaan, joissakin on monta.** (Emma)

81) "Mikä tuo on?" Jimi kysyy.

"Vauvapakkaus, mutta siitä **puuttuu** vauva", Villiina vastaa.--

"Vauva **on** rastin kohdalla", Villiina tietää ja piirtää suuren ruksin. (Villiina)

Useimmissa tapauksissa, joissa paikkaan sijoitettavan henkilön sukupuoli ei ole tiedossa, kyseessä on Villiinan syntymätön pikkusisar, jonka perheeseen tulon Villiina valmistautuu muun muassa etsimällä sitä maastosta, kun vauva ei Villiinan odotusten vastaisesti löydykään "vauvapakkauksesta" eli äitiyspakkauksesta. Olosuhteita kuvaavan prosessin predikaatti *puuttuu* osoittaa, että vauvan pitäisi Villiinan mielestä olla juuri vauvapakkauksessa. Lisäksi Villiina sijoittaa vauvan ajatuksissaan maastoon, kun hän piirtää karttaan ruksin ja väittää, että syntymätön *vauva on rastin kohdalla*. (Esimerkki 81.) Se, miten isosiskoksi tullaan, ei siis näyttäydy itsestään selvänä.

4.2.5 Mentaaliset verbiprosessit

Mentaaliset prosessit ovat aineistossa toiseksi harvinaisimpia, sillä niitä on noin 14 % eli 149 kappaletta, joista Henrietassa 65, Villiinassa 34, Emmassa 24, Lohikäärmeessä 14 ja Kentassa 12 kappaletta. Taulukossa 7 ovat nähtävissä 20 yleisintä mentaalisten prosessien predikaattia, jotka kattavat noin 74 % kaikista mentaalisten prosessiverbien esiintymistä aineistossa. Liitteessä 3 ovat esitettynä kaikki mentaalisten verbiprosessien predikaattiverbit.

TAULUKKO 7 20 yleisintä mentaalisten verbiprosessien predikaattiverbiä.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
haluta	17	2	5	6		30
tietää	7		5	3	1	16
nähdä	4	1	1	3	1	10
ajatella	1	1	2	3		7
pitää	5	1				6
tuntea	1		1		3	5
tahtoa	4					4
huomata		1		2	1	4
luulla	1	1		1		3
valita	2	1				3
tuntua	1			2		3
keksiä		1		1	1	3
tykätä			2	1		3
muistaa	1		1			2
innostua	2					2
uskaltaa	2					2
päättää	1		1			2
pelätä	1			1		2
mieltii		1	1			2
unohtaa		1	1			2
Yhteensä	50	11	20	23	7	111

Mentaalisissa prosesseissa on vähintään yksi tietoinen olento, aistija (*Senser*), jonka mielensisäistä toimintaa kuvataan (Halliday & Matthiessen 2014: 245, 249). Aineistossa aistijana on nainen tai naisia 69 kertaa, mies tai miehiä 56 kertaa, sekä miehiä että naisia 4 kertaa, muunsukupuolinen kerran ja aistijan sukupuoli ei ole selvillä 19 tapauksessa.

Mentaaliset prosessit on mahdollista jakaa edelleen kategorioihin sen mukaan, ovatko ne havainnoivia (*hän näki auton*), toivottavuutta kuvaavia (*hän haluaa auton*), kognitiivisia (*hän tuntee sen auton*) tai emotionaalisia (*hän pitää siitä autosta*). Näiden alakategorioidenkaan rajat eivät kuitenkaan ole täysin selviä. (Halliday & Matthiessen 2014: 256.) Aineistossa eniten on kognitiivisia (57 kpl), toiseksi eniten emotionaalisia (41 kpl), toiseksi vähiten toivottavuutta ilmaisevia (35 kpl) ja vähiten havainnoivia prosesseja (16 kpl).

Kognitiivisten prosessien osallistuja on nainen tai naisia 33 kertaa, mies tai miehiä 19 kertaa ja kognitiivisten prosessien osallistujan sukupuoli ei ole selvillä viidessä tapauksessa. Aineiston yleisin kognitiivisten prosessien predikaatti on *tietää* (taulukko 7), ja useimmiten tietävä henkilö on nainen tai tyttö, esimerkiksi Villiina tai Sara.

Vastaavasti aineistossa esiintyvien *tietää*-verbin negaatioiden perusteella pojat osoittavat tyttöjä useammin epätietoisuutta. (Esimerkit 82–84.)

82) Minä [Sara] **tiesin** kuitenkin, että jos Henri osallistuisi vaatesuunnitteluun, hän joutuisi kuuntelemaan Henrietta-nimittelyä loppuikänsä. (Henrietta)

83) “Kyllä minä sen **tiedän**”, Villiina sanoo silmiään pyöritellen. (Villiina)

84) [Otto:] “**En** minä **tiedä** siitä paljon mitään... paitsi että-” (Emma)

Emotionaalisissa prosesseissa osallistuja on nainen tai naisia 19 kertaa, mies tai miehiä 15 kertaa, sekä nainen että mies 2 kertaa, muunsukupuolinen kerran ja emotionaalisten prosessien osallistujan sukupuoli ei ole selvillä neljässä tapauksessa. Stereotyyppisen ajattelun mukaan naiset nähdään tunteellisempina kuin miehet (esim. Mills 2008: 130). Aineiston emotionaaliset prosessit eivät täysin toista tätä ajatusta, sillä vaikka naiset ovatkin emotionaalisten prosessien aistijoina useammin kuin miehet, niin miehet esiintyvät emotionaalisten prosessien osallistujina lähes yhtä usein. Aineiston naispuolisten henkilöiden tunneskaalat näyttäytyvät emotionaalisissa prosesseissa kuitenkin aavistuksen monipuolisempina kuin miespuolisilla henkilöillä. Esimerkiksi pelkoa kuvaavat verbit *pelätä*, *pelottaa* ja *pelästyä* saavat aineistossa vain naispuolisia aistijoita, kuten myös suuttumusta luonnehtivat verbit *suuttua* ja *suuttuttaa* (esimerkit 85–86). Lohikäärmeessä emotionaalisen prosessin *tuntea*-predikaatin avulla kuvaillaan sukupuolen kokemista intersukupuolisena syntyneen miehen näkökulmasta, joka *tunsi sisimmässään olevansa pelkästään poika* (esimerkki 87). Toisessa tapauksessa puolestaan määritellään yleisellä tasolla muunsukupuolisten henkilöiden binäärin ulkopuolista sukupuolikokemusta *tuntea*-predikaatin negaation avulla todettaessa, että *muunsukupuolinen ei tunne olevansa tyttö tai poika* (esimerkki 88). Vanhemmat esitetään yhdessä tuntijoina Lohikäärmeessä ja Villiinassa, kun emotionaalisten prosessien avulla kerrotaan, että he *rakastavat* lastaan (esimerkit 89–90).

85) [Sara] **Pelkäsin**, että joutuisin rakastumaan häneen. (Henrietta)

86) [Villiina:] “Minua **suututti** ensin, mutta sitten minua **pelotti**, jos te ette enää tykkääkään minusta.” (Villiina)

87) Koska Samariini kuitenkin **tunsi** sisimmässään olevansa pelkästään poika, tohtori oli auttanut sitä saamaan poikamaisemman kehon. (Lohikäärme)

88) Muunsukupuolinen **ei tunne** olevansa tyttö tai poika. (Lohikäärme)

89) Vanhemmat **rakastivat** jo nyt sitä hyvin paljon. (Lohikäärme)

90) [Äiti:] “Se että tulee riitaa tai suuttuu, tai se että kasvat, ei vaikuta siihen, kuinka hurjan paljon äiti ja mamma sinua **rakastavat**. --Äidin ja mamman sydämässä on aina Villiinan oma paikka.” (Villiina)

Toivottavuutta ilmaisevissa prosesseissa osallistuja on useimmissa tapauksissa mies tai miehiä (20 kertaa), nainen tai naisia 9 kertaa, nainen sekä mies kerran ja osallistujan sukupuoli ei ole selvillä viidessä tapauksessa. Aineiston yleisin mentaalisten

verbiprozessien predikaatti on toivottavuutta ilmaiseva verbi *haluta*, ja lisäksi toivottavuutta ilmaisee esimerkiksi verbi *tahtoa* (taulukko 7). Miespuoliset hahmot näyttävät siis aineistossa määrällisesti naisia enemmän tahtovina tai ei-tahtovina (esimerkit 81–83). Haluamisen kohteet ovat aineistossa kuitenkin toisinaan pojille epätyypillisiä, esimerkiksi kuvattaessa, että Henri *tahtoi tehdä käsitöitä* (esimerkki 92). Naispuolisistakin hahmoista erityisesti Villiinasta välittyy aineistossa esiintyvien toivottavuutta ilmaisevien prosessien valossa voimakastahtoinen kuva, kun hän *haluaa* usein asioita. Hänen haluamisensa vaihtelevat voimakkaasti äärilaidasta toiseen, mikä osaltaan voi tulkita luovan ailahtelevaa representaatiota. Tämän osoittaa muun muassa Villiinan *halua*-verbin käyttö, jolla hän itse kuvaa mielensä muuttamista lausein *en ensin halunnut vauvaa ja haluan olla isosisko* (esimerkki 93). Esimerkissä selviää *halua*-verbin negaation kautta myös se, että uudet perheenjäsenet tai sisarukset (esimerkin tapauksessa *vauva*) eivät aina ole kaikkien perheenjäsenten toivomia, vaikka esimerkin Villiina lopulta haluaakin *olla isosisko* ja Jimi kertoo, että *olisi tosi tyhmää, jos ei olisi pikkuveljeä*. Emmassa Oton ajatus äidin uuden miesystävän tyttärestä saa Oton alakuloiseksi, kun hän kertoo ystävilleen uutisen tyttärestä ja katsoo heitä sen jälkeen *surkeana* (ks. esimerkki 74), mikä voi viitata siihen, ettei Otto välttämättä haluaisi perheeseen pientä tyttöä. Haluamisen kautta aineistossa tuodaan esiin myös vapaaehtoinen lapsettomuus, kun esimerkin 84 toivottavuutta ilmaisevassa prosessissa kerrotaan, etteivät *jotkut välttämättä halua lapsia*.

91) Kaikki [pojat] **haluavat** hänet omaan joukkueeseen. (Kenta)

92) Henri **tahtoi** tehdä käsitöitä. (Henrietta)

93) [Villiina:] "Minä **haluan** olla isosisko!"

[Jimi:] "Ai nytkö sinä **haluatkin**, että teille tulee vauva?"

[Villiina:] " – [M]inä **en ensin halunnut** vauvaa, ja sitten siinä laatikossa ei ollutkaan yhtään vauvaa--." (Villiina)

94) Jotkut **eivät halua** lapsia ollenkaan. (Emma)

Havainnoivissa prosesseissa osallistujana on nainen tai naisia 8 kertaa, mies tai miehiä 2 kertaa, sekä naisia että miehiä kerran ja osallistujien sukupuoli ei ole selvillä viidessä tapauksessa. Useimmat tapaukset esiintyvät Villiinassa ja havainnoiva verbi on yleensä esimerkiksi *nähdä* tai *huomata*. Havainnoijina toimivat sekä Villiina, mummo että Villiinan vanhemmat, kun taas miespuoliset hahmot jäävät näissä prosesseissa pääasiassa sivuun. Havainnointi on aineistossa kuitenkin kaikkiaan pienessä osassa.

4.2.6 Behavioraaliset verbiprosessit

Behavioraalisia prosesseja on aineistossa vähiten, noin kymmenesosa kaikista analysoitavista prosesseista. Yhteensä behavioraalisia prosesseja esiintyy 120 kertaa: Henrietassa 50, Villiinassa 31, Kentassa 16, Emmassa 14 ja Lohikäärmeessä 9 kertaa. Taulukossa 8 on esitetty 20 yleisintä behavioraalisten prosessien predikaattia, jotka kattavat noin puolet kaikista behavioraalisten prosessien esiintymistä aineistossa. Liitteessä 4 ovat esitettynä kaikki behavioraalisten prosessien predikaattiverbit.

TAULUKKO 8 20 yleisintä behavioraalisten verbiprosessien predikaattiverbiä.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
katsoa	4	2	4			10
huutaa	1	5		2		8
kuiskata	2	1		2		5
kiusata	4					4
antaa	2	1				3
kuunnella		1	1	1		3
huoata		1	1	1		3
huudahtaa			1	2		3
pitää	2					2
irvailla	2					2
lopettaa	2					2
piipittää	1	1				2
tuhahtaa	2					2
hymyillä	2					2
henkäistä	1			1		2
varoa		1			1	2
katsella		1		1		2
tuijottaa	1		1			2
hihkua			1		1	2
itkettää				2		2
Yhteensä	26	14	9	12	2	63

Behavioraalisissa prosesseissa kuvataan käyttäytyjän mielensisäistä toimintaa, joka ilmenee ulkoisena toimintana (Halliday & Matthiessen 2014: 301). Käyttäytyjä on aineistossa nainen tai naisia 62 kertaa, mies tai miehiä 41 kertaa, sekä nainen että mies 3 kertaa ja käyttäytyjän sukupuoli ei ole selvillä 14 tapauksessa. Vain Henrietassa miehet ovat käyttäytyjiä naisia useammin ja Kentassa miehet ja naiset ovat käyttäytyjinä yhtä usein. Lohikäärmeessä on yleisempää, että käyttäytyjän sukupuoli ei käy

tarinasta ilmi, kuin että käyttäytyjä olisi mies tai nainen. Käyttäytyjä on näissä tapauksissa vastasyntynyt pikkulohikäärme, joka esimerkiksi *tuhisee* ja *nukkuu*. Aineiston yleisin behavioraalisten prosessien predikaatti on *katsoa* (taulukko 8). Katselu jakaantuu melko tasaisesti mies- ja naispuolisten hahmojen kesken, ja usein katseen kohteena on ihmishahmo. *Katsoa*-verbin lisäksi katsomista kuvaavat muun muassa verbit *katsella*, *seurata* (katseella), *tuijottaa* ja *mulkoilla*. Myös taulukon predikaatti *pitää* liittyy katsomiseen, sillä Sara pitää pikkuveljeään silmällä.

Behavioraalisten prosessien kohdalla useat verbit olisi tulkinnasta riippuen voinut sijoittaa myös verbaalisiin prosesseihin. Verbit kuten *huutaa*, *huudahtaa*, *pilkata* tai *iroailla* kuvaavat myös sanomista tai puhumista, kuten verbaaliset prosessit, mutta tulkitsin näissä tapauksissa verbien kuvaavan pitkälti tapaa, jolla asioita ilmaistaan. Halliday määrittelee vastaavasti esimerkiksi prosessit *marista*, *mutista* ja *juoruilla* behavioraaliseksi, sillä siinä missä verbaalisten prosessien ytimessä on symbolinen merkityksenvaihto, behavioraalisisissa prosesseissa paino taas on pikemminkin fyysisen toiminnan kuvauksessa. Behavioraaliset prosessit saattavatkin esiintyä suoran lainauksen yhteydessä kuvaamassa ilmaisun tapaa. (Halliday & Matthiessen 2014: 302, 515, 524.) Vastaavilla perusteilla luokittelin osan verbaalisten kaltaisista prosesseista behavioraaliseksi. Miespuolisten hahmojen melko harvaa esiintymistä verbaalisten prosessien sanojina selittääkin osittain se, että osa verbaalisten kaltaisista prosesseista jakaantuu behavioraalisten prosessien kategoriaan. Behavioraalisisissa prosesseissa miespuoliset hahmot esiintyvät esimerkiksi *huutajina*, *iroailijoina*, *kiusaajina* tai *karjujina* (esimerkit 95–96). Esimerkiksi Kentassa suurin osa poikien kommunikoinnista tapahtuukin huutamalla. Naispuoliset hahmotkin huutavat, karjuvat ja kiusaavat, ja erityisesti Villiina *huutaa* tai *karjuu* usein (esimerkki 97).

95) "SYÖTÄ!" ne [päiväkodin pojat] **huutavat** ja ravaavat kuin hullut. (Kenta)

96) "Henri-parka!" hän [Jukka] **irvaili**. (Henrietta)

97) "Äitii! Varvas meni poikki!" Villiina **karjuu** eteisessä. (Villiina)

Erona sukupuolten välisessä kiusaamisessa on se, että kun käyttäytyjinä ovat tytöt, kiusaaminen ei ole fyysistä, vaan sanallista, esimerkiksi behavioraalisisessa prosessissa, jossa tytöt *liittyvät ilkkumiskuoroon* (esimerkki 98). Tytöt eivät sen sijaan esiinny kiusaajina materiaalisissa prosesseissa, toisin kuin pojat, jotka esimerkiksi tönivät Henriä (ks. luku 4.2.2). Lisäksi suurikokoisin poika Jukka aloittaa kiusaamisen, ja vasta sen jälkeen mukaan liittyvät muut pojat ja lopulta tytötkin. Kiusaaminen päättyy vastaavasti ensin tyttöjen osalta, sitten muiden poikien, ja lopulta kääntyy Jukkaa vastaan (ks. luku 4.1.1). Eroja sukupuolten käyttäytymisen representaatioissa on nähtävissä myös nauramisen kuvailun kohdalla. Miespuolisten hahmojen naurua kuvailaan huomattavasti naispuolisten hahmojen naurua harvemmin ja ainoastaan verbillä

nauraa, kun taas naisten tai tyttöjen nauramista kuvaillaan *nauraa*-verbin lisäksi lukuisia kertoja eri kirjoissa verbeillä *hikkaista*, *hihittää*, *hikkua*, *kirkua*, *naurahtaa* ja *tirskua*.

98) Sitten työtökin **liittyivät** ilkkumiskuoroon. (Henrietta)

Aineistossa erityisesti Henrietassa isä ja äiti näyttävät käyttäytyvät behavioraalisten prosessien valossa ankarana ja lempeänä. Henrin isästä rakentuu jo verbaalisten prosessien perusteella ankara kuva, ja myös behavioraaliset prosessit vahvistavat tätä representaatiota. Isä määrää: hän ei ota Henrin vastusteluja leirille menosta *kuuleviin korviinsa*, eli hän ei kuuntele poikansa mielipiteitä ja kokee äidin *lellittelevän* lasta liikaa. (esimerkit 99–100). Ankaruutena näyttää se, ettei hemmottelu tule isän mielestä kuuloonkaan, vaan Henrin *täytyy karaistua*, että hän tulisi toimeen muiden poikien kanssa. Isän voi katsoa arvioivan poikaansa sukupuolistereotypian mukaisesti, jossa miehen fyysinen suorituskyky on oleellinen arvioitava asia (ks. Harjunen 2010: 241), vaikka verbillä *karaistua* (KS s.v. *karaistua*: tulla vahv(emm)aksi, luj(emm)aksi, vastustuskykyise(mmä)ksi, vahvistua, terästyä, parkkiintua) voidaan osittain viitata myös henkiseen suorituskykyyn. Myös Kentassa isän voi nähdä painostavan poikaansa käyttäytymään sukupuoliodotusten mukaisesti. Isä tarjoaa pojalleen päiväkotiin pakattavaksi jalkapalloa tämän vastusteluista huolimatta, kun Kenta itse haluaa pakata mukaan Barbie-nuken. Kun Kenta sanoo, että pallo *ei mahdu*, Kentan isä vastaa: *Mah-tuupas*.

99) Isä **ei ottanut** vastusteluja **kuuleviin korviinsa**. (Henrietta)

100) “[Henrin] täytyy **karaistua** vähän”, isä tokaisi.

“Sinä [Henrin äiti] **lellittelet** häntä aivan liikaa.” (Henrietta)

101) Äiti ja isä alkoivat **riidellä**. (Henrietta)

102) Leiriohjaaja auttoi Henrin pystyyn ja **lohdutteli** häntä. (Henrietta)

Henrietassa äiti pyrkii poikansa painostamisen sijaan lohduttamaan Henriä esimerkiksi pitämällä häntä sylissä (ks. esimerkki 21). Vanhemmat jopa alkavat *riidellä* (esimerkki 101), koska äiti ei halua pakottaa Henriä menemään leirille toisin kuin isä, joista isän mielipide painaa lopulta enemmän päätellen siitä, että Henri joutuu leirille. Henrietassa lohduttajana on kuitenkin äidin lisäksi myös miespuolinen käyttäytyjä, kun kuvataan, että leiriohjaaja *lohdutteli* itkevää Henriä, mikä tuo esiin myös miehiä hoivaavina hahmoina. Sekä Henrin isän, Henriä kiusaavien lasten, että päiväkodin tädin (ks. luku 4.2.3) tapauksessa aggressiivinen tai ankara käytös kohdistuu lähes poikkeuksetta poikiin.

5 PÄÄTÄNTÖ

5.1 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, millaisia sukupuolen ja perheen representaatioita valitsemisani queer-aiheisissa lastenkirjoissa esiintyy. Olen pyrkinyt kriittisen diskurssintutkimuksen valossa huomioimaan, mikäli esiintyvät representaatiot ovat erityisesti joko yleisten stereotyyppien mukaisia tai niiden vastaisia. Tässä luvussa tarkastelen analyysin tuloksia tutkimuskysymys kerrallaan.

5.1.1 Sukupuolen representaatiot

Kokonaisuudessaan tarkastellut kirjat luovat melko binäärisen kuvan sukupuolesta Lohikäärme-kirjaa lukuun ottamatta. Stereotyyppit nais- ja miestyypillisistä ominaisuuksista ja toiminnoista tulevat representaatioissa esiin, mutta niitä pyritään myös purkamaan. Representaatioissa, representaatioiden monipuolisuudessa sekä stereotyyppisyydessä on kuitenkin havaittavissa runsaasti kirjakohtaisia eroja.

Sukupuolen moninaisuus esiintyy aineistossa sekä nimeämisten että verbiprosessien tasolla vain yhdessä aineiston viidestä teoksesta, Lohikäärmeessä. Siinä sukupuolen moninaisuutta representoidaan kuitenkin useiden eri nimeämisten kautta, kun käytetään esimerkiksi appellatiiveja *intersukupuolinen*, *muunsukupuolinen* ja muunsukupuolisuutta kuvaamaan keksittyä appellatiivia *nompi*, joihin yhdistetään tekstissä positiivisia ominaisuuksia. Keksityn sanan voi nähdä representoivan sukupuolen moninaisuuden ilmiötä osin tuttuuden kautta, kun muunsukupuolisuudelle on keksitty useita nimiä. Lohikäärmeessä esiintyvät myös aineiston ainoat sukupuolineutraaleiksi tulkitsemani etunimet *Ruuteli* ja *Samariini*.

Lohikäärmeessä cissukupuolisuutta ja transsukupuolisuutta ei eksplisiittisesti nimetä, mutta kirjassa mainitaan hahmo, *naapurin setä Samariini*, jonka implikoidaan käyneen läpi sukupuolenvahvistusprosessin, ja hänet representoidaan verbaalisissa prosesseissa *leppoisana henkilönä*, joka *kertoo hauskoja juttuja*. Relationaalisissa prosesseissa hahmo tuodaan esiin henkilönä, jolla *oli nuorena intersukupuolinen keho* ja mentaalisisissa prosesseissa henkilönä, joka *tuntee olevansa vain poika*. Sukupuolikokemuksen validius näkyy kirjassa niin, ettei biologia automaattisesti määritä ihmisen sukupuolikokemusta. Tämä selviää relationaalisten ja mentaalisten prosessien kautta, esimerkiksi kun määritellään muunsukupuolisen olevan henkilö, joka *ei tunne* olevansa tyttö tai poika. Kehollisuus ja oikeus omaan kehoon nousee representaatioissa esiin, kun relationaalisissa prosesseissa pohditaan mahdollisuutta korjata sukupuoli, mikäli omassa kehossa ei ole hyvä olla. Inter- ja muunsukupuolisuuden yhteydessä relationaalisissa prosesseissa intersukupuolisella määritellään olevan *vähän sekä tytön että pojan keho* ja muunsukupuolisella *joko tytön tai pojan keho* tai *intersukupuolinen keho*. Lohikäärmeen verbiprosesseissa on yleistä, ettei osallistujan sukupuoli ole tiedossa, jolloin sukupuolittaminen näyttäytyy tässä teoksessa muita vähäisempänä. Muunsukupuolisia toimijoita on vain relationaalisissa ja mentaalisisissa prosesseissa, ja niissäkin tapaukset ovat yksittäisiä. Sukupuolen moninaisuuden ilmiöstä siis puhutaan, mutta itse sukupuolivähemmistöt eivät näyttäydy verbiprosessien valossa kovin aktiivisina toimijoina. Muissa teoksissa koko sukupuolen moninaisuuden ilmiö jää näkymättömiin jo nimeämisissä.

Lohikäärmettä lukuun ottamatta aineistossa kaikkiaan runsaslukuisina esiintyvät sukupuolittavat nimeämiset sekä propreissa että appellatiiveissa eivät tue aiemmassa tutkimuksessa esiin noussutta sateenkaarinuorten toivetta siitä, ettei seksuaalisuutta tai sukupuolta tarvitsisi määritellä (ks. esim. Alanko 2014; Taavetti 2015). Sukupuolittaminen on aineiston nimeämisissä sukupuolittamatta jättämättä yleisempää. Sukupuolittavia appellatiiveja ovat esimerkiksi *tyttö*, *poika*, *mies*, *äiti*, *isä*, *mummo*, *isosisko*, *veli*, *pikkuväli* ja *täti*, joista yleisimpiä ovat *äiti* ja *isä*. *Vauva* ja *lapsi* puolestaan olivat yleisimmät sukupuolineutraalit appellatiivit, jotka esiintyvät molemmat pääasiassa Lohikäärmeessä kuvaamassa intersukupuolista lasta ja Villiinassa kuvaamassa syntymätöntä vauvaa.

Henrietassa kaikki feminiinisesti koodattu, kuten kukat, herkkyyks luonteenpiirteenä ja esteettisyydestä innostuminen näyttäytyy jonkinasteisena heikkoutena tai turhuutena ja feminiinistä nimeämistä käytetään kiusaamisen keinona. Halventavasti käytettyjä feminiinisyyteen yhdistettäviä nimeämisä aineistossa ovat esimerkiksi *Henrietta*, *Kukka-Jukka*, *mammanpoika* sekä *pikkuneiti* ja lisäksi ompelemisen kuvataan olevan pojalle epäsopevaa *tyttöjen touhua*. Poikatyyppillisempää lempinimeä *Henkka* sen sijaan käytetään positiiviseen sävyyn. Relationaalisten prosessien kautta iso koko liitetään Henrietassa erityisesti maskuliinisuuteen ja auktoriteettiin, kun taas pienuus

tulee esiin pojalle haitallisena ominaisuutena. Villiinassa ja Henrietassa relationaalisissa prosesseissa mainitaan kummassakin kertaalleen kuitenkin myös tyttöjen *isokoisuus* tai *pidemmyys*. Tyttöjen ja lohikäärmevauvan pienuus ei näyttäyty missään teoksessa pojan pienuuden tapaan haitallisena, vaan pienuuden yhteydessä tuodaan esiin *ihanuus*, *suloisuus* ja *somuus*, mitä poikien kohdalla ei tehdä. Henrietan verbiprosesseissa ankara tai uhkaava käytös kohdistuu lähes poikkeuksetta poikiin, ja tämä toistuu osittain myös Kentassa, kun aineistossa verbaalisten prosessien toruminen suunnataan ainoastaan pojille.

Henrietassa ja Kentassa korostuvat tyttö- ja poikatyypilliset tekemiset. Pojille tyypillisinä näyttäytyvät fyysiset leikit ja huutaminen, kun taas tyttötyypillisinä tulevat esiin esimerkiksi nukkeleikit ja ompeleminen. Tyttöjä ei myöskään kuvata kertaakaan fyysisesti kiusaamassa esimerkiksi verbiprosesseissa *törmätä* ja *tökkäistä*, toisin kuin poikia. Tyttöjen kiusaaminen on sen sijaan verbaalista *nimittelyä*, jota tekevät myös pojat. Ankara tai aggressiivinen hahmo on useimmiten mies, kuten Henrin isä tai Jukka, mutta kuitenkin myös päiväkodin täti tai kiusaavat tytöt. Vastaavasti lempeyttä osoittavat myös miespuoliset hahmot esimerkiksi behavioraalisissa prosesseissa, kun leiriohjaaja *lohduttelee* Henriä. Kuitenkin molemmissa kirjoissa hahmot myös käyttäytyvät tarinoissa esiin nousevia stereotyyppisiä asetelmia vastaan. Ompelemisen tyttötyypillisyydestä huolimatta Henrietta-kirjan materiaalisissa prosesseissa ompelijana kuvataan useimmiten juuri poika, joka ei asetu hänelle määrättyyn sukupuolirooliin, ja myös Kentassa poika osallistuu tarinassa ensin tyttötyypillisenä näyttäytyneeseen toimintaan, jolloin muutkin tarinan lapset seuraavat hänen esimerkkiään. Molemmissa kirjoissa myös tytöt näyttäytyvät fyysisinä toimijoina esimerkiksi pelaamassa jalkapalloa. Henri identifioidaan sukupuolelleen epätyypillisiin toimintoihin osallistujana intensiivisissä prosesseissa kertaalleen *omituisiksi*, jolloin sukupuolinormista poikkeaminen representoidaan osin myös outona asiana, vaikka Henri identifioidaankin lopulta *suosittuna*. Myös Henrin huonoa oloa ja runneltua ulkonäköä kuvataan possessiivisten prosessien kautta, kun hänellä ei ollut *hauskaa*, vaan sen sijaan *kuhmu päässä*. Pojasta luodaan aluksi eräänlainen myötätuntoa herättävä altavastaajan representaatio, ennen kuin hän saavuttaa suosion käyttämällä feminiinistä taitoaan ikään kuin aseena maskuliinista kiusaajaa vastaan, jolloin roolit vaihtuvat ja kiusaajasta tulee kiusattu. Kuitenkin kiusaamisessa säilyy asetelma, jossa miespuolisen henkilön feminiinisyydelle nauretaan. Kentassa poika on hyvä jalkapallossa, vaikka onkin kiinnostunut myös tytöille tyypillisistä tekemisistä, ja hänen jalkapallotaitonsa nostetaankin esiin sekä kirjan ensimmäisenä että viimeisenä asiana. Poikatyypilliset taidot siis korostuvat, vaikka Kenta rikkookin stereotyyppistä pojan rooliaan lähtemällä mukaan myös ”tyttöjen maailmaan”.

Lohikäärmeessä, Emmassa ja Villiinassa vastaavia lasten sukupuolityypillisiä tekemisiä ei nosteta esiin. Eri sukupuolet esitetään ystävinä ja yhdessä toimijoina

jossain määrin kaikissa teoksissa. Emmassa Emman ystävä Otto tosin ajattelee, että *tytöt ovat outoja*, mikä korostaa sukupuolten eroja. Villiinassa tytön ja pojan ystävyys näyttäytyy luonnollisena, sillä Jimi ja Villiina toimivat yhdessä eikä sukupuoli nouse keskusteluun. Viilliinassa tyttö on usein myös yksin materiaalisten prosessien toimija, kun Villiina esimerkiksi *juoksee, pamauttaa, pomppaa ja ponkaisee*. Emotionaaliset prosessit tuovat Villiinan esiin tyttöahmona, jota *suututtaa* sekä *pelottaa*, ja kognitiiviset prosessit hahmona, joka *tietää* asioita. Villiina on usein myös mentaalisten prosessien aistija, joka *haluaa, tahtoo* tai *ei halua* asioita. Aineiston muissa teoksissa vastaavien toimittavuutta ilmaisevien prosessien henkilö on useimmiten miespuolinen, jolloin miehen voi katsoa esiintyvän aineistossa osin muita sukupuolia voimakastahtoisempina. Villiina myös *huutaa* usein behavioraalisten prosessien käyttäytyjänä. Villiinassa tyttö saa siis erityisen aktiivisen, voimakastahtoisin, negatiivisiakin tunteita usein osoittavan fyysisen toimijan representaation, mikä ei vastaa passiivisen, hiljaisen ja kiltin tytön stereotyyppiä (ks. Vilkkä 2010: 113). Nimeämisen voi tulkita teoksessa vahvistavan tätä representaatiota, sillä propri *Villiina* on helppo assosoida villiin hahmoon.

Miespuolisten hahmojen suuttumusta tai pelkoa ei sen sijaan tuoda minkään teoksen emotionaalisissa prosesseissa esiin, jolloin aineiston naispuolisten henkilöiden tunteiden kirjo näyttäytyy emotionaalisissa prosesseissa aavistuksen monipuolisempina kuin miespuolisten henkilöiden. Vastaavasti behavioraalisisissa prosesseissa naispuolisten henkilöiden naurua kuvataan miespuolisten henkilöiden naurua monipuolisemmin ja useammin. Miesten naurua kuvataan ainoastaan verbillä *nauraa*, kun taas naisten naurua kuvataan sen lisäksi myös verbeillä *hikkaista, hihittää, hihkua, kirkua, naurahtaa* ja *tirskua*. Stereotyyppisesti naiset onkin nähty tunteellisempina kuin miehet (esim. Mills 2008: 130). Aineiston emotionaalisten prosessien esiintymät eivät kuitenkaan täysin tue tätä ajatusta, sillä vaikka naiset ovatkin emotionaalisten prosessien aistijoina monipuolisempia kuin miehet, miehet esiintyvät aistijoina liki yhtä usein.

Naispuolisia hahmoja kuvataan aineistossa kaikkiaan määrällisesti miehiä enemmän, jolloin perinteinen asetelma naisista miehiä näkymättömämpinä ei toistuttu tässä tutkielmassa. Lisäksi naispuoliset hahmot näyttäytyvät useissa kirjoissa aktiivisina osallistujina kaikissa prosessityypeissä. Naiset esitetään kaikkiaan hieman miehiä monipuolisemmin, esimerkiksi verbaalisten prosessien valossa, joissa kaikissa teoksissa Henriettaa lukuun ottamatta sanojana on useimmiten naispuolinen henkilö. Tämän voisi tulkita myötäilevän stereotypiaa paljon puhuvista naisista (ks. Cameron 1986: 33), mutta toisaalta prosesseissa esiintyy ylipäätään enemmän naisia, jolloin verbaaliset prosessit eivät erottaudu aineistosta silmiinpistävän naistyyppillisinä prosesseina. Kun kyseessä ovat lempeää tai keskustelevaa sanomista kuvaavat verbit *ehdottaa* tai *kehua*, sanoja on useimmiten nainen, joskin verbit esiintyvät vain Henrietassa. Naispuoliset hahmot esitetään myös aineiston kognitiivisissa prosesseissa

miespuolisina henkilöitä useammin, kun taas miespuolisten henkilöiden epätietoisuutta kuvataan enemmän: naiset ovat useammin aistijoina, kun verbi *tietää* esiintyy positiivisessa muodossaan, ja miehet silloin, kun kyseessä on *tietää*-verbin negaatio.

5.1.2 Perheen representaatiot

Tarkastelemissani kirjoissa perheistä välitetään kaikkiaan osin moninaista kuvaa, ja toisaalta tietyt perhemuodot jäävät melko vähälle huomiolle tai huomio kiinnittyy erilaisten perhetyyppien toiseuteen tai vierauteen. Kuten sukupuolten niin myös perheiden representaatioissa kirjakohtaiset erot ovat kuitenkin huomattavia. Myös perheiden representaatioissa on havaittavissa stereotypioita.

Osittain kirjoissa voi katsoa esiintyvän melko perinteisiä ja heteronormatiivisia ydinperhestereotypioita, sillä äidit ovat isiä enemmän esillä ja näitä lämpimämpiä sekä hoivaavampia hahmoja. Yleisin aineistossa esiintyvä appellatiivi onkin *äiti*, toiseksi yleisin appellatiivi on *vauva*, kolmanneksi yleisin *isä* ja neljänneksi yleisin *mummo*. Työ liitetään yleisesti isiin, kun taas äitien yhteydessä työ tulee esiin ainoastaan kerran. Isähahmot kuvataan osittain etäisinä, koska heidät mainitaan toistuvasti poissaolonsa tai kaukaisuutensa kautta, esimerkiksi Kentassa, kun *isä ei tule* ja Emmassa, jossa mietitään, *näkeeköhän Otto koskaan isäänsä*. Stereotypia työssäkäyvistä miehestä ja perhettä hoitavasta äidistä (Rossi 2010: 26–27) siis toistuu aineistossa.

Henrietassa isä näyttäytyy yksipuolisen autoritäärisenä ja vihaisena hahmona. Isä esitetään verbaalisissa prosesseissa muun muassa kutsumassa poikaansa *nynneröksi*, kun poika ei käyttäydy sukupuoli-odotusten mukaisesti. Myös Kentassa isä pyrkii ohjaamaan poikaansa käyttäytymään sukupuolinormeja vastaavalla tavalla, kun Kenta haluaa pakata päiväkotiin mukaan Barbie-nuken, jolloin isä yrittää taivutella Kentaa ottamaan mukaansa pallon. Henrietan behavioraalisissa prosesseissa isä toivoo poikansa *karaistuvan* eikä *ota vastusteluja kuuleviin korviinsa*, vaan haluaa päättää poikansa tekemisistä, vaikka äiti ja poika ovat hänen kanssaan eri mieltä. Isän mielestä äiti puolestaan *lellittelee* lasta liikaa.

Sisarukset näyttäytyvät Henrietassa melko läheisinä, sillä isosisko pyrkii pitämään pikkuveljensä puolia, ja heidät kuvataan toisinaan prosesseissa toimijoina yhdessä. Henrietassa toistuvatkin usein appellatiivit *isosisko*, *pikkuveli* ja *veli*, jolloin sisarusuhde korostuu. Sisarusuhteet ovat tärkeitä myös Villiinassa, jossa mentaalisten prosessien kautta näyttäytyy myös se, että uudet perheenjäsenet eivät välttämättä aina ole haluttuja, kun Villiina ei ensin *halua* olla isosisko. Relationaalisissa prosesseissa nostetaan lisäksi esiin se, että Jimistä olisi *tylsää*, *jos ei olisi pikkuveljeä*. Lopulta Villiina haluaakin olla isosisko, ja isosiskous näyttäytyy merkittävässä roolissa jo siinä, että äitiyspakkausta kutsutaan nimellä *isosiskopakkaus*. Pakkausta kutsutaan myös *vauvapakkaukseksi*, ja usein teoksessa mainittava *vauva* näyttäytyy lopulta perheeseen toivottuna ja tärkeänä hahmona. Näin on myös Lohikäärmeessä, jossa

lohikäärmeapienokaista tulevat katsomaan kaikki *isovanhemmat, sukulaiset ja tulevat kummitkin*, sekä muun muassa lohikäärmeen *serkku*. Vauvasta on kiinnostunut laaja perhepiiri, sillä tulevat kummitkin mainitaan erikseen perheen ja suvun yhteydessä.

Äiti ja isä puolestaan näyttäytyvät Henrietassa toimijoina yhdessä ainoastaan silloin, kun heidät kuvataan käyttäytyjinä behavioraalisisessa prosessissa *riidellä*. Muisakaan kirjoissa vanhemmat eivät yleensä esiinny verbiprosesseissa osallistujina yhdessä Lohikäärme- ja Villiina-kirjoja lukuun ottamatta. Lohikäärmeessä isän hahmo esitellään kuitenkin äidin tapaan lapsensa elämässä läsnä olevana ja huolehtivana hahmona, sillä isä ja äiti muun muassa yhdessä *rakastavat* lasta. Samoin Villiinassa molemmat vanhemmat kuvataan yhdessä rakastamassa Villiinaa, vaikka äiti onkin kirjassa muuten mammaa näkyvämpi hahmo, sillä mamma ei esiinny toimijana yksin juuri lainkaan. Äideille esiintyy aineistossa siis myös nimitys *mamma*, kun on kyse naisparista, jolla on lapsi. Kaksi äitiä saa aineistossa kahta isää näkyvämmän roolin, sillä Villiinan kahden äidin lisäksi Emmassa Onnilla on *kaksi äitiä*, kun taas kaksi isää kuvataan vain hypoteettisena vaihtoehtona. Kirjoissa sukulaisuussuhteita kuvaavissa appellatiiveissa esillä ovatkin useimmiten naiset ja esimerkiksi *täti* mainitaan, mutta vastaavia miespuolisia sukulaisappellatiiveja *eno* ja *setä* ei aineistossa esiinny. Lisäksi isoisiä ei tuoda esiin koko aineistossa lainkaan. *Mummo* ja *mummi* sen sijaan ovat Henrietassa ja Villiinassa useaan otteeseen mainittavia ja siten ilmeisesti kirjan päähenkilöille läheisiä hahmoja, ja Lohikäärmeessä esiintyy myös sukupuolineutraali appellatiivi *isovanhemmat*. Villiinassa voi tulkita jäävän osin avoimeksi, onko *mummo* nimitys iäkkäälle ja läheiselle naapurin naiselle, joka on tärkeä henkilö Villiinan elämässä, vai onko kyse Villiinan isoäidistä. Joka tapauksessa Villiinassa *mummo* esiintyy mamman, äidin ja tulevan pikkusisaruksen lisäksi perheenjäsenen kaltaisena henkilönä.

Emmassa perhemuotoja ja perheenjäseniä esitellään eksplisiittisesti erilaisten nimeämisten avulla, sillä siinä mainitaan muun muassa *adoptiovanhemmat, biologiset vanhemmat, biologinen äiti ja isä* sekä *lapseton perhe* ja lisäksi Emman ystävän kerrotaan olevan *adoptoitu*. Adoption, biologisten vanhempien ja vapaaehtoisen lapsettomuuden määritelmissä ilmiöistä ja henkilöistä tehdään erinäisiä oletuksia ja yleistyksiä. Ilmiöitä tarkastellaan osin erilaisuuden, vierauden ja vaikeuden kautta, sillä ilmiöitä ja erilaisia perheitä pohtivat hahmot kuuluvat itse oletettavasti heteroydinperheeseen. *Adoptio* kuvataan jo sanana Emmalle vieraaksi ja vaikeaksi, ja keskustelut lapsettomuudesta Emma kuittaa *onpa monimutkaista* -huokaisulla, jolloin ilmiöiden vieraus ja vaikeus korostuvat. Tarkasteltavaksi asetetaan esimerkiksi suurperheiden sijaan juuri sellaiset perheet, joilla ei ole lapsia. Vapaaehtoiseen lapsettomuuteen liitetään ennakko-oletus siitä, etteivät vapaaehtoisesti lapsettomat *tykkää lapsista*, vaikkakin oletus osin kumotaan aineistossa. Lisäksi vapaaehtoinen lapsettomuus selitetään sillä, etteivät vapaaehtoisesti lapsettomat henkilöt halua lapsia, koska *heidän mielestään maailmassa on jo tarpeeksi ihmisiä*. Emmassa tehdään myös oletus siitä, etteivät biologiset

vanhemmat kuulu lapsen perheeseen tapauksissa, joissa perheessä on kaksi äitiä tai isää, ja ettei adoptoivassa perheessä olisi lapsia ennestään. Näin ei tietenkään todellisuudessa tarvitse olla, jolloin tietyt perheet suljetaan määritelmien ulkopuolelle, ja representaatiot jäävät turhan kapeiksi. Emmassa Oton saa surkeaksi ajatus siitä, että hänen äitinsä uudella *miehellä on pieni tyttö*. Tällöin aineistossa esiin tulevat perhemuotoina epäsuorasti myös mahdolliset uusperheet ja Oton epäluuloiset ajatukset uusperhettä kohtaan. Oton äidin kerrotaan olevan *yksinhuoltaja*, ja Kentassa isä näyttäytyy Kentan ainoana vanhempana, mutta sitä, onko isä ainoa vanhempi, ei erikseen mainita.

Huomionarvoisena näyttäytyy, ettei koko aineistossa esitellä vaihtoehtoina esimerkiksi useamman kuin kahden vanhemman muodostamia perheitä. Perheet ovat aineistossa usein melko pieniä yksiköitä, jotka eivät juuri näyttäydy toimijoina koko perheenä, mistä poikkeuksena voi osittain nähdä ainakin Lohikäärme-kirjan, jossa myös muita sukulaisia tuodaan esiin tärkeinä henkilöinä, ja erityisesti vanhemmat toimivat yhdessä. Poikkeukseksi voisi tulkita myös Villiina-kirjan, jossa mummo esiintyy tekstissä usein tärkeänä henkilönä ja vanhemmat kuvataan relationaalisten prosessien kautta yhdessä olijoina. Myös Henrietassa mummi mainitaan lapsesta huolehtivana henkilönä, jolloin Villiinan mummo ja Henrietan mummi on mahdollista tulkita perhepiiriin kuuluviksi.

5.2 Tutkimuksen arviointi

Halusin tutkielmassani tarkastella sukupuolen ja perheen representaatioita queer-aiheisissa lastenkirjoissa. Halusin tarkastella juuri sateenkaarihyllyn lastenkirjojen representaatioita siksi, että jolleivät niissä olevat representaatiot ole kyllin monimuotoisia, myös queer-hyllyn lastenkirjat ovat mukana vahvistamassa yhteiskunnan epätasa-arvoisia rakenteita. Näin ollen kriittinen diskurssintutkimus oli luonteva kehikko tarkastelun tueksi. Sen ydintä on ajatus kielestä, joka sekä kuvailee että rakentaa todellisuutta, jolloin eriarvoisuutta vahvistavat rakenteet on myös kielessä pyrittävä saamaan näkyviin ja sitä kautta purkamaan (Wodak 2001: 10; Jørgensen & Phillips 2002: 61).

Tukea teoreettiseen viitekehykseen toi lisäksi SF-teoria, joka oli myös hyvä analyysityökalujen pohja, kun kielen representaationaalinen luonne tulee esiin erityisesti ideationaalisessa metafunktiossa. Ideationaalisen metafunktion avulla tutkinkin leksikaalisia valintoja nimeämisten ja verbiprosessien kautta.

Tutkimukseni on laadullinen, joten sen luotettavuus ei ole mitattavissa aukottomasti tietyillä mittareilla (Hirsjärvi 2009: 231–232), ja erityisesti kriittisen diskurssintutkimuksen ollessa kyseessä myös tutkijan omalla tulkinnalla ja näkemyksillä on aina

vaikutusta tutkimukseen (Fairclough 2001: 22). Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnin mahdollistamiseksi ensiarvoisen tärkeää on tutkimuksen vaiheiden kuvailu kyllin tarkasti sekä aineistoesimerkkien sisällyttäminen tutkimukseen tulkintojen tueksi (Hirsjärvi 2009: 232–233). Tätä ohjenuoraa olen yrittänyt mahdollisimman tarkkaan noudattaa tässä tutkielmassa.

Aineisto koostuu viidestä queer-teemahyllyn lastenkirjasta. Näen, että aineisto on laajuudeltaan sopivankokoinen maisterintutkielman laajuutta ajatellen, koska useampi kirja olisi hankaloittanut aineiston yksityiskohtaista tarkastelua, mutta viidessä kirjassa esiintyy kuitenkin jo riittävästi tutkittavaa tekstiainesta. Ongelmana tutkimuksessa näyttäytyi se, että useista analysoitavista kirjoista huolimatta aineistossa esiintyi usein keskenään samantapaisia mielenkiintoisia tapauksia melko vähän, jolloin yleistysten tekeminen ja laajemman käsityksen muodostaminen saattoi olla hankalaa ja esiin nousivat yksittäistapaukset. Tutkittavan tekstiaineksen määrä vaihteli kirjoittain, ja analysoitavia prosessityyppejä oli runsastekstisissä kirjoissa enemmän kuin tekstimäärältään suppeissa kirjoissa. Tällöin esillä saattoivat olla korostetusti esimerkiksi stereotyyppiset tapaukset, vaikka aineistossa esiintymät olisivat olleet muuten melko tasa-arvoisia. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ollut korostaa ainoastaan stereotyyppisiä, vaan muodostaa kokonaiskuvaa tuomalla esiin monipuolisia esimerkkejä myös yksityiskohtien tarkastelun avulla. Pysin pelkän absoluuttisten frekvenssien tarkastelun sijaan kiinnittämään huomiota myös suhteellisiin esiintymiin.

Tutkimuksen arviointiin vaikuttaa lisäksi se, että kirjat ovat ilmestyneet eri aikoihin, sillä vanhin kirja on julkaistu vuonna 1995 ja uusin vuonna 2019, jolloin ajallinen konteksti näkyy osittain myös tekstien sisällöissä ja analyysin tuloksissa. Aineiston uusin kirja (*Lohikäärme, jolla oli keltaiset varpaat*) on kirjoitettu osana intersukupuolisia tukevaa hanketta, ja sen on nimenomaan haluttu tuovan positiivisia esikuvia intersukupuolisille lapsille. Tällöin kirjalla on suuri merkitys myös tutkimustuloksissa esiintyvässä sukupuolen ja perheen representaation moninaisuudessa, sillä se on aineiston ainoa teos, jossa nimetään eksplisiittisesti sukupuoleltaan binääriin ulkopuolisia hahmoja. Lohikäärme-kirjan hahmot ovat muiden aineiston kirjojen ihmishahmojen sijaan lohikäärmeitä. Onkin hyvä huomioida, että sukupuolistereotyyppioita voi olla helpompi häivyttää lohikäärmeiden ollessa kyseessä. Ihmishahmoihin liittyy enemmän sukupuoleen sidottuja ennako-oletuksia, joten Lohikäärme-kirjan vertailu kirjoihin, joissa seikkailevat ihmishahmot, voi olla hankalaa.

Erityisesti perheiden representaation tarkastelun yhteydessä merkittävässä roolissa on oma tulkintani siitä, ketkä voi tulkita johonkin perheeseen kuuluviksi. Monimuotoisen tai kriittisen perhekäsityksen mukaisesti perheenjäsenenä voi pitää esimerkiksi läheistä ystävää tai vaikkapa tätiä, joita en kuitenkaan aineistossa tulkinnut perheeseen kuuluvaksi. Lisäksi olen voinut olettaa kirjoissa esiintyvien hahmojen sukupuolen väärin esimerkiksi nimen perusteella. On siis periaatteessa mahdollista, että

olen tulkinnut aineistoa itse esimerkiksi hetero- tai cis-normatiivisesti. Tämä voi kuitenkin olla myös monen lukijan lähtökohta, sillä ihmisillä on taipumus asioiden heteronormatiiviseen tulkintaan (Seta 2021 s.v. *hetero-oletus*).

Tuloksia ei tässä tapauksessa voida yleistää koskemaan kaikkia lastenkirjoja eikä myöskään kaikkia queer-lastenkirjoja, vaan löydökset kuvaavat ainoastaan tutkimuksen kohteina olleita teoksia. Jo kohteina olleiden viiden teoksen kesken on mahdollista löytää eroja, ja esimerkiksi kuvitukset vahvemmin tarkastelun kohteeksi ottamalla tulokset olisivat voineet olla erilaisia. Tutkielmani tulokset viitoittavat kuitenkin suuntaa, jonka mukaan lastenkirjoja voisi tarkastella myös laajemmin sukupuolen ja perheen näkökulmasta.

5.3 Pohdinta

Lähtökohtaisesti oletin aineistossa esiintyvän moninaisia mutta myös osittain stereotyyppisiä sukupuoleen ja perheen representaatioita. Erityisesti sukupuolistereotyyppien toistoa näyttäytyi aineistossa kuitenkin odotettua enemmän. Lisäksi olisin odottanut vielä moninaisempaa perheiden representaatiota, kun kyseessä ovat queer-hyllyjen kirjat. Silmiinpistävintä tuloksissa on cissukupuolisuuden vahva rooli ja binäärin ulkopuolelle sijoittuvien sukupuolten vähäinen esiintyminen.

Tutkielma herätti pohtimaan feministisessä tutkimuksessa tuttua asetelmaa, jossa sukupuolten eroja tutkimalla myös erojen olemassaolo korostuu (Cameron 1996: 59–60). Myös queer-tutkimuksessa on kritisoitu sitä, että tutkimusta tehdään homonormatiivisuuspaniikissa, jolloin tavat, joilla queeriyttä jo vahvistetaan, jäävät huomiotta (Miller 2019: 1647–1650, 1667). Vastaavan ilmiön voi nähdä haasteena myös kriittisessä perhetutkimuksessa. Ongelmat on kuitenkin huomioitava, jotta niihin voidaan tarttua ja muutosta saada aikaan, vaikka stereotyyppiat tai tietyt representaatiot itsessään eivät välttämättä ole yksiselitteisesti sortavia tai virheellisiä. Olen kuitenkin pyrkinyt olemaan lähtemättä mukaan homonormatiivisuuspaniikkiin ja tekemään tutkimusta myös näkökulmasta, jossa huomioidaan tavat, joilla sukupuolen ja perheiden moninaisuutta teoksissa vahvistetaan.

Olen tässä tutkielmassa pyrkinyt tuomaan esiin mahdollisia ongelmallisuuksia ja toisaalta moninaisuutta sukupuolen ja perheen representaatioissa. Sitä kautta olen halunnut tarjota tietoa, jonka avulla ymmärrystä kulttuurisista sukupuolen ja perheen representaatioista voidaan kehittää. Tällöin myös tarpeetonta stereotyyppisyyttä on tulevaisuudessa mahdollista välttää ja sukupuolen ja perheen esityksissä voidaan siirtyä entistä moninaisempaan suuntaan. Tämän tutkielman perusteella sukupuolen ja perheen moninaisuutta sekä stereotyyppisistä sukupuoli- tai perherooleista ulos purkautumista kyllä esiintyy queer-aiheisissa lastenkirjoissa, mutta queer-aiheista

lastenkirjallisuutta tulisi kehittää yhä moninaisemmaksi. Sukupuolen ja perheen representaatiot rakentavat niitä koskevaa normistoa, ja homo- ja transfobia opitaan jo varhaisella iällä. Monipuoliset representaatiot voivat auttaa laajentamaan ymmärrystä aiheesta ja sitä kautta lieventämään ilmiötä, jossa sateenkaarinuoria syrjitään ja he kärsivät ulkopuolisuudesta sekä mielenterveysongelmista, vaikka vaikutussuhde representaatioiden ja pahoinvoinnin välillä ei olekaan yksiselitteisen suora. On erittäin tärkeää, että lastenkirjoissa ovat edustettuna monipuolisesti yhteiskunnan eri osiin kuuluvat ihmiset, sillä lapset rakentavat kirjojen avulla ymmärrystään maailmasta (Lechner 1995: 89). Kaiken kaikkiaan tarvitaan lisää erilaisia ihmisiä representoivia, inkluusiivisia lastenkirjoja, joissa pureudutaan epäoikeudenmukaisiin rakenteisiin intersektionaalisuus huomioiden. Monipuolisten representaatioiden rakentaminen voi tapahtua esimerkiksi lisäämällä sukupuolivähemmistöjen ja erilaisten perheratkaisujen, kuten apilaperheiden, näkyvyyttä lastenkirjallisuudessa. Moninaisuuden rakentumista tukee myös se, ettei kirjojen queer-hahmoja ja erilaisia perhemalleja yritetä sovittaa normien mukaisiin lokeroihin, joissa hahmot vähemmistöön kuulumisestaan huolimatta pyrkivät toteuttamaan cissukupuolisuuden, heterouden, tai ydinperhemallin mukaan muotoutuneita rakenteita. Lisäksi queer-aiheista lastenkirjallisuutta voisi hyödyntää yhä laajemmin opetuksessa, jotta opetussuunnitelman tavoitteet sukupuolen moninaisuudesta täyttyvät.

Jatkotutkimuksen kannalta on mahdollista pohtia esimerkiksi sitä, ovatko stereotyyppiset representaatiot erityisesti vanhempien lastenkirjojen piirre, vai toistuisivatko vastaavat tulokset myös pelkästään uudempia lastenkirjoja tutkimalla. Stereotyyppisimmät tapaukset esiintyivät tutkielmassani nimittäin juuri aineiston vanhemmissa kirjoissa, eli Henrietassa, Kentassa ja Emmassa. Uudemmissa kirjoissa, eli Villiinassa ja Lohikäärmeessä, sukupuolia sekä perhemalleja esiintyi useampia tai ne tulivat esiin vanhempia kirjoja neutraalimmassa valossa. Tämä osittain vahvistaa aiempaa tutkimusta, jossa sukupuolen ja perheen representaatiot ovat monipuolistumaan päin (Hedberg ym. 2019: 12–14). Tutkimuksessa on myös eroteltu toisistaan vanha ja uusi queer-aiheinen lastenkirjallisuus, joista jälkimmäisessä queeryyttä ei ole taottu heteronormien mukaiseksi (Miller 2019: 1647–1650, 1667). Vaikka Villiinan ja Lohikäärmeen voi nähdä edustavan uutta queer-aiheista lastenkirjallisuutta, Villiinassa voi myös tulkita äidin ja mamman edustavan heteronormatiiviseen ydinperhekulttuuriin sopeutuvia lesbovanhempia. Toisaalta Villiinassa lesbovanhemmuuteen ei kiinnitetä millään lailla erityishuomiota, jolloin queeryys näyttää luonnollisena. Tällöin on myös perusteltua tulkita, että queeryys elää kirjassa heteromaailman kanssa rinnakkain ja siihen kietoutuneena, jolloin teos edustaa jaottelun mukaan uutta queer-aiheista lastenkirjallisuutta. Vaihtoehtoisesti olisi mielenkiintoista vertailla, ovatko representaatiot erilaisia eri-ikäryhmille suunnatuissa lastenkirjoissa tai millaisia representaatiot ovat länsimaiden ulkopuolella julkaistuissa kirjoissa. Lisäksi kuvien

tutkiminen quuer-aiheisissa lastenkirjoissa voisi lisätä syvyyttä intersektionaaliseen analyysiin, sillä esimerkiksi ihonväriin olisi tällöin eri tavalla mahdollista puuttua. Myös määrälliset tutkimusmenetelmät esimerkiksi nimeämisten tarkastelussa voisivat tarjota tärkeää tietoa sukupuolten ja perheen esityksistä.

LÄHTEET

- Ainiala, Terhi, Saarelma, Minna & Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alanko, Katarina 2014: *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Helsinki: Nuorisotutkimusseura. – <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sateenkaarinuori.pdf> 2.10.2020.
- Asikainen, Anna & Mäkinen, Salla 2015: *Äiti vilkuttaa ikkunan takaa – Sukupuolijärjestysten muuttuminen aapisten kuvituksessa 1950-luvulta nykypäivään*. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Bezemer, Jeff & Kress, Gunther 2010: *Changing text: a social semiotic analysis of textbooks*. – *Designs for learning*, 3 (1-2) s. 10–29. – <https://www.designsforlearning.nu/articles/abstract/26/> 2.2.2021.
- Browne, Kath & Nash, Catherine J. (toim.) 2010: *Queer methods and methodologies. Intersecting queer theories and social science research*. London: Routledge.
- Butler, Judith 2006 [1990]: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Cameron, Deborah 1986: *Feminism & linguistic theory*. London: Macmillan.
- 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Capuzza, Jamie C. 2020: "T" is for "transgender": An analysis of children's picture books featuring transgender protagonists and narrators. – *Null* 14 (3) s. 324–342. – <https://doi.org/10.1080/17482798.2019.1705866> 2.2.2021.
- De Beauvoir, Simone 2009 [1949]: *Toinen sukupuoli 1. Tosiasiat ja myytit*. Suom. Iina Koskinen, Hanna Lukkari & Erika Ruonakoski. Helsinki: Tammi.
- Digi- ja väestötietovirasto 2021: *Nimipalvelu*. – <https://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/> 25.3.2021.
- Duggan, Lisa 1992: Making it perfectly queer. – *Socialist Review* Vol. 22, no. 1 s. 11–31.
- Engelberg, Mila 2016: *Yleispätevä mies. Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/sukupuolentutkimus.
- Etu- ja sukunimilaki 19.12.2017/946: *Luvut 1 & 2* – <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170946> 2.2.2021.
- Forsberg, Hannele. 2003. Hajottavat ja koossapitävät tunteet. – Hannele Forsberg, Ritva Nätkin (toim.), *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä* s. 7–15. Helsinki: Gaudeamus.
- Fairclough, Norman 1999: *Critical discourse analysis. The critical study of language*. London: Longman.
- 2001: *Language and power*. England: Harlow.
- 2003: *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Flavell, J. H. 1999: Cognitive development: Children's knowledge about the mind. *Annual Review of Psychology* 50 s. 21–45.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Halliday, M. A. K. 1973: *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- 1985: *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2014: *Halliday's introduction to functional grammar*. London: Routledge.
- Halliday, M. A. K. & Webster, Jonathan 2002: *On grammar*. London: Continuum.
- 2003: *On language and linguistics*. New York: Continuum.
- Harjunen, Hannele 2010: Sukupuolittuneen ruumiin muodot ja merkitykset. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 241–242. Tampere: Vastapaino.
- Hedberg, Lara, Venzo, Paul & Young, Helen 2020: Mums, dads and the kids: Representations of rainbow families in children's picture books. – *Null* s. 1–19. – <https://doi.org/10.1080/19361653.2020.1779164> 2.2.2021.
- Hekanaho, Pia L. 2010: Queer-teorian kummia vaihteita. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 144–155. Tampere: Vastapaino.
- Helmet 2020: *Sateenkaarihyllyn esittely*. – [https://www.helmet.fi/fi-Fi/Kirjastot_ja_palvelut/Kallion_kirjasto/Kallion_omat/Sateenkaarihyilly\(58893\)](https://www.helmet.fi/fi-Fi/Kirjastot_ja_palvelut/Kallion_kirjasto/Kallion_omat/Sateenkaarihyilly(58893)) 2.10.2020.

- Hirsjärvi, Sirkka 2009: Tutkimuksen reliaabelius ja validius. – Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara (toim.), *Tutki ja kirjoita* s. 231–233. Helsinki: Tammi.
- Häkkinen, Kaisa 1996: *Kielitieteen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002: *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- Jantunen, Jarmo Harri 2018: Korpusavusteinen diskurssintutkimus (CADS): analyysiesimerkki homouden ja heterouden digitaalisista diskursseista. – AFinLA-E: *Soveltavan Kielitieteen Tutkimuksia* 11/2018 s. 20–44.
- Jurvelin, Henna 2019: *Tytön ja naisen representaatiot 2000-luvun lastenkirjallisuudessa: Tarkastelussa Heinähattu, Vilttitossu ja kielletty kampela, Risto Räppääjä saa isän, Ella ja kadonnut karttakeppi sekä Me Rosvolat*. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019061921282> 25.3.2021.
- Juvonen, Tuula 2002: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Homoseksuaalisuuden rakentuminen sotienjälkeisessä Suomessa*. Väitöskirja. Tampere: Vastapaino.
- Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise J. 2002: *Discourse analysis as theory and method*. London: SAGE.
- Karkulehto, Sanna 2011: *Seksin mediamarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kekki, Lasse 2004: Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. – Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen (toim.), *Pervot pidot: homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen* s. 13–48. Helsinki: Like.
- 2010: *Pervo parrasvaloissa. Queer-draamaa Teksasista Kokkolaan*. Toim. Pia L. Hekanaho & Jarmo Haapanen. Turku: Eetos.
- Kinnunen, Taina 2010: Sukupuolen ja seksuaalisuuden ruumiillinen muoto-oppi. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 226–240. Tampere: Vastapaino.
- Kotilainen, Sofia 2013: Suomalaiset henkilönimikäytännöt sukupuolen sosiokulttuurisina symboleina. – Hannele Harjunen & Tuija Saresma (toim.), *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja* s. 107–131. JYY julkaisusarja nro 87. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2006: *Reading images. The grammar of visual design*. London: Routledge.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2012. – <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/> 14.4.2021.
- Laajasalo, Teemu 2001: *Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa*. Tutkimuksia 231. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Lechner, J. V. 1995: Images of African-Americans in picture books for children. – O. Osa (Ed.), *The all White world of children's books and African American children's literature* s. 75–89. Trenton, NJ: Africa World Press.
- Leech, Geoffrey 1981: *Semantics. The study of meaning*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Lehtonen, Jukka 2003: *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lehtonen, Sanna 2010: *Invisible girls and old young women. Fantastic bodily transformations and gender in children's fantasy novels by Diana Wynne Jones and Susan Price*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- Leino, Antti 2014: Man, woman or me? Conflicting identities as evidenced by cross-gender name changes. – Tort i Donada, Joan & Montagut i Montagut, Montserrat (toim.), *Names in daily life: Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences* s. 803–811. Generalitat de Catalunya. – https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96178/man_women_or_me_2014.pdf?sequence=1 2.2.2021.
- Leppäniemi-Vasamaa, Annariina 2020: *Lasten kokemuksia sukupuolitetuista hahmoista Mauri Kunnaksen jouluaiheisessa lastenkirjallisuudessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202004233601> 25.3.2021.
- Lester, Jasmine Z. 2014: Homonormativity in children's literature: An intersectional analysis of queer-themed picture books. – *Null* 11 (3) s. 244–275. – <https://doi.org/10.1080/19361653.2013.879465> 2.2.2021.

- Liljeström, Marianne 2004: Feministinen metodologia – mitä se on? – Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta* s. 9–21. Tampere: Vastapaino.
- Lindeman, Meri 2017: *Homoässä, hintonaatio ja heiluivat kädet – kansanlingvistiisiä käsitteitä suomenkielisten homomiesten puheesta*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö.
- Luukka, Minna-Riitta 2002: M.A.K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Meyer, Michael 2001: Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. – Ruth Wodak & Michael Meyer (toim.), *Methods of critical discourse analysis* s. 14–31. London: SAGE.
- Meyer, Elizabeth J. 2012: From here to queer: mapping sexualities education. – Erica R. Meiners & Therese Quinn 2012 (toim.), *Sexualities in education* s. 9–17. New York: Peter Lang.
- Miller, Jennifer 2019: For the little queers: Imagining queerness in “New” queer children’s literature. – *Null* 66 (12) s. 1645–1670. – <https://doi.org/10.1080/00918369.2018.1514204> 2.2.2021.
- Mills, Sara 2005: *Feminist stylistics*. London: Francis & Taylor.
- 2008: *Language and sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2012: *Gender Matters. Feminist Linguistic Analysis*. London: Equinox Publishing Ltd.
- Moring, Anna 2013: *Oudot perheet : Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. – URN:ISBN:978-952-10-8852-0 <http://hdl.handle.net/10138/39269>.
- Niemikorpi, Antero 1998: Suurifrekvenssinen mies. – Vesa Heikkinen, Harri Mantila & Markku Varis (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista* s. 32–48. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nieminen, Milja 2020: *Diversiteetti suomalaisissa elokuvissa ja TV-sarjoissa 2019*. Audiovisual Producers Finland – APFI.
- Niemonen, Reeta 2021: "Koulun rakenteet ovat jämähtäneet" – nuoret opettajat arvostelevat ikuista tyttö-poika-jakoa, myös opetussuunnitelma vaatii muutosta. – *Yle Uutiset* – <https://yle.fi/uutiset/3-11706262> 2.2.2021.
- Nikanto, Ilona 2019: *Lapsen kirjallisuuden tulkitsijoina: Jukka Laajasalon Multakutri ja suon salaisuus -teoksen tyttökuva kolmasluokkalaisten oppilaiden kertomuksissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten ja viestinnän laitos. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201905152617> 25.3.2021.
- Nuolijärvi, Pirkko 1988: Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 73–91. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nurminen, Noora 2020: *Sukupuolten representaatiot Valoa - S2 ja kirjallisuus -oppimateriaalissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten ja viestinnän laitos. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202011256772> 2.2.2021.
- Oinas, Elina 2001: *Making Sense of the Teenage Body: Sociological Perspectives on Girls, Changing Bodies and Knowledge*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Ojanen, Karoliina 2005: Tallitytöt. Harrastus tyttöyksien tekemisenä. – Saarikoski, Helena (toim.), *Leikkikentiltä. Lastenperinteen tutkimuksia 2000-luvulta*. Tietolipas 208. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: *Tyttötutkimuksen tytöt: Keskusteluja tyttöyden moninaisuudesta ja tyttöjen vallasta*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1375101>.
- Paasonen, Susanna 2010: Sukupuoli ja representaatio. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 39–49. Tampere: Vastapaino.
- Pajari, Katriina 2015: Helsingkiläiset antavat lapsilleen eri nimiä kuin muut suomalaiset. – *Helsingin sanomat* – <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002804524.html> 2.2.2021.
- Palmu, Tarja 2004: *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Rancken, Alexis 2017: Namn bortom normerna. Förhållandet mellan förnamn och icke-normenliga könsidentiteter. – *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 30 (2017): 1 s. 31–46. Sukupuolentutkimuksen seura – Sällskapet för genusforskning.

- Riitaoja, Anna-Leena 2013: *Toiseuksien rakentuminen koulussa. Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Rossi, Leena-Maija 2010: Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 21–38. Tampere: Vastapaino.
- Saloniemi, Marjut 1988: Meidän Tarja vai projektipäällikkö Haavisto. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 51–55. Helsinki: Yliopistopaino.
- Selander, Staffan 1991: Pedagogic text analysis. – Marja-Liisa Julkunen, Staffan Selander & Mauri Åhlberg (toim.), *Research on texts at school* s. 35–88. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Seta 2021: *Sateenkaarisanasto*. – <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> 25.3.2021.
- Shore, Susanna 1992: *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Väitöskirja. School of English and Linguistics, Macquarie University, Sydney, N.S.W.
- 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalissa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- 2012b: Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Surkka, Sanni 2016: *Tyylikästä lässytystä. Homoseksuaali mies kielellisenä stereotyyppinä ja identiteettinä*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Svenskanamn 2021: *Svenskanamn*. – <https://svenskanamn.se/> 25.3.2021.
- Söyrinki, Sini 2020: *Sukupuolen ja parisuhteen representaatiot suomi toisena kielenä –oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten ja viestinnän laitos. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202005193331> 2.2.2021.
- Tainio, Liisa & Teräs, Tiina 2010: *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*. OPH. Raportit ja selvitykset 2010: 8.
- Taavetti, Riikka 2015: *”Olis siistiä, jos ei tartsis määritellä...” Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. – http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf 2.10.2020.
- THL 2017: *Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017*. Kouluterveyskyselyyn tuloksia 2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. – https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135233/URN_ISBN_978-952-302-909-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y 2.10.2020.
- Tuominen, Miinukka 2015: *”Nainen! Punatukkainen, äkäinen, liberaali, kansanomainen nainen!” : presidentti Tarja Halosen sukupuolen representaatiot suomalaisessa mediassa vuosina 2000–2012*. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta. – <http://lauda.ulapland.fi/handle/10024/62083> 2.2.2021.
- Vilkka, Hanna 2010: *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilku, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 13.1.2021.
- Vänskä, Annamari 2006: *Vikuroivia vilkaisuja. Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos. – http://www.annamarivanska.com/web/files/lopullinen_vanskalle.pdf 2.2.2021.
- Webb, Jen 2009: *Understanding representation*. Los Angeles: SAGE.
- Whorf, Benjamin Lee, Carrol, John B, Levinson, Stephen C & Lee, Penny 2012: *Language, thought, and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Wickström, Taru 2013: *”Entä jos pahin tapahtuisi, miten siitä selviytyisit?” : Homoseksuaalisuuden ja toiseuden rakentuminen suhteessa normatiiviseen heterouteen nuorille naisille suunnatussa Demilehdessä*. Pro-gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201703272294> 9.10.2020.

Wodak, Ruth 2001: What CDA is about – A summary of its history, important concepts and its developments. – Ruth Wodak & Michael Meyer (toim.), *Methods of critical discourse analysis* s. 1–13. London: SAGE.

Yesilova, Katja 2009: *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Österlund, Maria 2005: *Förklädda flickor. Könsoverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*. Väitöskirja. Åbo Akademi.

Aineistolähteet

Autere, Kuura & Sarajärvi, Tiina 2019: *Lohikäärme, jolla oli keltaiset varpaat*. Kärkölä: Kustannus Oy Pieni Karhu.

Harainen, Pirkko & Lumme, Leena 2008: *Emma ja erilainen perhe*. Porvoo: WSOY.

Lindenbaum, Pia 2008 [2007]: *Kenta ja barbiet*. Suom. Päivö Taubert. Helsinki: WSOY.

Rosavaara, Katriina & Niemensivu, Reetta 2017: *Villiina ja isosiskopakkaus*. Helsinki: WSOY.

Wilson, Jacqueline & Roberts, David 2005 [1995]: *Veljeni Henrietta*. Suom. Terhi Leskinen. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.

LIITTEET

LIITE 1

LIITE 1 Materiaalisten prosessien predikaattiverbit.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
tulla	12	6	3	10	1	32
mennä	8	7	1	4	1	21
tehdä	11	1		4	2	18
ommella	15					15
auttaa	5				3	8
löytää	4			4		8
pitää	5		3			8
juosta		1	2	4		7
näyttää	4	2		1		7
etsiä	2			4		6
kasvaa				2	4	6
ottaa	2	2		2		6
kirjailla	5					5
leikata	5					5
lähteä	2	2		1		5
nostaa	2		1	2		5
tarttua	2			3		5
esittää	4					4
kumartua	2				2	4
käyttää	4					4
saada	2		2			4
opettaa	2				2	4
osata	3	1				4
ehtiä				3		3
hakea	2		1			3
harjoitella	3					3
heittää			1	2		3
kiskoa	3					3
kokeilla	2			1		3
napata				3		3
nähdä			3			3
osallistua	3					3
pelata	2	1				3
piirtää				3		3
pystyä	2		1			3
päästä					3	3
pörröttää	1		1	1		3

rakentaa	2	1				3
syödä	2	1				3
tuoda	1	1		1		3
tökkäistä	3					3
joutua	1				1	2
kiertää	1				1	2
kurkistaa				2		2
käydä				1	1	2
mätkähtää				2		2
oppia	2					2
pompata				2		2
ponkaista			1	1		2
syntyä				1	1	2
syöstä					2	2
tuprauttaa					2	2
istua	1			1		2
lentää	1				1	2
kaatua	2					2
leikellä	2					2
marssia	2					2
ajaa	1	1				2
pysähtyä	1			1		2
nyökätä	2					2
työntää	2					2
leikkiä	1	1				2
antaa			2			2
sulkea		1		1		2
kiinnittää	2					2
tarvita	2					2
syöttää		2				2
jatkaa		1		1		2
tavata			2			2
avata			1	1		2
sytyttää		1			1	2
tykittää		2				2
penkoa	1	1				2
kietoa	1					1
halata	1					1
nuolla	1					1
saattaa	1					1
kävellä	1					1
törmätä	1					1
lyödä	1					1
satuttaa	1					1
kaataa	1					1

hiipä	1				1
pommittaa	1				1
menettää	1				1
hievahtaa	1				1
kierrellä	1				1
ohittaa	1				1
astua	1				1
pudistaa	1				1
sivellä	1				1
kääntyä			1		1
odottaa	1				1
jättää	1				1
ojentaa	1				1
koristella	1				1
panna	1				1
sormeilla	1				1
pilata	1				1
levittää	1				1
lajitella	1				1
kerääntyä	1				1
rynnätä		1			1
häipyä		1			1
liimata		1			1
tarkistaa		1			1
keskeyttää			1		1
istuutua			1		1
kiirehtiä			1		1
pyörittää			1		1
kyykistyä			1		1
adoptoida			1		1
lähettää			1		1
pyrkiä			1		1
oikoa			1		1
ruveta		1			1
pistaa		1			1
pakata		1			1
ravata		1			1
purkaa		1			1
kaivaa		1			1
vetäistä		1			1
järkätä		1			1
töytäistä				1	1
potkaista				1	1
myöhästyä				1	1
nuolaista				1	1

tilata				1		1
pamauttaa				1		1
raottaa				1		1
ryntätä				1		1
kompastua				1		1
taputtaa				1		1
nousta				1		1
niistää				1		1
vaeltaa				1		1
pomppia				1		1
liikkua				1		1
kiivetä				1		1
keittää				1		1
viedä				1		1
vatkata				1		1
pussata				1		1
kutitella				1		1
painaa				1		1
mahtua				1		1
pöristää				1		1
pidellä				1		1
asettaa				1		1
ponnistaa				1		1
harpata				1		1
haukata				1		1
herkutella				1		1
vaalia					1	1
päästää					1	1
saapua					1	1
ravistella					1	1
puhaltaa					1	1
varautua					1	1
viittää					1	1
nyökkäillä					1	1
soittaa				1		1
näytellä	1					1
kahmaista				1		1
löytyä			1			1
naputella					1	1
vaikuttaa				1		1
lyhentää	1					1
aloittaa	1					1
koota	1					1
tökätä				1		1
viheltää				1		1

kulkea	1					1
suikata					1	1
Yhteensä	184	48	36	104	38	410

LIITE 2

LIITE 2 Verbaalisten prosessien predikaattiverbit.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
sanoa	42	20	11	14	2	89
kysyä	8	3	4	10		25
kertoa	4		2	3	3	12
vastata	4	2	2	1	1	10
ehdottaa	7			1		8
luvata	3			2	1	6
tokaista	4		1			5
ihmetellä	1		1	2		4
julistaa	3					3
puhua	1	1		1		3
pyytää	2			1		3
todeta	2		1			3
kutsua	2					2
huomauttaa	2					2
väittää	1			1		2
toistaa	1		1			2
jatkaa			1		1	2
kysellä					2	2
vakuuttaa	1					1
komentaa	1					1
kieltää	1					1
myöntyä	1					1
nimitellä	1					1
kannella	1					1
inttää	1					1
tervehtiä	1					1
kiistää	1					1
kehua	1					1
ilmoittaa	1					1
pohtia			1			1
selittää			1			1
kuvailta			1			1
aloittaa				1		1
arvata				1		1
jutella				1		1
muistuttaa				1		1
tiedustella					1	1
myönnellä					1	1
lisätä					1	1
arvailta					1	1

lukea		1				1
arvuutella					1	1
Yhteensä	98	27	27	40	15	207

LIITE 3

LIITE 3 Mentaalisten prosessien predikaattiverbit.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
haluta	17	2	5	6		30
tietää	7		5	3	1	16
nähdä	4	1	1	3	1	10
ajatella	1	1	2	3		7
pitää	5	1				6
tuntea	1		1		3	5
tahtoa	4					4
huomata		1		2	1	4
luulla	1	1		1		3
valita	2	1				3
tuntua	1			2		3
keksiä		1		1	1	3
tykätä			2	1		3
muistaa	1		1			2
innostua	2					2
uskaltaa	2					2
päättää	1		1			2
pelätä	1			1		2
mieltä		1	1			2
unohtaa		1	1			2
ilahtua				2		2
suututtaa				2		2
rakastaa				1	1	2
epäillä	1					1
viihtyä	1					1
olla	1					1
kiinnostua	1					1
sietää	1					1
epäröidä	1					1
piristyä	1					1
surra	1					1
kiinnostaa	1					1
uskoa	1					1
kaduttaa	1					1
osata	1					1
ymmärtää	1					1
rakastua	1					1
joutua	1					1
pohdituttaa			1			1
jaksaa			1			1

odottaa			1			1
empiä			1			1
näkyä				1		1
suuttua				1		1
pelästyä				1		1
pelottaa				1		1
tuumia				1		1
arvata				1		1
kuulla					1	1
iloita					1	1
tarkoittaa					1	1
aprikoida					1	1
oppia					1	1
kyllästyttää		1				1
nauttia					1	1
Yhteensä	65	12	24	34	14	149

LIITE 4

LIITE 4 Behavioraalisten prosessien predikaattiverbit.

	Henrietta	Kenta	Emma	Villiina	Lohikäärme	Yhteensä
katsoa	4	2	4			10
huutaa	1	5		2		8
kuiskata	2	1		2		5
kiusata	4					4
antaa	2	1				3
kuunnella		1	1	1		3
huoata		1	1	1		3
huudahtaa			1	2		3
pitää	2					2
irvailla	2					2
lopettaa	2					2
piipittää	1	1				2
tuhahtaa	2					2
hymyillä	2					2
henkäistä	1			1		2
varoa		1			1	2
katsella		1		1		2
tuijottaa	1		1			2
hihkua			1		1	2
itkettää				2		2
nauraa				2		2
naurahtaa				2		2
nyyhkäistä				2		2
hihittää				2		2
nukkua				1	1	2
joutua	1					1
ottaa	1					1
yrittää	1					1
pillahtaa	1					1
lohdutella	1					1
jatkaa	1					1
liittyä	1					1
saada	1					1
onnistua	1					1
lellitellä	1					1
uikuttaa	1					1
suhahtaa	1					1
mulkoilla	1					1
mutista	1					1
hyräillä	1					1

purskahtaa	1					1
irvistää	1					1
karjaista	1					1
kirkua		1				1
takellella			1			1
läksyttää			1			1
kiinnittyä			1			1
aikailla			1			1
seurata			1			1
yökätä				1		1
huokaista				1		1
huohottaa				1		1
tiuskaista				1		1
kiljua				1		1
karjua				1		1
niiskuttaa				1		1
lohduttaa				1		1
murista				1		1
naurattaa					1	1
hihkaista					1	1
tuhista					1	1
karaistua	1					1
räpytellä					1	1
pilkata	1					1
aloittaa	1					1
matkia	1					1
riidellä	1					1
parkua				1		1
tirskua	1					1
kuiskia		1				1
yskittää					1	1
väpätellä					1	1
Yhteensä	50	16	14	31	9	120